

Sanomatta paras?

Sanna Lipkin

Tiedepoliittiset painotukset ovat johtaneet kotimaisilla kielillä ilmestyvien lehtien ahdinkoon. Kun yliopistojen resursseja jaetaan eritoten kansainvälisissä referee-julkaisuissa ilmestyneiden artikkeleiden perusteella, moni tutkija on jättänyt lähestulkoon kokonaan kirjoittamatta suomen- tai ruotsinkielisiä artikkeleita. Se näkyy jatkuvana tai vähintäänkin ailahtelevana artikkelipulana useissa kotimaisissa lehdissämme. Omalla äidinkielellä käyty tieteellinen keskustelu on kuitenkin äärimmäisen tärkeää, sillä siten tieteenalan käsitteistö tulee tutuksi myös omalla kielellä. Tärkeää on myös yhteiskunnallisen vaikuttavuuden lisääntyminen, sillä suomeksi tai ruotsiksi julkaiseminen on edellytys sille, että tiedeyhteisön ulkopuoliset kiinnostuneet suomalaiset pysyvät mukana tieteenalan uusimissa tutkimustuloksissa.

Näistä lähtökohdista Koneen Säätiö jakoi muutamille suomenkielisille tieteellisille lehdille tukea vuodelle 2011. Muinaistutkija on näiden lehtien joukossa. Apuraha antaa lehden toimitukselle mahdollisuuden saada huomattavasti aiempaa parempi korvaus toimitustyöstä. Vaikka lehti onkin Suomen arkeologinen seura ry:n yksi suurimmista tulonlähteistä, resurssien niukkuuden vuoksi toimittajille on pystytty aiemmin maksamaan vain nimellinen palkkio, eikä aina edes sitäkään.

Muinaistutkija-lehti sai osallistua myös toiseen Koneen Säätiön pyrkimykseen tukea ja nostaa suomenkielisen julkaisemisen arvostusta, nimittäin Vuoden Kynä -palkinnon jakamiseen. Vuoden Kynä -palkinnon jakoi tänä vuonna neljä muiden alojen kirjoittajaa: Timo Leisiö, Marke Ahonen, Pauliina Haasjoki ja Anna-Leena Toivanen. Vaikka Muinaistutkijaan kirjoittaneet eivät nyt menestyneet, suomeksi kirjoittamiseen kannattaa myös jatkossa panostaa. Tulevaisuudessa palkinto jaetaan vuorovuosin humanistisen, yhteiskuntatieteen ja ympäristötutkimuksen alan artikkelin tai kirjan kirjoittajalle.

Katsaus korjausten ja käytön jälkiin Suomen rautakauden miekkalöydöissä

Mikko Moilanen

Johdannoksi

Miekalle on esitetty olleen monenlaisia merkityksiä ja funktioita rautakauden yhteiskunnassa. Sillä on saattanut olla symbolista arvoa esimerkiksi kantajansa korkean statuksen tai vaurauden ilmaisijana tai indikaattorina tietyistä ryhmästä kuten esimerkiksi sotureista (esim. Jakobs-son 1992). Miekka on saattanut toimia lahjaesineenä ja kulkea myös perintönä, ja siihen on voitu liittää mystisiä voimia (esim. Oakeshott 1991: 14–15). On myös mahdollista, että miekalle on annettu ihmismäisiä piirteitä eli se on personifioitu (esim. Oakeshott 1960: 90–92). Pääasiallisesti miekka on kuitenkin sota-aseeksi kehitetty, eli tarkoitettu käytettäväksi toista ihmistä vastaan.

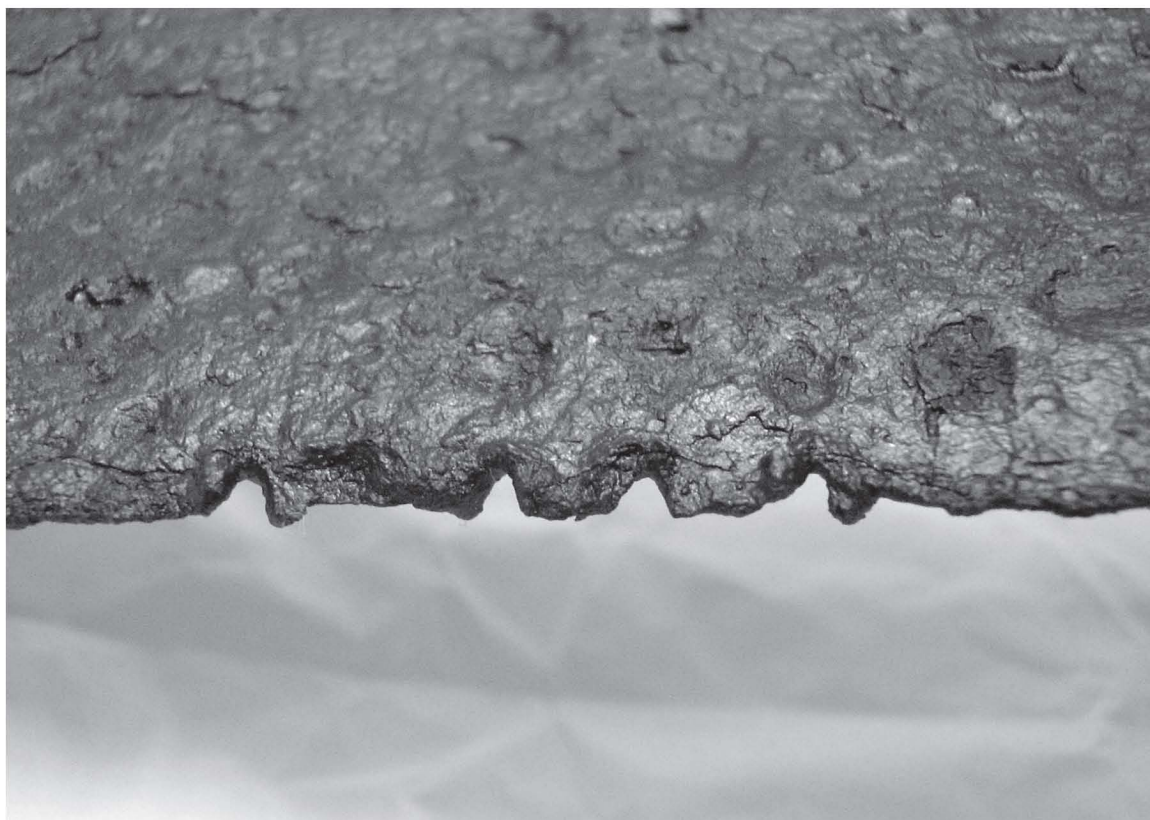
Tässä artikkelissa luodaan lyhyt katsaus joihinkin Suomesta löydettyihin keskisen ja nuoremman rautakauden miekkoihin, tarkoituksena esitellä empiiristä todistusaineistoa miekan käytöstä taistelussa. Artikkelikeli jakautuu kahteen eri aihepiiriin, joista ensimmäinen käsittelee suoranaisia käytön eli iskujen jälkiä miekoissa, etenkin niiden teräosissa. Toisena tarkastelun kohteena ovat merkit miekkojen korjauksesta, mitkä luonnollisesti kytkeytyvät miekan funktoon taisteluaseena. Havainnot käytöjäljistä on tehty kirjoittajan tutkiessa rautakauden miekka-aineistoa väitöskirjaansa varten, joten esitys pohjautuu karkeasti kahteen kolmasosaan koko Suomen aineistosta.

Yleiseurooppalaisessa mittakaavassa erityisesti rautaisten miekkojen käyttöjälki-

tutkimus on ollut yllättävän vähäistä. Yleisesti ottaen löytöjen huono kunto on nähty suurimpana esteenä käyttöjälkien havaitsemiselle ja tutkimukselle (esim. Ranninen 2006: 8). Tulee kuitenkin muistaa, että löytöjen kunto vaihtelee suuresti. Teräseiden tapauksessa normaalin korroosion lisäksi on kaksi tekijää, jotka vaikuttavat käyttöjälkien häviämiseen. Ensinnäkin jäljet eli pienet lovet sijaitsevat teränsuussa, joka vaurioituu ohuutensa vuoksi korroosion vaikutuksesta nopeammin kuin muut osat. Toiseksi, teroitettu teränsuu saattaa olla koostumukseltaan korkeahiilipitoisempaa kuin muu osa säilästä, mikä puolestaan kiihdyttää korroosiota entisestään. Mitä korkeampi on teräksen hiilipitoisuus, sitä nopeammin se ruostuu (Esim. Emmerling 1972: 310; Thålin-Bergman & Arrhenius 2005: 30).

Iskujen jäljet terissä: lovia, taipumia ja murtumia

Miekan käytöstä taisteluaseena todistavat selkeimmin terään tai tarkemmin teränsuuhun jääneet iskujäljet. Pääsääntöisesti iskulovet ovat lähes teräväpohjaisia ja niiden reunat ovat hieman taipuneet suuntaan tai toiseen (kuvat 1 ja 2). Tämänäyttypisten jälkien tunnistamisessa on otettava huomioon postdepositionaaliset tekijät, jotka ovat myös saattaneet aiheuttaa samankaltaisia vaurioita löytöön. Nämä on kuitenkin melko helppo karsia pois esimerkiksi mikroskooppitarkastelun avulla. Miekan käyttöiän kuluessa syntyneet jäljet ovat aina jonkin verran korroosion vaurioit-

Kuva 1. Iskujälkiä Jämsän Viertiöstä löydetyn miekan (KM 31550:1) terän kärkipuoliskossa. Miekka on Museoviraston kokoelmissa.

Kuva 2. Saarenmaan Salmen laivahautauksen suhteellisen hyväkuntoisissa miekoissa näkyy lovia, jotka näyttävät käytön jäljiltä. Laivahautauksen luurangot todistavat, että miekkoja käytettiin aseina, mutta toisaalta miekat oli myös tahallisesti rikottu hautausta varten. Kuva: Ulla Moilanen.

tamia, toisin kuin uudemmat, esimerkiksi löytöhetkellä tai jossain myöhemmässä vaiheessa syntyneet jäljet. Rautaisista aseista modernit jäljet on huomattavasti helpompi erottaa, toisin kuin esimerkiksi pronssimiekkojen tapauksessa (ks. von Quillfeldt 1995, jossa suurin osa jäljistä on tulkittu löytäjän ”kokeilujen” tuloksiksi).

Ominaista iskujäljille on, että ne näyttävät keskittyvän kahteen osaan miekanterää. Tärkeimpänä näistä on terän ensimmäinen kolmannes kärjestä lukien. Iskettäessä miekalla johonkin kohteeseen tämä niin sanottu perkussiopisteenä tunnettu kohta tuottaa vähiten värähtelyä ja on näin terän ideaalisin kohta, jolla osua kohteeseen. Satumoisin suunnilleen puolet Suomen rautakauden miekkalöydöissä havaittavissa olevista koloista keskittyy juuri tämän kohdan ympärille.

Perkussiopisteen ohella jälkiä löytyy toisestakin paikasta, nimittäin läheltä miekan kahvaosaa, aina väistimen alapuolelta parisenkymmentä senttimetriä kohti terän kärkeä. Tämä kohta tunnetaan keskiaikaisiin ja myöhempiin miekkatyyppeihin viitaten termillä *forte*, joka tarkoittaa ”vahvaa” (ks. esim. Hutton 1889: 2). Kohtaa käytetään nimenomaan vastustajan aseeseen torjumisessa, koska se sijaitsee lähellä kädensijaa ja on täten tukeva ottamaan vastaan vastustajan iskun.

Suomen rautakauden aineistossa on tähänastisissa tutkimuksissa paljastunut lukuisia iskujälkiä. Jäljet keskittyvät joko kauttaaltaan hyväkuntoisiin löytöihin tai vaihtoehtoisesti hyvin säilyneeseen terän kohtaan huonompikuntoisessakin löydössä. Se, että jälkiä ilmenee enemmän keskiseltä rautakaudelta lähtien voi johtua hyvin siitä, että mitä kauemmas ajassa mennään, sitä huonokuntoisempia ja ruostuneempia löydöt keskimäärin ovat. Jälkiä käsittävät miekat (17 kpl) jakautuvat kronologisesti seuraavasti. Merovingialta ovat peräisin KM 2217:5 (Laitila, Kodjala, Pärkkö), KM 11309:1 (Laitila, Kodjala, Pärkkö), KM 17343:1 (Pälkäne, Myttäälä), SatM 9061 (Hämeenkyrö, Muotiala) sekä SatM 17824:378 (Kokemäki, Paistila, Perävainoonmäki). Viikinkiaikaisia

ovat puolestaan KM 2508:124 (Pudasjärvi, Kurjenkoski), KM 2929:1 (Hollola, Paimela, Ryyvälä), KM 2986:4 (Tampere, Messukylä), KM 3007:25 (Vesilahti, Kirmukarmu), KM 3037:16 (Huittinen, Hiukkavainionmäki), KM 4448:3 (Eura, Osmanmäki), KM 8911:91 (Mynämäki, Tursunperä, Franttila), KM 10409:7 (Vesilahti, Sassinsaari), KM 30870:1 (Asikkala, Ala-Pietilä) ja KM 31550:1 (Jämsä, Viertiö). Myös kolmessa ristiretkiaikaisessa on havaittu käytön jälkiä: KM 65 (Eura, Pappilanmäki), KM 439 (Vesilahti, Laukko) sekä KM 7134:1 (Hauho, Hahkiala). Viimeksi mainitusta aseesta on myös julkaistu kuva, josta lovet erottuvat hyvin selkeästi (Moi-lanen 2010: 55).

Jälkiä tutkittaessa ja tulkittaessa on otettava huomioon, että lovien iskeminen aseeseen terään on saattanut olla eräs tapa tuhota ase rituaalisesti (esim. Karvonen 1998: 7; Pleiner 1993: 160). Myös Matti Huurteen (1979: 207) mukaan joissakin tapauksissa teräaseet on rikottu hakkaamalla niiden terä pilalle. Huurre ei kuitenkaan täsmennä, onko kyse vain tylsytymisestä vai varsinaisista lovista, joita on isketty esimerkiksi toisella teräkälällä. Ylläolevasta herää kysymys, jos miekkoja on rikottu rituaalisesti iskemällä lovia niiden teriin, niin miksi sitten kaikki lovet sijoittuvat paikkoihin, jotka todennäköisimmin vaurioituvat taistelukäytössä?

Kysymykseen rituaalisesta rikkomisesta vaikuttaa luonnollisesti myös löydön konteksti. Polttohautauksista peräisin olevissa, usein jyrkille mutkille taivutelluissa miekanterissä on monesti lovien sijaan taipuneita ja tylsyneitä kohtia teränsuussa. Tällaisia on havaittavissa muun muassa löydöissä KM 2766:1 (Vehmaa, Pappila), KM 2886:11 (Vesilahti, Sakoinen), KM 3870:1 (Valkjärvi, Uosukkala), KM 7275:158 (Turku, Maaria, Saramäki) ja KM 9249:77 (Vesilahti, Karholannokka), joista Vehmaan, Maarian ja Vesilahden Karholannokan löydöt on selkeästi tahallisesti taivuteltu hautauksen yhteydessä. Taistelun ohella nämä taipumat voivat olla syntyneet miekkaa väännellessä. Ruumishaudoista kaivettujen miekkojen kohdalla asia onkin aivan toinen, ja jäljet voidaan luotettavammin tulkita käyttöjäljik-

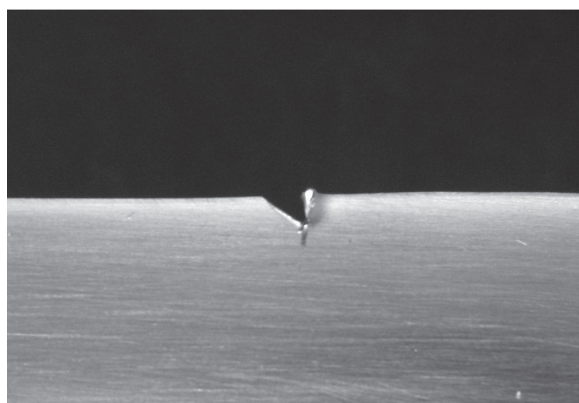
si. Mainittakoon tässä yhteydessä vielä Turun Museokeskuksen kokoelmissa oleva M-tyypin viikinkiaikainen miekka, jonka hyvin säilyneen terän kärki on taipunut mutkalle aivan kuin piston jäljiltä. Sama ilmiö on Vesilahdelta löydettyssä terän kärkikatkelmassa (KM 3007:25).

Terään syntyneiden varsinaisten iskulovien muoto viittaa siihen, että teriä on isketty jotain toista terävää, kuten miekanterää vasten (kuva 3). Poikkeuksena mainittakoon Mynämäeltä löytyneen säilän (KM 8911:91) pyöreäpohjainen kuoppa teränsuussa. Tällainen voi syntyä esimerkiksi iskusta rautaiseen kilven reunahelaan. Suomen myöhemmän rautakauden miekka-aineistossa näkyvät iskujäljet vastaavat paitsi muodoiltaan myös sijoittelultaan Nydamin suolöytöjen roomalaisaikaisissa miekoissa esiintyviä jälkiä (ks. Gebühr 1980: 70–77; Gebühr 2005). Nydamin miekoissakin jäljet keskittyvät juuri lähelle kahvaa sekä perkusiopisteen ympäristöön.

Sekä Suomen että Nydamin löydöissä yhdistävinä piirteinä ovat lisäksi lovien suunta sekä syvyys. Molemmissa terän kärkipuoliskon lovet ovat suurimmilta osin suorassa kulmassa eli kohtisuoraan iskettyjä, kun taas kahvan puoleisessa osassa lovet on isketty joskus hyvin jyrkässäkin kulmassa (kuva 4). Nydamin löytöjen tapauksessa kahvan puoleiset jäljet on tulkittu syntyneen torjuttaessa toista miekaniskua (Gebühr 1980: 73),

mikä on todennäköinen selitys Suomenkin aineiston kohdalla. Huomionarvoista on sekin, että useita lovia käsittävissä terissä ehdottomasti suurin osa lovista sijoittuu samalle puolelle miekkaa, mikä voi olla osoitus siitä, miten päin miekkaa on pidetty kädessä eli millä särmällä on isketty ja millä torjuttu. Lovien syvyys vaihtelee Nydamin miekoissa välillä yhden ja kymmenen millimetrin välillä (Gebühr 1980: 74–75), mikä vastaa melko hyvin Suomen löytöjä, joskin syvin lovi on vain noin seitsemän millimetriä syvä.

Nydamin löytöjen tavoin esimerkkejä iskujäljistä löytyy muistakin suolöydöistä kuten Vimosesta, Illerupista ja Eisbølestä (Pleiner 1993: 159–160). Jopa keskieurooppalaisissa pronssimiekoissa havaittavat lovet vastaavat Suomen rautakautisessa aineistossa näkyviä jälkiä; jäljet vieläpä keskittyvät terän kahvanpuoleiseen osioon ilmentäen näin torjuntajälkiä (ks. Kristiansen 2002: 323–325). Sama ilmiö näkyy myös Irlannista löydettyissä pronssimiekoissa (Bridgford 1997). Niinikään La Tène -periodin rautaisissa niin sanotuissa kelttimiekoissa on myös nähtävissä lukuisia lovia, jotka on tulkittu taistelun jättämiksi jäljiksi (ks. Pleiner 1993: 159–161). Kuvauksia kelttien taisteluissa käyttämien miekkojen vaurioista on myös löydettävissä roomalaisista kirjallisista lähteistä (Pleiner 1993: 157–159).

Kuva 3. Lähikuvia viikinkiaikaisen miekan ennallistuksen kahvanpuoleiseen terän osioon isketystä torjuntaa simuloivasta jäljestä. Ominaista lovelle on sen teräpäpohjaisuus sekä loven reunan taipuminen iskusta pois päin. Jälki on identtinen verrattuna parhaiten säilyneisiin rautakauden löytöihin Suomessa. Kuva: Ulla Moilanen.

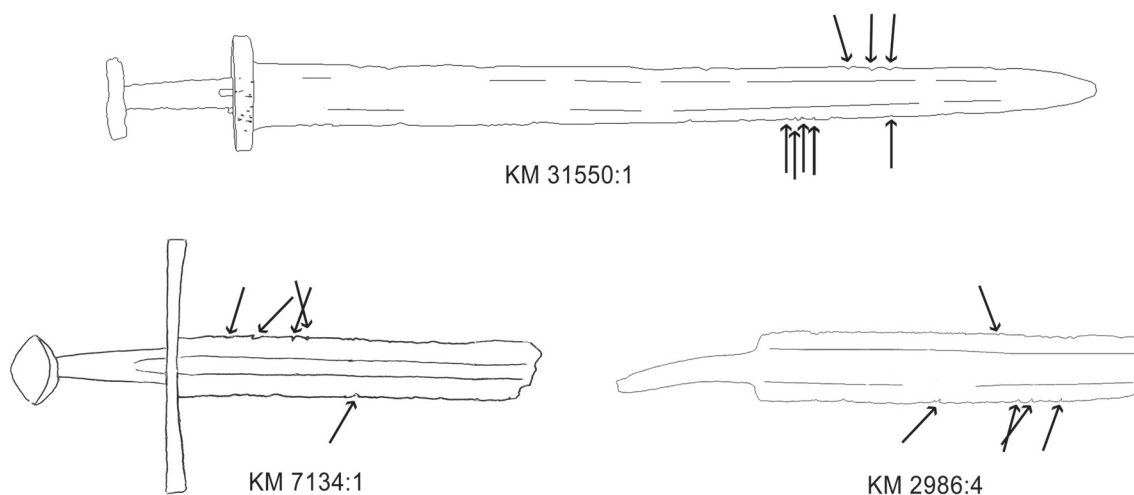
Keskisen ja nuoremman rautakauden kohdalla jälkien tutkimus on ollut huomattavasti vähäisempää, keskittyen havaintoihin yksittäisistä miekoista. Esimerkkinä mainittakoon eräs viikinkiaikainen Petersenin R-tyypinsäiläkirjoitusmiekka Norjasta (Universitetets Oldsaksamling C257), jossa on pieniä koloja teränsuussa, jälleen terän alimman kolmanneksen kohdalla eli lähempänä terän kärkeä kuin kahvaa (Peirce 2002: 96–97). Myös Thames-joesta löydettyssä hyvin säilyneessä INGELRII-kirjoituksella varustetussa miekassa (British Museum 1856, 7-1 1404) on todettu useita taistelun jättämiä lovia terässä (Peirce 2002: 80). Miekkojen ohella samankaltaisia käytön jälkiä löytyy myös sekä vanhemman että nuoremman rauta-kauden keihäänkärjistä (esim. Creutz 2003: 227–230; Gebühr 1980: 78–82; Gundelwein 1994).

Rautakautisten miekkojen iskujäljille löytyy vastineita myös historiallisen ajan miekoista, hyvänä esimerkkinä keskiaikaiset sekä keskiajan jälkeiset jalka- ja ratsuväen miekat, joista monesti löytyy aivan samanlaisia lovia ja vieläpä samoista paikoista terää kuin esihistoriallisten miekkojen tapauksessa (ks. esim. Kämpe 2010: kuvat s. 83 ja 96; Oakeshott 1991: 107–261). Myös kirjoitetuissa lähteissä aina keskiajalta uudelle ajalle mainitaan miekkojen vaurioituvan hel-

posti teränsuusta, ja usein kuvataan, kuinka miekanterä saattaa olla lovia täynnä. William Shakespearen historiallisen näytelmän ”Kuningas Henrik IV” ensimmäisessä osassa kuvaillaan miekanterän muistuttavan sahanterää taistelun jälkeen (Shakespeare 1996: 427). Samantapaisia kuvauksia on olemassa lukuisia.

Metallurgiselta kannalta lovien syntyminen taistelussa on täysin mahdollista. Tähänastiset analyysit ovat osoittaneet, että rautakautiset miekat tehtiin joskus hyvinkin vaihtelevista materiaaleista, joskus jopa niin huonoista, että niitä ei olisi kannattanut käyttää teräaseeseen lainkaan (ks. esim. Moilanen 2008: 23–25 sekä tekstissä mainitut viitteet). Joskus terät ovat niin matalahiilipitoista terästä, että sitä ei ole voinut karkaista kovaksi. Pehmeään terään syntyy tietysti helposti lovia ja taipumia.

Jotkin, erityisesti viikinkiaikaiset ja myöhemmät miekat saattoivat olla hyvääkin, miekkaan erinomaisesti soveltuvaa materiaalia ja joissakin tapauksissa vieläpä käsitelty oikein eli karkaistu (ks. esim. Edge & Williams 2003; Thålin-Bergman & Arrhenius 2005: 100–101; Williams 2009). Tällaiseen taistelukäyttöä hyvin kestäväan terään ei lovia synny helposti, sen sijaan terä voi murtua sen ollessa kova ja hauras. Näin voi

Kuva 4. Piirroksia iskujälkiä käsittävistä Suomen miekkalöydöistä. Miekkan KM 31550:1 (Jämsä, Vier-tiö) terän kärkipuoliskon jäljet ovat miltei kohtisuoria terään nähden, toisin kuin lähelle kahvaa sijoit-tuvat jäljet miekoissa KM 7134:1 (Hauho, Hahkiala) ja KM 2986:4 (Tampere, Messukylä). Nuolet osoittavat iskun todennäköisen suunnan. Piirroksat: Mikko Moilanen.

käydä varsinkin silloin, kun isku kohdistuu kohtisuoraan terän lappeelle, jolla tietysti vastustajan isku torjutaan mieluummin kuin helpommin vahingoittuvalla teränsuulla. Teränsuuhun syntyneet lovet taas voivat aiheuttaa koko miekan murtumisen ja katkeamisen. Tampereen Messukylästä löydetty INGELRII-säiläkirjoituksella varustettu miekan katkelma (KM 2986:4) on taipunut ja hieman murtunut yhden säilämerkin kohdalta menemättä kuitenkaan täysin poikki asti. Eräässä viikinkiaikaa varhaisemmassa miekansäilässä Hämeenkyröstä (SatM 9061) näkyy iskuloven ohella selkeä murtumajälki lähellä isku-kohtaa, joten murtuma on voinut hyvin syntyä iskun seurauksena.

Rautaisissakin miekoissa terät voivat myös taipua iskujen voimasta, kuten on myös kokeellisestikin todistettu (ks. Pleiner 1993: 162–164). Taipumat ovat kuitenkin vähäisiä verrattuina polttokalmistojen tahallisesti väänneltyihin aseisiin, mutta kuitenkin samankaltaisia kuin esimerkiksi polttoroviolla syntyvät lievät taitokset (ks. esim. Moilanen *et al.* 2007: 44). Tämän vuoksi onkin vaikeaa erotella taipumien syntyperiä. Lisäksi miekan lappeiden suuntaisia taipumia aiheuttavia osumia on liki mahdotonta erottaa löytöjen pinnan korrodoitumisen vuoksi. Yksi mielenkiintoinen esimerkki on peräisin Euran Luistarin ruumiskalmistosta, josta kaivetun Y-tyypin miekan (KM 18000:2029) koko kahvaosa on taipunut, kenties kovan iskun seurauksena. Huomautettakoon, että jo pronssikauden aseissa on nähtävissä kahvaosan taipumista teräosaan nähden (Kristiansen 2002: 323–324), mikä sekin on tulkittu merkiksi aseiden taistelukäytöstä.

Taistelussa murtuneita ja katkenneita miekkoja on erittäin hankala tunnistaa arkeologisesta löytöaineistosta. Osittain tähän vaikuttaa polttohautaustradition kytkettyyn aseiden ja esineiden rikkominen, osittain löytöjen liian huono kunto. Katkottuja miekkoja on myös ruumishautauksista ainakin Halikon Rikalanmäeltä (Mäntylä 2006: 52). Näiden tapauksessa voi olla mahdollista, että ase on mennyt poikki

taistelussa, vaikka rituaalinen rikkominenkin on yksi vaihtoehto. Ulkomaisena esimerkkinä mainittakoon venehautauksen yhteydestä löydetty viikinkiaikainen miekka Scarista Orkneysaarilta, joka oli ensin katkaistu ja sitten asetettu tuppeen (Caple 2006: 120–121).

Huolimatta siitä, että saagat on kirjoitettu vasta keskiajalla, niissäkin kuvailaan kuinka miekat voivat murtua ja katketa taistelutilanteessa. Esimerkiksi Gísli Súrinojan saagassa Harmaasivu-niminen miekka murtuu, kun sillä isketään vastustajaa päähän hyvin kovaa (Thorsson 1997: 501). Olav Tryggvasonin saagassa mainitaan Svoldin taistelun yhteydessä, että miekat tylsyivät ja rikkoutuivat helposti (Sturlason 1990: 213). Gunnlaug Käärmeenkien saagassa Hrafn iskee kilven reunaan niin, että miekka katkeaa läheltä kahvaosaa (Thorsson 1997: 586). Vatnsdæla-saagassa miekkaan syntyy lovia, joista suurin on sormenpään kokoinen, kun terä osuu suitsien renkaaseen (Thorsson 1997: 251). Samoin Kormacin saagassa molempien kaksintaistelijoiden miekat kärsivät vahinkoa, toisesta miekasta irtoaa kärki ja toisesta pala terää (Collingwood & Stefansson 2010: 50). Myös Grettirin saagassa kova isku murtaa palan irti terästä (Byock 2009: 212). Löytöjen valossa näiden kuvausten todenperäisyyttä ei ole syytä epäillä.

Laitilan Kansakoulunmäeltä löydetyssä ULFBERHT-säilässä (KM 2548:839) on lohjenneen näköisiä, sormenpään kokoisia lovia noin kahdenkymmenen senttimetrin päässä ruodon olkapäistä, lähellä kahvaa. Muita selkeitä lohkeamia ei aineistossa näy, paljolti myös sen vuoksi, että ruostuneita, iskujen aiheuttamia lohkeamia on erittäin vaikea erottaa pelkästään korroosion aiheuttamista lovista. Normaalisti korroosio aiheuttaa ohueen teränsuuhun erimuotoisia ja erikokoisia lovia, johtuen maaperän ja sen ominaisuuksien vaihtelusta sekä koostumukseltaan jokseenkin heterogeenisesta terän materiaalista. Lohjenneiden palojen reunatkaan eivät ole taipuneita, toisin kuin isketyissä lovista, jotka onkin tämän piirteen perusteella helppo tunnistaa.

Havaintoja kahvojen osista

Suomen rautakautisten miekkojen kahvojen osissa ei ole toistaiseksi havaittu iskujälkiä. Poikkeuksellista tämä ei ole, sillä ulkomaistenkaan löytöjen osalta niistä ei ole mainintoja. Joissakin ristiretkiäikaisissa miekoissa pitkät, kapeat väistimet ovat taipuneet tai niistä on murtunut osa pois, mahdollisesti taistelunkin seurauksena. Pronssimiekkojenkin kahvoissa ilmenevät ornamenttiikan kulumisjäljet (esim. Kristiansen 2002: 330, Figure 7) ovat tosin jossain määrin verrattavissa etenkin joidenkin viikinkiaikaisten miekkojen kahvoihin. Tauseeratut kupari- tai hopealankapinnat on usein tarkoitettu peittämään kahvan osien rautainen materiaali kokonaan, mutta osien ohuen koristepinnan kuluminen käytössä voi olla yksi selitys sille, että lankojen välistä näkyy monin paikoin rautaa. Selvemmin kuluminen on näkyvissä niin kutsutuissa hopeakahvaisissa miekoissa, joissa on niinikään ohuella hopeapinnoitteella koristettu rautainen kourainputki sekä kolmilohkoinen ponsi.

Kahvojen vaurioitumisen yhteydessä lieenee syytä mainita Köyliönsaaren kansainvaellusajan lopulle ja merovingiajan alkupuoliskolle ajoittuvan A-kalmiston haudasta numero viisi löydetty miekka, johon on laitettu uusi ponsi renkaalla varustetun tilalle. Ponnen vaihtamisen motiiveista on useita tulkintoja ja näkemyksiä (esim. Erä-Esko 1973; Moilanen 2007; Ranninen 2007), mutta yksi vaihtoehto on, että miekan alkuperäinen ponsi alusineen on vaurioitunut taistelussa.

Eräissä miekoissa kahvaosa on koottu eri tyyppien osista, esimerkkinä Euran Pappilanmäeltä löydetty viikinkiajalle ajoittuva miekka (KM 9164:3), jonka väistimen on joko pieni S- tai R-tyyppi Petersenin luokittelussa, kun taas ponsi on X-tyypin myöhäisempää varianttia. Yksi tulkinta on, että miekan ponsi on rikkoutunut ja irronnut – todennäköisimmin taistelutilanteessa – ja tilalle on laitettu uusi, saatavilla oleva osa. Samankaltaisia ovat myös löydöt KM 2979:8 (Mynämäki, Kasula, Junnila) sekä

KM 14553:1 (Ylöjärvi, Mikkola), joiden väistimet kuuluvat selkeästi eri tyyppiin kuin ponsikonstruktiot.

Korjatut miekansäilät

Miekan käytöstä sota-aseena kertovat myös miekoille suoritettut korjaustoimenpiteet, joista on edelleen näkyvissä merkkejä. Yleisimpiä ja ehkäpä silmiinpistävimpiä ovat lyhennetyt miekanterät. Nämä ovat kärjestään joko vaurioituneita tai katkenneita, minkä johdosta niihin on muotoiltu uusi kärki. Joskus uusi kärki on jokseenkin epätyypillisen muotoinen eli hieman pistinmäinen (kuva 5). Normaalina lyhyempiä tai kärjestään muokattuja miekkoja ovat Suomen aineistossa muun muassa löydöt KM 370 (Vanaja, Katinen), KM 708 (Tuulos, Juttila), KM 3631:1 (Rovaniemi, Marikko-vaara), KM 7332 (löytöpaikka tuntematon), KM 11063:283 (Eura, Pappilanmäki), KM 18000:3216 (Eura, Luistari) ja KM 25768:1 (Huittinen, Loima, Yli-Jaakola), kaikkien ajoituksessa viikinki- tai ristiretkiäjälle.

Lyhennetyissä miekoissa säilämerkkien normaali sijoittuminen lähelle kahvaosaa kertoo miekkaa lyhennetyn nimenomaan kärjestä päin. Eräässä tapauksessa miekkaa on kuitenkin lyhennetty kahvan suunnasta. Tässä Hauholta löydetyssä miekassa (KM 16279) säilämerkit näyttävät jatkuvan epämuodostuneina pitkälle ruotoon saakka. Oletettavasti tämä miekka on katkennut väistimen tai ruodon olkapäiden kohdalta, ja säilään on taottu uusi ruoto.

Keskimääräistä lyhyempi miekka voidaan siis tulkita rikkoutuneeksi ja korjatuksi. Vaihtoehtoisesti lyhyet miekat ovat saattaneet olla lasten tai nuorten versioita, ehkäpä alun perin normaalimittaisesta muunnettuja. Eräs esimerkki tällaisesta löytyy Ian Peircen (2002: 86) katalogista, jossa on kuvattu Norjan Rinebusta kaivetusta pojan haudasta löydetty, kärkiosastaan lyhennetty Petersenin M-tyypin miekka.

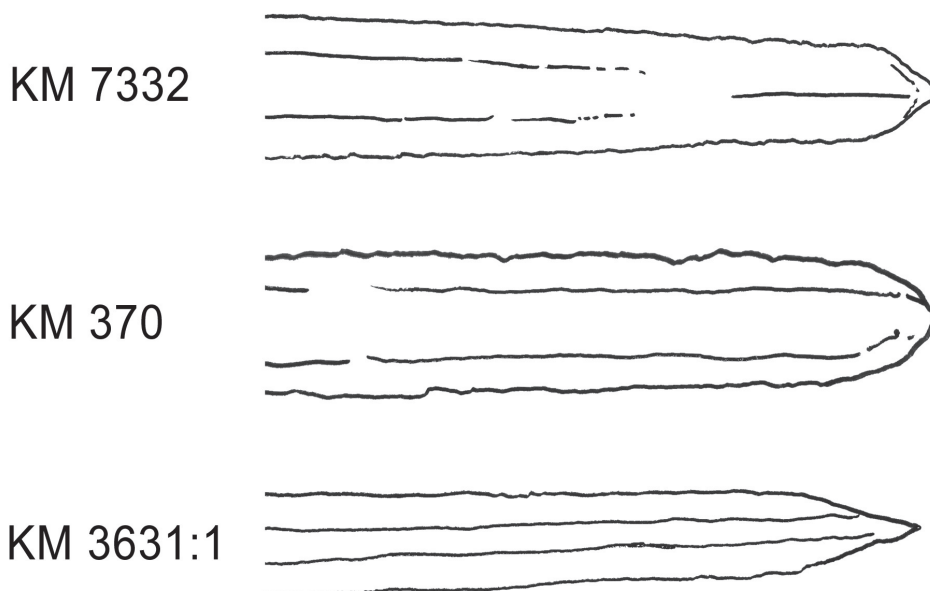
Muutamassa löydössä terä ei ole epätavallisen lyhyt, mutta säilämerkit jatkuvat hieman väistimen alle. Tällaisia ovat muun muassa KM 4254 (Lempäälä, Haura-

la, Henneri) ja TMM 14105 (Salo, kunnallis-sairaala). Näissä tapauksissa kyse tuskin on varsinaisesta korjaustoimenpiteestä, vaan pikemminkin on haluttu kiinnittää tietyt kahvan osat tiettyyn säilään. Osien sovit- tamiseksi on ollut helpompi muokata kah- van ruotoa ohuemmaksi ja pidemmäksi, kuin yrittää suurentaa raudasta taottuihin ja muilla metalleilla koristeltuihin kahvan osiin pakotettua reikää. Yksi selvä todiste tällaisesta toimenpiteestä on Kokemäen Äimälän Leikkimäeltä löydetty hopeakah- vainen miekka (KM 1174:1), jonka ruotoa on kavennettu nykyisiin kahvan osiin sopi- vaksi. Miekan terässä ei näy käytön jälkiä, mikä voi johtua myös teränsuun huonosta säilyvyydestä.

Eräs Hämeenlinnasta löydetty ULF- BERHT-säiläkirjoituksella varustettu miek- ka (KM 18402:1) on todennäköisesti hit- sattu uudelleen kokonaiseksi (ks. Peirce 2002: 54). Terän puolivälissä on hieman paksumpi, erisävyinen kohta, joka voi olla seurausta katkenneen miekanterän

puoliskojen yhteenliittämisestä ahjohitsaa- malla. Samankaltaista korjausmenetelmää käytettiin keskiajallakin, mistä on hyvänä esimerkkinä eräs Ranskasta löydetty vuo- den 1400 tienoille ajoittuva miekka, jonka terässä on myös hitsausaumaa muistut- tava kohta (Oakeshott 1991: 137).

Rautaisten löytöjen huonon kunnon vuoksi miekkojen uudelleenteroittamisen merkit ovat hankalasti nähtävissä. Keski- Euroopasta löydettyissä pronssikauden miekoissa sen sijaan toistuvan teroit- tamisen jäljet ovat selkeitä (ks. Kristiansen 1999: 177–178; Kristiansen 2002: 323–324). Teroitettaessa miekan terä saattaisi ku- lua kapeammaksi ja näin muuttaa hieman muotoaan, aivan kuten rautakauden ja kes- kiajan puukoissa ja veitsissä on nähtävissä (esim. de Neergaard 1987). Yksi mahdolli- sesti teroitettu, katkelmallinen miekanterä on peräisin Mynämäeltä (KM 7961:1). Terä kapenee jyrkästi aivan kahvan alapuolelta, mikä antaa ymmärtää, että terää on rankasti teroitettu kahvan ollessa siinä kiinni.

Kuva 5. Piirroksia epätavallisista miekkojen kärjistä. Ylimpänä muuta säilää kapeampi, keskiharjal- linen kärki muutoin veriuralla varustetussa säilässä (KM 7332, löytöpaikka tuntematon). Keskellä lyhennetty, normaalia pyöreämpi kärki (KM 370, Vanaja, Katinen). Alinna myös mahdollisesti ly- hennetty, pistinmäiseksi muokattu kärki, jossa veriura jatkuu aivan kärkeen saakka (KM 3631:1, Rovaniemi, Marikkovaara). Piirrookset: Mikko Moilanen.

Hiomisen ja teroittamisen ohella lovia on saatettu korjata kylmänä vasaroimalla, edellyttäen että varsinaista palaa ei ole terästä irronnut, ja että terä on tarpeeksi pehmeää materiaalia korjattavaksi tällä tavoin. Jos korjaus suoritetaan sepän toimesta eli lämmittämällä miekanterää, täytyisi siitä irrottaa kahvan osat ja terä pitäisi hioa ja karkaista uudelleen, materiaaleista riippuen tietysti.

Miekkojen käyttö aseina

Ylläolevan tarkastelun perusteella suurin osa Suomen keskisen ja nuoremman rautakauden miekkojen iskujäljistä on selitettävissä taistelukäytöllä. Tarkasteltaessa miekkojen tyyppejä ja piirteitä on havaittavissa, että käytön ja korjauksen jälkiä esiintyy kaikenlaisissa miekoissa. Jälkiä on koristelluissa eli kuvioteräksisissä terissä, säilämerkein koristelluissa terissä, ja myös koristelemattomissa, yksinkertaisemmissa terissä. Sama pätee kahvoihin: vaurioituneiden ja korjattujen säilien kahvatyypeissä on sekä koristelemattomia että koristeltuja. Yllä mainituista miekkalöydöistä yksinkertaisempia kahvatyyppejä edustavat ristiretkiajan linssipontiset sekä viikinkiaikaiset Petersenin B-, M-, X- ja Y-tyypit, kattaen viikinkiajan alusta loppuun saakka. Viikinkiajan osalta myös H-, V- ja Z-tyyppien miekoissa on jälkiä, kuten myös Euran Pappilanmäen hopeakoristeisessa kiekkopontisessa miekassa ristiretkiajan lopulta. Täsmennyksen vuoksi mainittakoon, että H-, V- ja Z-tyypit ovat normaalisti erilaisin lanka- ja levyypotuksin koristeltuja.

Tällainen käyttöjälkijakauma antaa aiheita pohtia usein esitettyä jakoa käyttö- ja loistomiekkoihin. Näistä edelliset ovat yksinkertaisempia ja koristelemattomia, kun taas jälkimmäiset ovat monimutkaisempia, koristeltuja ja materiaaleiltaan kalliimpia ja näyttävämpiä (Lehtosalo-Hilander 1985: 9; Lehtosalo-Hilander 2000: 188). Käyttö- ja korjausjälkien valossa myös tämänkaltaisen kategorisoinnin "loistomiekkoja" on käytetty taistelussa. Vaikka miekkoja on ollut hinnaltaan sekä arvoltaan erilaisia, ei

esimerkiksi aseiden korkea arvo ole estänyt sen käyttöä taistelutarkoituksiin. Huomatakoon vielä tässä, että käyttömiekkoja on luonnehdittu raskaiksi, vaikka tosiasiallisesti nimienomaan koristellut miekkatyypit ovat kahvoiltaan ja myös kokonaispainoltaan massiivisempia.

Taistelutekniseltä kannalta jäljet tukevat miekan käyttöä pääasiallisesti lyömäaseena. Pistäminen on nähty vaivalloisempana miekan painotuksen vuoksi (Bone 1989: 69). Kirjoittajan kokeilujen valossa pistäminen pyöreä- tai kuperakärkisellä miekanterällä ei kuitenkaan ole mahdotonta, vaan peräti hyvinkin tehokasta. Pistämiseen viittaa myös yllämainitun Turun Museokeskuksen miekan sekä Vesilahdelta löydetyn miekan (KM 3007:25) taipuneet kärjet. Keskisen ja nuoremman rautakauden miekkojen varsinaisista käyttötekniikoista ei ole säilynyt kirjoitettuja eikä kuvallisiakaan lähteitä, joten paljon on arvailun varassa. Yleisesti tekniikoita on tulkittu saagojen sekä keskiaikaisten miekkailumanuaalien avustuksella (esim. Clements 1998; Short 2009), jotka molemmat ovat rautakautta nuorempia ja ohjeistavat rautakautisiin miekkoihin verrattuna erityyppisten miekkojen käyttöä.

Taistelutekniikoihin liittyen on syytä mainita nuoremman rautakauden ja keskiajan luuaineisto, jossa on usein nähtävissä teräaseiden ja erityisesti miekkojen iskujälkiä (esim. Cornwall 1954; Courville 1965; Daniell 2001; Hill & Wileman 2002: 204–210; Wenham 1989). Säilyneiden aineistojen valossa iskuja on kohdistettu pään lisäksi raajoihin eli on yritetty kaataa vastustaja iskemällä jalkoihin tai riisua vastustaja aseista osumalla käsivarsiin ja käsiin. Toki keskivartaloonkin on tähdätty, mutta esimerkiksi pehmytkudokseen kohdistuneet pistot eivät tietenkään näy luuaineistossa. Suomen tapauksessa säilyneitä aineistoja ei ole, mutta lähialueilta kylläkin, esimerkiksi kesällä 2010 kaivettu 600- ja 700-lukujen vaihteeseen ajoittuva laivahautaus Viron Saaremaan Salmesta, jossa vainajien luisa oli lukuisia miekkojen jättämiä jälkiä (Jüri Peets, suullinen tiedonanto 11.11.2010) (kuva 6).

Traditionaalisesti rautakautinen lähi-taistelutekniikka on nähty miekan ja kilven yhteistyönä. Toisessa kädessä on ollut miekka jolla isketään, ja toisessa taas puolustavana, vastustajan iskut vastaanottavana varusteena kilpi. Kilvellä torjuttaessa vältetään vahingoittamasta omaa miekkaa. Kun taistelussa kaksi miekkaa osuu toisiaan vasten, syntyy aina vahinkoa molempien aseiden teriin. Voisi olettaa, että miekan tai kirveen iskun torjuminen omalla miekalla on viimeinen, hätäinen reaktio, kun ei enää ole kilpeä minkä taakse suojautua (esim. Oakeshott 1960: 158–159). Luonnollisesti vaurioitunut miekka ei ole enää yhtä tehokas kuin vahingoittumattomana.

Voisi olettaa, että miekan kaltainen ase on edullisempaa korjata kuin lähteä hankkimaan kokonaan uutta rikkinäisen tilalle. Tähän on luonnollisesti saattanut vaikuttaa miekan vaurion luonne ja laajuus. Katkenneen terän kokoaminen jälleen yhdeksi

vaatii jo jonkin verran ammattitaitoa ja kokemusta sepältä, kun taas pienten lovien hävittäminen ja terän suoristaminen ovat olleet suhteellisen helppoja toimenpiteitä. Miekan kantaja on jopa itse saattanut vasaroida lovia pienemmiksi ja hioa terää. Sepän ja miksei varojenkin puuttuessa on saatettu joutua kantamaan vaurioitunuttakin miekkaa.

Vainajan mukaan päätyneet, taistelun turmelemat miekat antavat joka tapauksessa aihetta pohtia haudatun kohtaloa. Ehkä miekkaa ei enää korjattu, koska sen kantaja sai surmansa taistelussa (esim. Gebühr 1980: 77). Samalla periaatteella taistelusta selvinnyt miekan kantaja halusi mitä todennäköisimmin korjata tai korjauttaa vaurioituneen miekkansa, minkä vuoksi kaikkia pieniä iskujälkiäkään ei välttämättä voida enää tunnistaa. Korjausten sekä löytöjen vaihtelevan säilyvyysasteen vuoksi ei voida tehdä päätelmiä aseellisten konfliktien yleisyydestä ja mittakaavasta edes

Kuva 6. Saarenmaan Salmen 600–700-lukujen vaihteeseen ajoittuvan laivahautauksen vainajien luisa näkyy merkkejä keskisen rautakauden miekkojen käytöstä taisteluvälineenä. Miekka on uponnut kuvan vainajan käsivarren luuhun katkaisematta kättä kuitenkaan kokonaan. Kuva: Ulla Moilanen.

paikallisella tasolla. Havaittavissa olevat jäljet voivat olla vain osa siitä, mitä terissä on alun perin ollut näkyvillä. Jäljet ja korjaukset miekoissa todistavat vain väkivalan olemassaolosta sekä siitä, että miekkaa, oli se millainen tahansa, käytettiin aseena.

Mikko Moilanen: Om spår av reparationer och användning på finska järnålderssvärd

Artikeln behandlar synliga spår av stridsbruk på finska järnålderssvärd. Under granskning står främst välbevarade svärd från den yngre järnåldern som uppvisar olika skador; skårar i eggen, förvridningar, brott eller spår av reparationer. Skadornas uppkomst kan tolkas på olika sätt, men i jämförelser med utländska fynd från bronsåldern och romersk tid i synnerhet, ger stöd åt tolkningen att skadorna har uppstått i samband med strider. Materialet ger vid handen att svärden har använts i strider särskilt under yngre järnålder, men materialets knapphet försvårar slutsatser kring fenomenets utbredning.

Bibliografia

- Bone, P. 1989. The Development of Anglo-Saxon Swords from the Fifth to the Eleventh Century. Chadwick Hawkes, S. (ed.) *Weapons and Warfare in Anglo-Saxon England*. Oxford University Committee for Archaeology, Monograph No. 21: 63–70. Oxford
- Bridgford, S. 1997. Mightier than the Pen? An edgewise look at Irish Bronze Age swords. Carman, J. (ed.) *Material Harm: Archaeological Studies of War and Violence*: 95–115. Cruithne Press, Glasgow.
- Byock, J. (transl.) 2009. *Grettir's Saga*. Oxford.
- Caple, C. 2006. *Objects. Reluctant witnesses to the past*. Wiltshire.
- Clements, J. 1998. *Medieval Swordsmanship: Illustrated Methods and Techniques*. Boulder.
- Collingwood, W. G. & Stefansson, J. (transl.) 2010. *The Life and Death of Cormac the Skald*. London.
- Cornwall, I. W. 1954. The human remains from Sutton Walls. *Archaeological Journal* 60: 66–78.
- Courville, C. B. 1965. War wounds of the cranium in the Middle Ages: 1. As disclosed in the skeletal material from the battle of Visby (1361 AD). *Bulletin of the Los Angeles Neurological Society* 30: 27–33.
- Creutz, K. 2003. *Tension and Tradition. A study of Late Iron Age spearheads around the Baltic Sea*. Theses and Papers in Archaeology N.S. A 8. Stockholm.
- Daniell, C. 2001. Battle and Trial: Weapon Injury Burials of St. Andrew's Church, Fishergate, York. *Medieval Archaeology* 45: 220–226.
- de Neergaard, M. 1987. The Use of Knives, Shears, Scissors and Scabbards. Cowgill, J., de Neergaard, M. & Griffiths, N. (eds), *Knives and Scabbards: Medieval finds from excavations in London*: 51–61. Boydell & Brewer, Suffolk.
- Edge, D. & Williams, A. 2003. Some Early Medieval Swords in the Wallace Collection and Elsewhere. *Gladius* 23: 191–210.
- Emmerling, J. 1972. Technologische Untersuchungen an Eisernen Bodenfunden. *Alt-Thüringen* 12: 267–320.
- Erä-Esko, A. 1973. Köyliön Kjuloholmin haudan A 5 miekka. *Suomen Museo* 80: 5–22.
- Gebühr, M. 1980. Kampfspuren an Waffen des Nydam-Fundes. Krüger, T. & Stephan, H.-G. (Hrsg.). *Beiträge zur Archäologie Nordwestdeutschlands und Mitteleuropas. Materialhefte zur ur- und frühgeschichte Niedersachsens, Heft 16*: 69–84.
- Gebühr, M. 2005. Die Waffen der Besiegten. *Archäologie in Deutschland* 5/2005: 42–43.
- Gundelwein, A. 1994. Neue Untersuchungen zur Entstehung der Beschädigung an Waffen kaiserzeitlicher Moorfunde. *Zeitschrift für Archäologie* 28/2: 247–259.
- Hill, P. & Wileman, J. 2002. *Landscapes of War: The Archaeology of Aggression and Defence*. Stroud.
- Hutton, A. 1889. *Cold Steel: A Practical Treatise on the Sabre*. London.

- Huurre, M. 1979. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. Helsinki.
- Jakobsson, M. 1992. *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi*. Stockholm Studies in Archaeology 11. Stockholm.
- Karvonen, J. 1998. Deliberately damaged objects in Iron Age cremation cemeteries. With reference to the objects from the cremation cemeteries of Ylipää in Lieto and Päiväniemi in Lempäälä. *Fennoscandia Archaeologica* XV: 3–13.
- Kristiansen, K. 1999. The Emergence of Warrior Aristocracies in Later European Prehistory and Their Long-Term History. Carman, J. & Harding, A. (eds) *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*: 175–189. Sutton Publishing, Sutton.
- Kristiansen, K. 2002. The Tale of the Sword – Swords and Swordfighters in Bronze Age Europe. *Oxford Journal of Archaeology* 21/4: 319–332.
- Kämpe, I. 2010. Ruotsin valtakunnan miekat vuosina 1550–1809. Hintsala, K. (toim.) *Miekka Suomessa. Turun museokeskuksen julkaisuja* 52: 78–7.
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1985. Viikinkiajan aseista: Leikkejä luvuilla ja lohikäärmeillä. *Suomen Museo* 92: 5–36.
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 2000. *Kalastajista kauppanaisiin. Euran esihistoria*. Vammala.
- Moilanen, M. 2007. A pattern-welded sword from Köyliö. Some technical aspects concerning the construction of the sword. *Kontaktstencil* 46. *Public Archaeology*: 75–86.
- Moilanen, M. 2008. Miekkojen rikkominen rautakaudella – muutamia teknisiä havaintoja. *Muinaistutkija* 4/2008: 19–33.
- Moilanen, M. 2010. Rautakauden miekat. Hintsala, K. (toim.) *Miekka Suomessa. Turun museokeskuksen julkaisuja* 52: 32–59.
- Moilanen, U., Moilanen M. & Muhonen, T. 2007. Kremaatioprosessin yleisluontoista tarkastelua kokeilujen kautta. *Muinaistutkija* 2/2007: 40–47.
- Mäntylä, S. 2006. Rikalanmäen ruumiskalmisto – näkökulmia myöhäisrautakauden yhteisöön. Mäntylä, S. (toim.) *Miekka – menneisyys – maisema*: 36–67. Halikon kunta, Halikko.
- Oakeshott, R. E. 1960. *The archaeology of weapons: arms and armour from prehistory to the age of chivalry*. London.
- Oakeshott, R. E. 1991. *Records of the Medieval Sword*. Woodbridge.
- Peirce, I. 2002. Catalogue of Examples. Peirce, I. (ed.) *Swords of the Viking Age*: 25–144. Woodbridge.
- Pleiner, R. 1993. *The Celtic Sword*. Oxford.
- Raninen, S. 2006. Tuskan teatteri Turun Kärsämäessä. II osa: Väkivalta varhaisrautakauden kontekstissa. *Muinaistutkija* 3/2006: 2–22.
- Raninen, S. 2007. Kovia ja nimekkäitä miehiä. Persoonan konstituutio rautakaudella. *Muinaistutkija* 1/2007: 18–28.
- Shakespeare, W. 1996. *The Complete Works of William Shakespeare*. Hertfordshire.
- Short, W. R. 2009. *Viking Weapons and Combat Techniques*. Yardley.
- Sturlason, S. 1990. *Heimskringla or The Lives of the Norse Kings*. Monsen, E. (ed.) Cambridge.
- Thorsson, Ö. (ed.) 1997. *The Sagas of Icelanders*. Great Britain.
- Thålin-Bergman, L. & Arrhenius, B. 2005. *Excavations at Helgö XV: Weapon Investigations*. Motala.
- von Quillfeldt, I. 1995. Die Vollgriffschwerverter in Süddeutschland. *Prähistorische Bronzefunde* 4/11. Stuttgart.
- Wenham, S. J. 1989. Anatomical Interpretations of Anglo-Saxon Weapon Injuries. Chadwick Hawkes, S. (ed.) *Weapons and Warfare in Anglo-Saxon England*. Oxford University Committee for Archaeology, Monograph No. 21: 123–139.
- Williams, A. R. 2009. A Metallurgical Study of Some Viking Swords. *Gladius* 29: 121–184.
- FM Mikko Moilanen toimii tohtorikoulutettavana Turun yliopistossa ja valmistelee väitöskirjaa nuoremmalle rautakaudelle ajoittuvista säiläkirjoitusmiekoista.
mikmoi@utu.fi

Kulttuuriperintöpesulan isot pojat ja imaginäärinen uusmuinaisjäännös

Janne Ikäheimo

Johdanto

Menneisyysmatkailu, jonka harjoittamisen mahdollisuudet kuten myös muodot lisääntyvät jatkuvasti, on osa nykypäivän turismia. Aiemmin menneisyys oli esillä eritoten museoissa, rakennusten osalta ulkomuseoissa sekä arkeologisilla alueilla. Niiden perinnettä jatkavat ja muuntavat nykyajassa muun muassa arkeologiset keskukset akateemisen diskurssin piiriin kuuluvine rakennus(re-)konstruktioineen (ks. Stone & Planel 1999: 1). Silloin tällöin kulttuuriperinnön hallintaan koulutuksen saaneiden territoriolle ”tunkeutuu” henkilöitä tai yhteisöjä, jotka haluavat käyttää menneisyyttä tavalla tai toisella omien tarkoituseriensä edistämiseen. Useimmiten tämä edellyttää menneisyyden viihteellistämistä ja muokkaamista siten, että lopputuloksena on yhdeksi nykymenon iskusanaksi muodostunut elämys.

Aikamme elämisyhteiskunnassa elämyksien tavoittelu muodostaa yhden olemisen sisällön. Koska elämyksiä tarjotaan lähes kaikkialla ja kaikissa eri muodoissa, parhaimmillaan tai pahimmillaan aistejamme kokonaisvaltaisesti manipuloiden, niihin myös turrutaan varsin pian (Värynen 2009: 75–79). Kehityksen valitettava seuraus on, että elämyseskeisessä koulutusyhteiskunnassa mikään ei enää tunnu miltään ellei se ole entistä suurempaa, äänekkäämpää tai muulla tavoin aisteihin vetoavaa. Tämä saa puolestaan aikaan sen, että elämysten tuottamisen kustannukset kasvavat huomattavasti. Siksi matkailullinen ”vetonaula” tai ”turistirysä” syntyy

aina vain harvemmin kyläyhdistyksen talkoovoimin, olkoonkin että valtavirrasta poikkeavilla ideoilla sellainen on tietysti mahdollista. Tilanteessa, jossa taloudellinen panostus on miljoonaluokkaa, menneisyysmatkailun pelikentällä pelaavat yritykset ja suuret yhteisöt (kunnat, kaupungit jne.) sekä niiden ykkösketjuun kuuluvat yksilöt, esimerkiksi kunnanjohtajat, sijoittajat ja liikemiehet. Oireellista on, että nämä yksilöt ovat yleensä miehiä, nyky-yhteiskunnan hiekkalaatikon ”isoja poikia”.

Tämä kirjoitus tarkastelee kolmen esimerkkitapauksen kautta yhteiskuntamme poliittista tai taloudellista yläluokkaa edustavien mieshenkilöiden toimintaa menneisyysmatkailun alalla. Kussakin esimerkkitapauksessa on kysymys projektista, joka tavalla tai toisella hyödyntää menneisyyttä ja sen materiaalisia jäännöksiä. Yhteistä projekteille on, että jokainen näistä suursuuntaisista hankkeista vaatisi toteutuakseen huomattavan taloudellisen satsauksen, joka lankeaisi joko osittain tai kokonaan, suoraan tai välillisesti yhteiskunnan maksettavaksi. Toinen yhdistävä tekijä liittyy projektien mediakohteluun; ne ovat tulleet tarkoin raportoiduiksi, keskustelluiksi ja jopa kiistellyiksi *primus motorin* vaikutusvaltaisesta asemasta johtuen. Osin mediakohusta, osin taloudellisista realiteeteista on seurausta projektien kolmas yhteinen nimittäjä: ainoatakaan niistä ei ole vielä toteutettu.

Kolme esimerkkitapausta

Kiimingin Titanic

Varhaisimman ulostulon suurikokoisen muinaisjäännöksen virittämisestä suurusuuntaisella hankkeella matkailuvaltiksi teki liikemies Toivo Sukari (s. 1954) maaliskuussa 2009. Hänen visionsa oli rakentaa täysimittainen kopio vuonna 1912 uponneesta RMS Titanic -laivasta Kiimingin kuntaan (kuva 1), missä sijoitettaisiin Sukarin varsinaisen rakennushankkeen, Ideapark-kauppakeskuksen yhteyteen. Lopputuloksena olisi 1:1-mittakaavassa toteutettu kopio valtameriristeilijästä, jonka kustannuksiksi Sukari arveli noin 30 miljoonaa euroa. Rakentamisen motiiviksi hän mainitsi kauppakeskuksen vetovoiman lisäämisen.

Ehdotus synnytti – yllätyksettömästi – valtavan mediamylläköä, jonka puitteissa muun muassa kinasteltiin idean oikeasta ”isästä”, epäiltiin Sukarin kustannuslaskelman paikkansapitävyyttä ja ylipäättään koko suunnitelman toteuttamiskelpoisuutta. Ensimmäiseksi raisiolainen tapahtumapuisto Hassumaa Oy ilmoitti asiamiehensä Ari Huhtamäen suulla Sukarin varastaneen idean Titanicin heidän ”laiva kuivalla maalla” -konseptistaan (esim. Iltasanomat 26.3.2009; Kauppalehti 26.3.2009), minkä Sukari tietysti kielsi, vaikka oli potentiaalisena sijoittajana ja sisäpiiriläisenä ilmeisesti hankkeesta hyvinkin tietoinen. Titanicin kustannusarvioksi esitetyn 30 miljoonan euron arveltiin puolestaan riittävän vain laivan rungon rakentamiseen; yksityiskohtaisesti sisustettuna hintalapuksi arvioitiin 100–120 miljoonaa euroa.

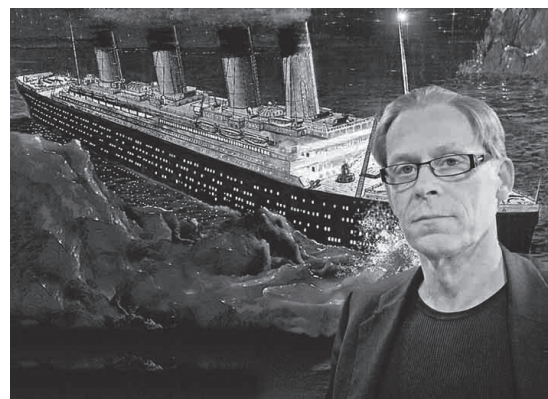
Rahoitus laivakopioon oli tarkoitus kerätä Ideapark-kauppakeskuksen tavoin sijoittajilta, ja oleellinen tekijä kokonaisu-hankkeen onnistumisessa olisi ollut vastaavien projektien, eritoten Oulun kaupungin puolelle Ritaharjuun kaavaillun Aurora-liikekeskuksen, ajaminen karille. Näin ei tapahtunut, eikä Kiimingin Ideapark-hanke ole edennyt, vaikka konsepti uhattiin yhdessä vaiheessa siirtää toteutettavaksi

Ruotsin Haaparannalle. Viimeksi aiheen tiimoilta haastateltuna 19. toukokuuta 2010 sanomalehti Kalevassa Sukari kertoi yhä pitävänsä kiinni Ideapark-hankkeestaan, mutta nyt kauppakeskuksen pariin Kiimingin Välikylään tulisi huvipuisto (Ervasti 2010). Titanic-osahanke on siis ilmeisesti törmännyt yhteiskunnallisen keskustelun jäävuoreen ja uponnut. Tulevaisuus näyttää Oulun seudun kauppapaikkaselvityksen muodossa mikä on kokonaishankkeen kohtalo.

Ylämaan (Lappeenrannan) pyramidi

Kiviteollisuudesta, etenkin raakakivenä louhitun graniitin ja spektroliitti-jalokiven tuotannosta tunnettu Ylämaan kunta on viidentoista vuoden ajan suunnitellut rakentavansa pyramidin, joka olisi niin Etelä-Karjalan kuin Suomen kannalta megaluokan matkailuhanke. Hankkeen puuhamiehenä on toiminut entisen Ylämaan kunnan entinen kunnanjohtaja sekä pyramidihanketta ajamaan perustetun Stonetwork Oy:n toimitusjohtaja Esko Hämäläinen (s. 1945). Hänen asiansa tuli julkisuuteen alkuvuodesta 2010 Lappeenrannan kaupungille esitetyn yhteistyötarjouksen muodossa.

Varsinaisen esityksen kaupunginvaltuustolle hankkeeseen osallistumisesta teki kymmenpäinen joukko paikallispoliitikkoja etunenässä Antti O. Arponen, joka on arkeologikunnalle tuttu Huhtiniemi-tutkimusten yhteydestä. Lappeenrannan kaupunki teetti esityksen perusteella

Kuva 1. Mies ja visio: liikemies Toivo Sukari ja Titanic (Kuva: Forum24-lehti).

teknisellä keskuksellaan kustannuslaskelman, jonka veroton loppusumma oli 8,5 miljoonaa euroa. Lappeenrannan kaupunki päätti, silloiseen talouden tilaansa vedoten, olla rahoittamatta hanketta. Hämäläinen puolestaan ilmoitti jatkavansa pyramidin suunnittelua 6–7 miljoonan euron kustannusarvion pohjalta.

Mitä tuolla rahalla saataisiin? Sivuiltaan 40-metrinen ja 30 metriä korkea graniittipyramidi (kuva 2), joka toimisi kiviesineitä ja kivirakentamisen historiaa esiin tuovana kivituotteiden ja kivimaailman näyttelykeskuksena tai lyhyemmin ilmaistuna kivituotteiden näyttelykeskusgalleriana. Pyramidin sisällä olisi näyttelytilan lisäksi holvattu kivikäytävä, jonka seinämiin olisi ikuistettu tulevaisuutta varten nykyisyydestä kertovaa tietoa. Julkaistuihin dokumentteihin sisältyvistä havainnekuvista sekä tekstistä käy ilmi, että keskeisintä projektissa olisi näyttelykeskusosan valmistuminen pian ”käyttövalmiiksi”, varsinaisen pyramidirakennelman valmistuessa aikanaan: ”rakentamisen kokonaiskesto aika voi tarvittaessa olla pitempikin kuin muutama vuosi” (Hämäläinen 2010).

Pitkäkestoisen projektin interaktiivisuutta on tarkoitus lisätä tarjoamalla matkailijalle mahdollisuus osallistua fyysisesti pyramidin rakentamiseen sekä tarjoamalla niin yksityisille kuin yrityksille mahdollisuus nimikkokiven hankkimiseen sen graniittisesta ulkoverhouksesta. Suunnitelmissa lopputulosta luonnehditaan ”aidosti tehdyksi” (Hämäläinen 2010). Pyra-

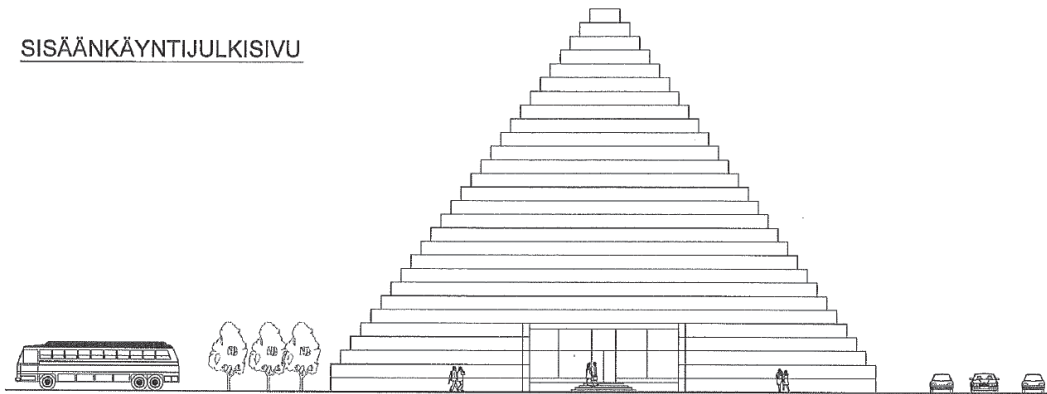
mideihin liitettyjen stereotypioiden valossa tuo määritelmä tuo välittömästi mieleen lannevaatteissa ruoskaniskujen säestyksellä monta tonnia painavaa kivenlohkaretta köysien ja pyöreiden tukkien päällä kulkevan puukelkan avulla eteenpäin kiskovat ihmiset. Tämä visio, jonka luovutan tässä asianomaisten tahojen vapaasti tuoteistettavaksi, on takuuvarmasti nykyajan elämysmatkailua äärimmillään.

Pyramidiprojektin ekologisuutta on markkinoitu kertomalla, että pääosa pyramidin varsinaisesta rakennusmassasta muodostuisi paikallisen kiviteollisuuden tuottamasta sivukivistä, jonka tuotto on vuositasolla 300 000 tonnia. Ainoastaan pyramidin julkisivu perustuisi suorakulmaisiksi lohkareiksi veistettyyn graniittiin, jonka kerrotaan rakennusmateriaalina olevan pitkäikäisempi kuin Egyptin pyramidiin rakentamiseen käytetyt kivet. Lopputuloksena olisi siksi, pyramidiprojektin tilaa kartoittavan dokumentin mainesanoja lainaten, maailman pitkäikäisin rakennelma. Muita esiselvityksessä rakennelmaan liitettyjä epiteettejä ovat ”nykyajan ensimmäinen pyramidi” sekä ”maailman pohjoisin pyramidi” (Hämäläinen 2010). Tarkastelunäkökulmasta riippuen näistä määritelmistä pitävät paikkansa kaikki tai ei yksikään (ks. alla).

Oulun 3D-puisto: Global Innovation Island

Tuorein tulokas rahan innoittaman visionnin maailmassa on sanomalehti Kalevan

SISÄÄNKÄYNTIJULKISIVU

Kuva 2. Havainnepiirros Ylämaan pyramidin julkisivusta (Kuva: Rakennusneuvonta Siluc Oy).

lauantaina 28. elokuuta 2010 raportoima (Laine 2010a) liikemies Veikko Lesosen (s. 1957) idea *Global Innovation Island* (p.o. *Island?*) -nimisestä 3D-elämyspuistosta. Oulun Hevossaareen sijoitettavan puiston päänähtävyys olisi kolmiulotteinen aikamatka, joka perustuisi saarelle sijoitettuihin peräkkäisiin elämysteattereihin ja niiden ohitse turistin neljän hengen kabiineissa kuljettavaan köysirataan. 3D-visioiden ohella kabiineista esiteltäisiin näkymä vie-reiseen Stora Enson sellutehtaaseen sekä 1800-lukua ”konkreettisesti” elävään maalaiskylään. Maalaiskylä lienee sama asia kuin lehtiartikkelissa (Laine 2010a) suursijoittaja Lesosen mainitsema menneisyyden kylä, jollaiseksi kävisi ”ehkä joku kopio Vienan-Karjalasta”. Lisäksi elämyspuisto tarvitsee maamerkin. Sellaiseksi käypää tavaraa olisi haastattelun mukaan jättiläispatsas.

Kestävän kehityksen paikallisiin teknologiaratkaisuihin yhdistävä elämyspuisto -nimeke syntyisi saarella olevasta tuulivoimalasta sekä paikallisen yliopiston suojissa tapahtuvan Nokia-Intel -yhteyshankkeen hedelmistä. Päävastuullisen vetäjän kuten myös hankkeen rahoittajan roolin Lesonen sivuuttaa aiempiin kokemuksiinsa vedoten, sillä häntä ei ”kiinnosta ainakaan ruveta minkään byrokratian kanssa taistelemaan” ja tuskin kymmenien miljoonien eurojen kiinnittäminen matkailullisesti riskialttiiseen hankkeeseen olisi suursijoittajan näkökulmasta kiinnostava mahdollisuus tehdä bisnestä. Visionääri-nen asenne korostuu eritoten lauseessa: ”Pannaan tässä nyt vähän syötettä veteen” (Laine 2010a).

Suhtautuminen elämyspuistovisioon on ollut ennalta-arvattavan kaksijakoista. Virallisuonteisissa kommenttipuheenvuoroissa, joita sanomalehti Kalevan uutisoinnin yhteydessä esittivät Stora Enson johtaja Pentti Ilmasti sekä Oulun kaupunginjohtaja Matti Pennanen, hanketta pidettiin kiinnostavana ja tutkimisen arvoisena (Laine 2010b). Samaisen lehden verkkoversion keskustelupalstalla hanketta hutkittiin yhtä yllätyksettömästi kovalla kädellä; eräässä

puheenvuorossa vision epäiltiin syntyneen kaveriporukassa lyödyn ja mediajulkisuutta koskevan vedon seurauksena (nimim. Voe Veikkoa 2010). Mahdollista on, että jatkossa sekä elämyspuistoa koskeva suunnitelma että sitä koskeva keskustelu jalostuvat uudelle tasolle. Nyt käsillä olevan artikkelin teeman kannalta asian todentaminen ei kuitenkaan ole oleellista.

Kauheus on katsojan silmässä

Edellä pääpiirteissään selostetut projektit ovat monella tapaa samanlaisia, ja sen vuoksi niille yhteisiä piirteitä on myös hedelmällistä analysoida kollektiivisesti. Ensimmäinen havainto liittyy projekteja esittäneiden henkilöiden ikään ja taustaan: varttuneeseen keski-ikään tai varhaiseen eläkeikään ehtineet miehet ovat pitkään käyttäneet yhteiskunnallista valtaa joko rahan tai kansalaisluottamuksen kautta. Suomalaisen yhteiskunnan onnistujina he saavat äänensä kuuluviin ja heidän sanomaansa myös kuunnellaan. Se, miten sanomaan suhtaudutaan, on hyvin vahvasti sidoksissa arvioijan omaan asemaan.

”Hyvä, että ideoita ja merkittäviä uusia avauksia on”, totesi Oulun kaupunginjohtaja Matti Pennanen; ”Tutkimme tätä vakavasti”, kommentoi Stora Enson johtaja Pentti Ilmasti 3D-elämyspuistosta kuul-tuaan (Laine 2010b). Samaa yhteiskuntaluokkaan idean isän kanssa kuuluvat henkilöt arvostelevat harvemmin vertaisensa ehdotusta, ainakaan julkisesti, vaikka keisari-lla ei olisikaan tällä kertaa vaatteita. Kun ehdotuksen takana on rahaa ja vaikutusvaltaa, se mielletään yleensä varsinaiseen asiaan perehtymättä sellaiseksi, johon on ainakin suhtauduttava vakavasti, ellei peräti heti ajettava ehdotusta eteenpäin. Samaa mekanismia hyödyntäen kaappasi italialainen muotisuunnittelija Valentino eräitä Roomassa sijaitsevia antiikin monumentteja mainos- ja PR-käyttöön puoli-ilmaiseksi vuonna 2007 (esim. Melotti 2008: 126–137).

Alemmista yhteiskuntaluokista kuuluu lähinnä arvostelua, tosin ”hyvä, että

senttään joku yrittää jotain” -tyyppistä näennäispositiivista kommentointia esiintyy myös. Kriitiikin atraimella on kansan syvien rivien käyttelemänä yleensä kolme kärkeä. Projektia arvioidaan ensimmäiseksi ehdotuksen tehneen henkilön ja hänen persoonansa kautta, mihin saattaa liittyä muun muassa ruumiinpiirteiden ja pukeutumisen arvostelua. Toiseksi arvostelu kohdistuu vision esittäneen henkilön toimintaan, joka voi sisältää hyvinkin kiistanalaisia piirteitä – huomattavaa omaisuutta kun on maassamme tavattu harvoin pitää rehellisesti hankittuna. Kolmas eripuraa aiheuttava tekijä on hankkeen suurisuuntaisuus, joka yhdistyy pelkoon mahdollisen epäonnistumisen jäämisestä veronmaksajien kustannettavaksi. Näkökulmasta riippuen kyse on kateudesta tai aiempiin varoittaviin esimerkkeihin perustuvasta terveestä epäluulosta.

Kuka tahansa meistä voi kuvitella mielessään vaikka kuinka suuren rakennelman tahansa, mutta sen esittäminen tavalla, joka päättyy sanomalehden tai television uutiseksi on perin haastava tehtävä. Jo sanomalehden mielipidepalsta voi olla monelle huomiotalouden keskellä elävälle kotikutoiselle visionäärille ylitsekäymättömän haastava foorumi. Hankkeiden uutisointia seuraava keskustelu vertautuu puolestaan kohteen rakentamiseen mentaalaisella tasolla – ympäröivä yhteisö tulee siitä tietoiseksi ja ottaa sen osaksi keskustelujaan, joiden sävy on ensisijaisesti kriittinen. On mahdollista jopa ajatella, että edellä kuvattujen suurisuuntaisten hankkeiden esittäminen on menestyville liikemiehille varattu rooli – heiltä odotetaan huikentelevia ulostuloja, jotta kritiikin kautta saataisiin selville missä yksilön toiminnalliset rajat yhteiskunnassa kulloinkin ovat.

Massiivisia asioita – tyhjiä sanoja?

Freudilaisessa valossa valtamerilaiva, elämyspuiston maamerkinä toimiva kolossalipatsas tai pyramidi ovat symboleja, jotka helppo tulkita ikääntymisen myötä fyysiseltä suorituskyvyltään kutistuvan

ruumiin ja sitä asuttavan miehisyyden ulkoistetuksi jatkeeksi. Pyramidin rakentamisessa voi toki olla rakennelman huomattavien mittasuhteiden lisäksi kyse myös tiedostetusta tai ehkä luultavammin tiedostamattomasta kuolemattomuuden tavoittelusta. Silti niin pyramidi kuin Titanic kauppaavat itsensä suurelle yleisölle kuoleamalla. Pyramidi oli muinaisen Egyptin hallitsijan, faaraon, hauta. Titanicista tuli – vastoin varustamon kaavailuja – hauta laivan neitsytmatkan noin 1500 matkustajalle. Nuo kuolemat ovat kuitenkin tapahtuneet niin kaukana menneisyydessä, ettei päätöksestä ryhtyä toden teolla Titanic-kopion rakentamiseen olisi odotettavissa kovinkaan myrskyisiä reaktioita, semmin jos vertailukohdaksi nostetaan logiikaltaan yhtä relevantti ajatus tuottaa matkailunähtävyydeksi vuonna 1994 Itämerellä uponneen M/S Estonia -aluksen kopio.

Suurisuuntaisia suunnitelmia, eritoten ajatusta rakentaa 290 metriä pitkä valtamerialus kuivalle maalle, voi toki pitää suuruudenhulluutena. Toisaalta nimenomaan tuon tyyliiset megaprojektit kuvastavat aikaamme ja sopivat parhaiten elämyshakuisen menneisyysmatkailun kohteeksi (Melotti 2008: 79–87). Idea ei kuitenkaan saa olla käytetty tai ainakin se on toteutettava ennistä suuremmassa mittakaavassa. Ylämaan pyramidi ei mainoslauseista huolimatta ole nykyajan ensimmäinen tai pohjoisin pyramidi (Hämäläinen 2010), edeltäjistä mainittakoon vuonna 1993 valmistunut Luxor Hotel (korkeus 110 metriä) Las Vegasissa ja pohjoisemmista vaikkapa Oulun yliopiston kasvimuseon lasiset kasvihuoneet. Näiden esimerkkien ignorointi sillä perusteella, ettei niissä ole kyse ”geometriassa tutun muodon soveltaminen kivirakentamiseen” on tässä kontekstissa hiusten halkomista.

Titanicista ei sen sijaan ole olemassa ainoatakaan elämysturismin käyttöön valjastettua täysikokoista kopiota missään päin maapalloa. Yhdysvaltojen Bransonissa (Missouri) on päästy kaikkein lähimmäksi. Siellä aluksen 1:2-mittakaavassa toteutettuun etupuoliskoon (Branson Attractions s.d., ks. kuva 3) on rakennettu joukko laivan

huonetiloja, kuten muun muassa Titanic-elokuvan tunnetuksi tekemä pääportaikko (Grand Staircase), joka on suosittu paikka vihkivalojen uudistamisille. Vanhenne-
tuissa kulisseissa on siis mahdollista herättää henkiin vanhoja tunteita, aivan samoin kuin historiallisista syistä johtuen, nimi Titanic herättää jokaisessa meissä tunteita. Itse asiassa Titanic nimenä on jo vuosisadan ajan ollut valmis brändi, ja vieläpä sellainen, jota kukaan ei voi kovin helposti rekisteröidä yksityisomaisuudekseen. Ilmaiseksi saatu globaali tunnettuus ei olisi siis ollenkaan huono lähtökohta pohjois-suomalaisen kauppakeskuksen yhteyteen tarkoitettua vetonaulaa suunniteltaessa.

Aitous ja autenttisuus ovat sanoja (ks. esim. Holtorf 2005: 112–129; Lovata 2007: 9–26), joita ei uskoisi käytettävän näiden kolmen kohteen yhteydessä. 3D-elämyspuisto ei missään tapauksessa ole aito tai autenttinen, vaikka sen tuottamat sisällöt sijoittuisivat tavalla tai toisella menneisyyteen. Yhtä vaivalloista olisi uskotella edes kaikkein tietämättömimmälle turistille, että mäntykankaalle raivatus ja

rakennetun kauppakeskuksen vieressä ko-
hoava valtamerilaiva olisi aito. Ylämaalle suunnitellun pyramidin kohdalla sekaan-
nuksen vaara ilmeisesti on olemassa, koska sitä koskien on hankesuunnitelmassa ollut tarpeellista täsmentää: ”Kyseessä ei siis ole jo ennestään rakennettujen pyramidi-
en jäljentäminen vaan geometriassa tutun muodon soveltaminen kivirakentamiseen (Hämäläinen 2010).” Geometriassa pyra-
midi määritellään kartioksi, jonka pohja on monikulmio, joten näiltä osin Ylämaan rakenne täyttäneen autenttisuuden vaatimukset.

Menneisyys on kaikissa edellä kuvatuissa projekteissa väline jonkun päämäärän saavuttamiseen, ja tuo päämäärä on – taas kerran yllätyksettömästi – kuluttaminen. Kauppakeskus tarvitsee asiakkaita ostoksille, näyttelykeskuskalleria kävijöitä tehdäkseen mahdollisimman monet tietoiseksi saatavilla olevista tuotteista ja elämyspuisto turisteja levittääkseen matkailuun liittyvien kerrannaisvaikutusten kautta aineellista hyvää ympäristöönsä. Ainoastaan pääomasijoittaja Lesosen tapauksessa projektissa

Kuva 3. Missourin Bransonissa turisti voi kohdata monella tapaa puolitetun Titanicin.

näyttäisi olevan kyse jostakin muusta kuin suoranaisestä oman edun tavoittelusta, ehkä äärimmäisyyksiin median kautta kehitelystä kalliista vitsistä. Hämäläisen ja Sukarin ehdottamilla projekteilla taas on varsin suora yhteys heidän omiin ansaitsemismahdollisuuksiinsa.

Se, mikä menneisyysmatkailun kohteeksi isojen poikien ideariihessä valikoituu, ei välttämättä perustu kovin syvälliseen pohdintaan. Tästä paras esimerkki on kivi-pyramidi-assosiaatio: ”pyramidi on tehty kivistä ja se on iso, rakennetaan siis tännekin pyramidi”. Menneisyyden supermarketin hyllyltä löytyy moneen käyttöön sopivaa tai taipuvaa tavaraa. Aivan yhtä hataralla pohjalla on ”turistirysiin” visioitu sisältö. 3D-elämyspuistossa tarjottavaksi suunniteltu matka menneisyyteen sekä tulevaisuuteen kuin myös Lappeenrannan pyramidin käytävään koottavat viestit nykyajasta tulevaisuuden ihmisiä varten (Hämäläinen 2010) ovat bisnesorientuneen toiminnan kulttuuriperintöpesua (vrt. viherpesu [Wikipedia 2010a]), jonka turvin hankkeen toivotaan läpäisevän paremmin asianomaisen kunnan tai kaupungin päättävät elimet.

Päätäntö – imaginäärinen uusmuinaisjäännös

Lopuksi on sopivaa hahmotella sopiva kategoria kahdelle edellä kuvatuista ja tulkituista esimerkeistä; tiedot 3D-elämyspuiston menneisyyteen kiinnittyvän aineksen määrästä ja sisällöstä ovat toistaiseksi niin vajavaiset, että se epämääräisyydellään välttää luokitteluyritykset. Sen sijaan Lappeenrannan pyramidi ja Kiimingin Titanic sopivat imaginääristen uusmuinaisjäännösten kategoriaan. Uusmuinaisjäännös tarkoittaa tässä kontekstissa tunnetulta muinaisjäännökseltä tai muinaisjäännöstyyppiltä enemmän tai vähemmän väljästi ulkoasunsa lainaavaa, mutta nykyaikana ja pääsääntöisesti modernein välinein tuotettua rakennusta tai rakennelmaa. Titanic sopii määritelmän rajoihin pyramidia selvästi huonommin, mutta sitäkin koskevissa suunnitelmissa on aistittavissa selvää uusmuinaisjäännöshenkeä.

Yksilölähtöisyys on tässä artikkelissa kuvattujen hankkeiden ja näin ollen myös uusmuinaisjäännöstyyppin tärkeä määrittäjä. Kylä- ja kotiseutuyhdistysten sekä muiden vastaavien toimijoiden visioimat uusmuinaisjäännösprojektit ovat mitta-kaavaltaan paljon hillitympiä, joskinsiinä on myös tapana toteutua. Sama pätee myös yritysten toteuttamiin ratkaisuihin, joissa painotus on etukäteen tehdyssä suunnittelussa ja asiantuntijoiden käytössä suunnittelua-puna. Asiantuntijuus on keskeisintä perinteisimmässä uusmuinaisjäännöstyyppissä, jota museoalueella sijaitsevana kuitenkin useimmiten kutsutaan rekonstruktioksi.

Imaginäärisen uusmuinaisjäännöksen konteksti on pääsääntöisesti kaupallinen, eikä se ole mikään sattuma. Rakennelman tarkoitus on menneisyyteen ja historiaan vetoamalla luoda arvokkuutta ja kiinnostavuutta ympäristölleen. Niinpä imaginäärisen uusmuinaisjäännöksen luonteen kuuluu, että se tehdään kollektiivisesti olevaksi median kautta. Se ei ainoastaan lisää kokonaishankkeen tunnettuutta vaan se toimii myös siihen kohdistuvan kritiikin kilpenä tai vaihtoehtoisesti kritiikkimagneettina. Kuten edellä jo todettiin, projektien todellisten tavoitteiden valossa kyse on eräänlaisesta kulttuuriperintöpesusta tai *false flag*-operaatiosta (ks. Wikipedia 2010b), jossa lopullinen päämäärä, oman agendan edistäminen muun kustannuksella, pyhitää keinot – kulttuurimesenaateiksi on pesulan isoja poikia turha luulla.

Janne Ikäheimo: Kulturarvsvätteriets stora killar och de imaginära nyfornlämningarna

Artikeln granskar s.k. imaginära nyfornlämningar genom tre exempel – Titanic i Kimito, Pyramiden i Villmanstrand och 3D-upplevelseparken i Uleåborg. Nyfornlämningarna i exemplen är storstilade turismprojekt, som initierats av män med politisk eller ekonomisk makt. Gemensamt för dessa projekt är också den stora ekonomiska satsning som skulle krävas för att genomföra dem. Därför har media uppmärksammat projekten, och de har varit objekt för en offentlig debatt. Inget av de tre projekten har förverkligats. Det är tänkbart att framläggandet av denna typ av projekt är en roll

som reserverats för alfa-hannar, som vill kartlägga var en individs operativa gräns går i samhället. Å andra sidan är det helt klart frågan om en businessorienterad kulturarvsväxt, som hjälper kostsamma projekt att lättare bli godkända samhällets beslutande organ och accepteras i den s.k. stora allmänhetens ögon.

Bibliografia

Internet-lähteet

- Branson Attractions s.d: *Branson Attractions in Branson Missouri, Visit Titanic Museum for your Branson Vacation!* WWW-sivusto [html-dokumentti]. <<http://www.titanicbranson.com/>>. Luettu 8.8.2010.
- Ervasti, A. 2010: *Sukari pitää kiinni Kiimingin Ideaparkista*. Verkkouutinen [html-dokumentti]. 19.5.2010. <<http://www.kaleva.fi/uutiset/sukari-pitaa-kiinni-kiimingin-ideaparkista/855113>>. Luettu 15.12.2010.
- Hämäläinen, E. 2010: *Ylämaan pyramidi-hankkeen nykytilanne*. 24.2.2010. PDF-dokumentti. <<http://kokoushallinta.lappeenranta.fi/dynastyweb/kokous/20102097-8-17246.PDF>>. Luettu 3.12.2010.
- Iltasanomat 26.3.2009: *Sukari varasti Titanic-idean!*. Verkkouutinen [html-dokumentti]. <<http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/Sukari%20varasti%20Titanic-idean!/art-1288335322833.html>>. Luettu 2.12.2010.
- Kauppalehti 26.3.2009: *Turkulaisyritys raivostui Sukarin Titanic-hankkeesta!*. Verkkouutinen [html-dokumentti]. <<http://www.kauppalehti.fi/5/i/yritykset/yritysuutiset/?oid=2009/03/20468&ext=rss>>. Luettu 2.12.2010.
- nimim. Voe Veikkaa 2010. Kommentti WWW-artikkeliin *"Miljonääriltä idea Oulun turistiryssäksi"* [html-dokumentti]. 28.8.2010. <<http://www.kaleva.fi/uutiset/miljonaarilta-idea-oulun-turistirysaksi-nayta-kommentit/867773>>. Luettu 3.12.2010.
- Wikipedia 2010a: *Viherpesu* – Wikipedia. [html-dokumentti]. <<http://fi.wikipedia.org/wiki/Viherpesu>>. Luettu 3.12.2010.

[org/wiki/Viherpesu](http://fi.wikipedia.org/wiki/Viherpesu)>. Luettu 3.12.2010.

- Wikipedia 2010b: *False flag* – Wikipedia, the free encyclopedia. [html-dokumentti]. <http://en.wikipedia.org/wiki/False_flag>. Luettu 2.12.2010.

Tutkimuskirjallisuus

- Holtorf, C. 2005: *From Stonehenge to Las Vegas. Archaeology as Popular Culture*. Alta Mira Press. Walnut Creek.
- Laine, L. 2010a: Lesosen katse Hevossaarossa. Sanomalehtiartikkeli. *Kaleva* 28.8.2010. s. 3.
- Laine, L. 2010b: Ideaa pidetään tutkimisen arvoisena. Sanomalehtiartikkelin alartikkeli ("kainalo"). *Kaleva* 28.8.2010. s. 3.
- Lovata, T. 2007: *Inauthentic Archaeologies. Public Uses and Abuses of the Past*. Left Coast Press. Walnut Creek.
- Melotti, M. 2008. *Turismo archeologico. Dalle piramidi alle veneri di plastica*. Bruno Mondadori. Milano.
- Stone, P. G. & Planel, P. G. 1999: Introduction. Teoksessa: Stone, Peter G. & Planel, Philippe G. (eds.): *Constructed Past: Experimental Archaeology, Education and the Public*. Routledge. London.
- Väyrynen, K. 2009: Elämyskauppa, luonto ja sivistys. Teoksessa: Tökkäri, V. (toim.): *Valta, luonto ja ihminen*: 75–90. Lapin yliopiston menetelmätieteiden laitoksen raportteja, esseitä ja työpapereita 13/filosofia. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Kirjoittaja ei saanut lapsena isoja ja kalliita leluja.
janne.ikaheimo@oulu.fi

Näennäisarkeologisia linjanvetoja Suomen muinaisuuteen

Janne Ikäheimo & Wesa Perttola

Jukka Nieminen: Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta. Helsinki. Kirjaparoni. 2010. 110 s. ISBN 978-952-5774-15-3 (nid.). 25 euroa.

Totuus on tuolla jossain

Hiljattain arkeologien omalla sähköpostilistalla, Arkeologi-listalla, tiedusteltiin käyttäjäkunnan mielipidettä Suomen Erich von Dänikenistä eli henkilöstä, jonka saavutuksia näennäisarkeologian (*pseudoarchaeology*) alalla voisi luonnehtia maamme mittakaavassa kaikkein merkittävimmäksi. Sähköpostiviesteissä tulivat alan klassikoina mainituksi muun muassa Sigurd Wettenhovi-Aspa ja Ior Bock. Oireellista on, että kaikki nimetyksi tulleet henkilöt ovat edesmenneitä, vaihtoehtoisen arkeologian tulkinnan uuden sukupolven jäädessä huomiotta. Näin sivuutettiin muun muassa tamperelainen tietokirjailija Jukka ”Jukis” Nieminen (s. 1967), joka mielestämme kuuluu eittämättä maamme tämänhetkisen näennäisarkeologisen toiminnan, kuten monen muun esoteriaan kallellaan olevan alan terävään kärkeen. Omannäköisten ”tietokirjojen” ohella Nieminen näet julkaisee aktiivisesti ”Suomen älykkäimmäksi aikakauslehdeksi” nimettyä Hermeetikko-lehteä ja toimii ”sala- ja rajatieteiden osajien erikoisivuston” Hermeetikko.com:in henkisenä isänä. Sivuston keskustelufoorumilta, jonka valvoja Nieminen on, löytyy oma alaryhmänsä myös arkeologisille aiheille. Ryhmässä on käyty eloisa keskustelua muun muassa jätinkirkkojen astronomisista suuntauksista, suomalaisista pöytäkivistä sekä mahdollisista riimukivi- ja kalliopiirroslöydöistä Suomessa.

Muinaissuomalaisten KADONNUT KUNINGASKUNTA

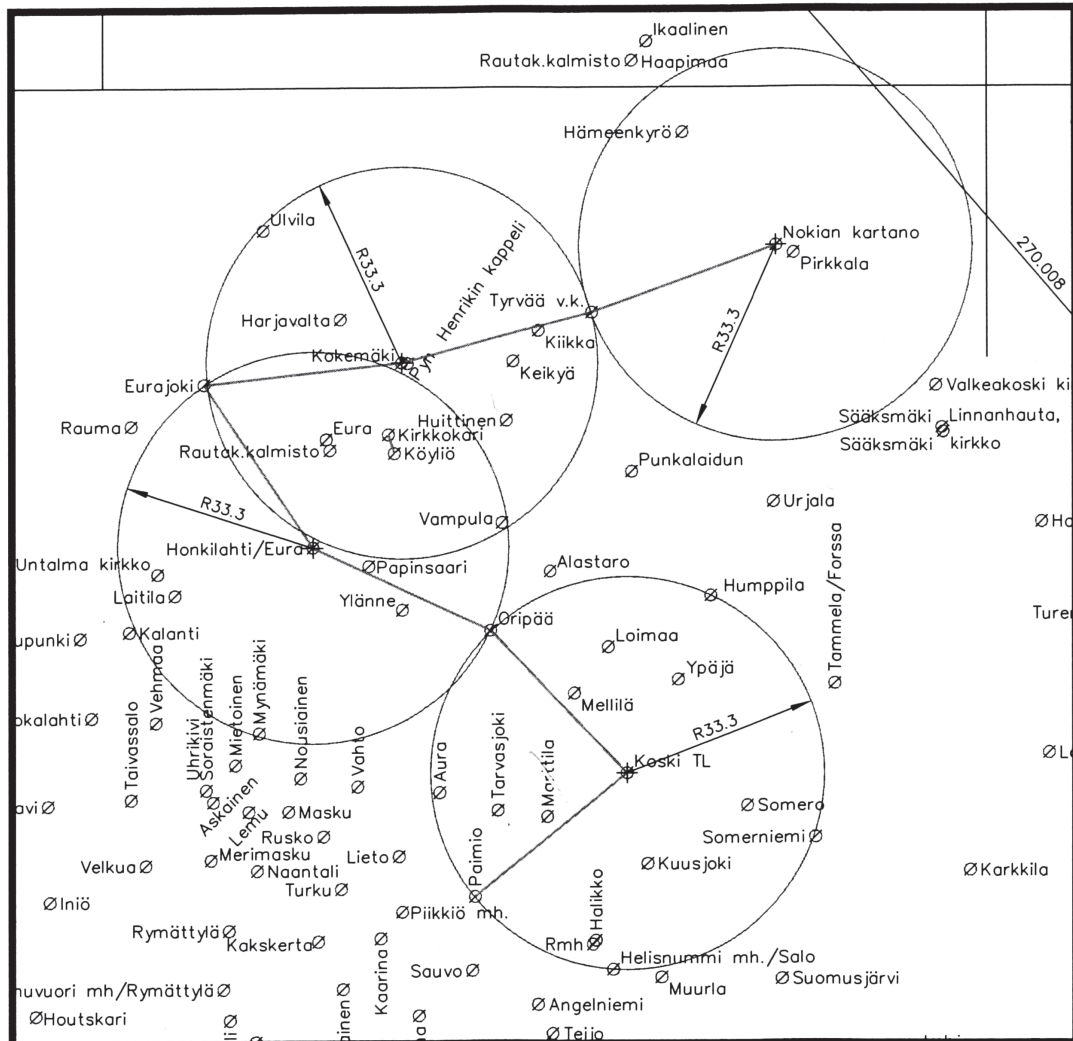
Jukka Nieminen

Niemisen sivuuttaminen edellä kuvatussa kontekstissa oli kuitenkin kaikkein raskauttavinta siksi, että lokakuussa 2010 häneltä ilmestyi uusi teos nimeltä ”Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta”, josta Nieminen lähetti arvostelukappaleen Muinaistutkijan toimitukseen. Vaikka teos koettaa kirjoittaa uusiksi Suomen rautakauden ja uuden ajan historiaa, tämän kirja-arvostelun tarkoituksena ei ole käydä läpi kohta kohdalta kaikkia Niemisen esittämiä väitteitä. Olemme päättäneet tähän ratkaisuun kyseenalaisten väitteiden määrästä johtuen, silläkin uhallä, että jokainen kiistanalainen, mutta arvostelussa avoimeksi jätetty kysymys – esi-

merkiksi muinaiskaupunkien lukumäärä ja laatu Suomessa (ks. Nieminen 2010a: 8–16) – tullaan kommentoimattomuuden kautta tulkitsemaan hyväksytyksi ja validiksi (ks. Fagan 2006: 40). Huomautamme kuitenkin, että todistustaakka on yleensä vallitsevan teorian vastaisen tulkinnan esittäjällä. Siksi katsomme, että esimerkiksi 500-lukua jKr. kuvaava lause ”Suomesta tuli siis kuningaskunta, ja hetkellisesti sen ajan maailman kiistaton valtiias” (Nieminen 2010a: 28) vaatii tullakseen hyväksytyksi enemmän substanssia kuin painomusteen ja paperin.

Sisällöllisenä yksittäistapauksena tartumme kuitenkin teoksen keskeisimpään väitteeseen, jonka mukaan maamme keskiaikaiset kivikirkot on säännönmukaisesti

rakennettu pakanapaikkojen päälle, jotka puolestaan sijaitsevat 33,3 km etäisyydellä toisistaan. Lisäksi kohteet muodostavat toinen toisiinsa nähden viivasuoria linjoja, joita alan kirjallisuudessa nimitetään ley-linjoiksi (esim. Williams 2000: 191–192). Lisäksi kirkkojen linjausten ja etäisyyksien perusteella on hahmoteltavissa järjestelmä (kuva 1), josta voidaan päätellä maamme olleen muinaisuudessa kuningaskunta. Yhteen aiheeseen keskittyminen voi kriittisen lukijan mielestä vaikuttaa epäröivien saivartelijoiden väsyneeltä viivytystaistelulta (Flemming 2006: 58). Siksi heti aluksi on syytä todeta, että muinaissuomalaisen kadonnut kuningaskunta saadaan olevaksi vain näkökulman radikaalilla muutoksella:

Kuva 1. Esimerkki 33,3 km:n etäisyyksiin perustuvasta ”järjestelmästä” (Nieminen 2010a: 68).

päätelmien teko todistusaineistosta on vaihtunut ennakkolta tehtyihin päätelmiin sopivan todistusaineiston tarkoitushakuiseksi valikoimiseksi puutteellisella metodiikalla.

Yksitoista harha-askelta kunin-gaskuntaan?

Artikkelissaan *Diagnosing Pseudoarchaeology* professori Garrett G. Fagan (2006: 30) erottaa näennäisarkeologiasta kaksi rinnakkaista linjaa, joista toinen kuvaa sen harjoittajien asenteita ja toinen näiden toimintamalleja. Tältä pohjalta hän hahmottelee kaikkiaan yksitoista näennäisarkeologian tunnistamiskriteeriä (taulukko 1), joista Niemisen teokset ja kirjoitukset täyttävät suurimman osan mitä parhaiten – vastaavuus ”tyypillisiin oireisiin” on likipitään 1:1.

Esimerkiksi pitäytyminen aikansa eläneissä tulkinnoissa puskee esille siellä täällä. Isokyrön Leväluhdan pienikokoiset vainajat tulkitaan sujuvasti kaivosmiehinä toimineiksi tontuiksi (Nieminen 2010a: 41), vaikka vastikään on osteometrisin mittauksin osoitettu, ettei Leväluhdan pääosin naisvainajista koostuva luuaineisto ole merkittävästi samanaikaisia vertailuaineistoja lyhyempää (Niskanen 2006). Fagan itse mainitsee esimerkkinä aikansa eläneestä tutkimuksesta C. H. Hapgoodin maankuoren siirrosteoriat (ECD, *earth crustal displacement*), jotka geotieteen puolella on sittemmin syrjäytynyt teoria laattatektoniikasta. Hermeetikko.com-sivustolla ja Niemisen aiemmassa tuotannossa (erit. Nieminen 2010b: 35–37) Hapgoodin ajatuksia kuitenkin toistellaan tämän tästä.

Tunteellisemmin sitoutuminen vanhoihin tulkintoihin tulee esiin Suomen keskiaikaisten kirkkojen ajoituksia käsiteltäessä, jonka yhteydessä ”liiankin ronskilla kädellä” ajoituksia nuorentaneesta dosentti Markus Hiekkasesta käytetään epiteettiä ”lähes ilonpilaaja”, mutta samalla ”todetaan me kuitenkin Salomonin tavoin että totuus lienee jossain siinä puolivälissä, eikä kiistellä asiasta” (Nieminen 2010a: 81).

Niemisen ja Hermeetikko.com-keskustelupalstan eräs ominaispiirre onkin akateemiseen oppineistoon kohdistettu vihansekainen kritiikki. Erityisenä maalitauluna on tässä suhteessa Museovirasto. Keskusteluissa se näyttäytyy kyvyttömänä ja valheellisena laitoksena, jonka keskeisin tehtävä on toimia maamme suomenruotsalaisen vähemmistön käsikassarana ja piilottaa tästä johtuen suomalaisten kunniakkaasta menneisyydestä kertovat todisteet iäksi holveihinsa:

”Muinaismuistoyhdistyshän löysi meidän menneisyydestä pilvin pimein todisteita ja monen valtaa pitävän mielestä ihan liikaa. Tämän takia vuonna 1908 perustettiin valtion toimesta Muinaistieteellinen toimikunta (nykyään nimeltään Museovirasto) jonka todellisena tarkoituksena oli takavarikoida Muinaismuistoyhdistyksen löydöt ja tiedot sekä lakkauttaa kaikenlainen menneisyyttämme koskeva valistus” (nimim. Kane 22.9.2010).

Jotain yleisestä informaation tasosta kertoo se, että keskustelupalstalla on eletty valkeasti uskossa, jonka mukaan arkeologisia kenttätutkimuksia maassamme suorittaa

Taulukko 1. Näennäisarkeologialle tunnusomaiset merkit (Fagan 2006: 31–42).

Asenteet	1. Itsepäinen pitäytyminen vanhentuneissa teorioissa
	2. Oppineiden vähättely/arvostelu
	3. Vetoaminen oppineisiin
Toimintamallit	4. Suuret väitteet
	5. Valikoiva ja/tai vääristelevä esitystapa
	6. Tiskiallasargumentointi (näennäinen monialaisuus)
	7. Käsitteiden hatara määrittely
	8. Pinnallisuus, laiskuus ja suurpiirteinen vertailu
	9. Esoteerinen pakkomielle
	10. Ajatus suuremmasta hyvästä
	11. Muut (argumentointivirheet yms.)

vain ja ainoastaan Museovirasto. Helsingin yliopiston kesän 2010 opetuskaivausta Virolahdella pidettiin siksi kaivaustutkimusten demokratisoitumisen pilottiprojektina:

”Tähän astihan kaivauksista on vastannut mustasukkaisesti yksin Museovirasto, eikä sekään ole pahemmin viime vuosina loistanut. Mitä nyt tehnyt lähes yksinomaan hätäkaivauksia, pinnallisesti ja äkkiseltään. - - Voisiko tämän tulkita niin että kun Museovirasto vihdoon viimein vaihtoi pääjohtajaansa, alkaa näitä kaivauksia vihdoon viimein tapahtua ja jopa ulkopuolistenkin voimin joka vielä muutama vuosi sitten olisi ollut ajatuksena mahdoton” (nimim. Jukkis 16.7.2010).

Toisaalta, näennäisarkeologian alalla operoiville on tärkeää saada osa akateemisten piirien huomiosta ja mielellään jotain hyväksynnäksi koettavaa, sillä se – akateemisiin piireihin kohdistetusta kritiikistä huolimatta (ks. edellä) – tietysti todistaa heidän teesiensä validiteetin marginaalin ulkopuolella. Erityisen tunnettu esimerkki on edellä mainittu Hapgoodin maankuoren siirrosteoriat, johon fyysikko Albert Einstein suhtautui myönteisesti kirjeessään vuonna 1953. Tuolloin laattatektonista teoriaa ei ollut edes olemassa, mutta Einsteinin nimi riittää kannattelemaan ECD-teorian tämän tosiseikan ylitse. Toinen hyvä esimerkki on esi-kolumbianisia kontakteja tutkinut Barry Fell (1989, ks. myös Williams 1991: 264–273), jonka tulkinnot Nieminen on toisintanut suomeksi hieman aiemmin ilmestyneessä opuksessaan ”Cibolan seitsemän kaupunkia” (Nieminen 2010b).

Howard Barraclough Fell (1917–1994) oli henkilö, johon voidaan viitata akateemissakin piireissä kunnioitusta herättävällä määreellä Harvardin professori, mutta hänen erikoisalansa oli selkärangattomien biologia. Rajoittunut epigrafiikan tuntemus, löytökontekstien täydellinen huomiotta jättäminen sekä innokas mieli tuottivat näennäisen vakuuttavan sarjan todisteita muun muassa egyptiläisten, foinikialaisten ja kelttien Amerikan-matkoista kauan ennen Kolumbusta. Niemisen oma tarve saada tunnustusta puskee raadollisesti esille

Salaseurojen aika 1775–1839 -teoksen myyntipuheen yhteydessä: ”- - jotakin ehkä kertoo että sitä myytiin aikanaan Akateemisen kirjakaupan historian osastolla. Meni kerankin suutansa aina mälväävät arvostelijat hiljaisiksi” (nimim. Jukkis 29.8.2008).

Turhaa vaatimattomuutta tai arkeologian tieteenalan kehityksen seuraamista ei edusta oman erikoisalan, arkeo-maantieteen perustaminen – vastaava akateeminen tutkimus kun kuulemma puuttuu (Nieminen 2010a: 101). Siinä missä paikkatietojärjestelmiin suuntautuneet arkeologit ottavat mahdollisuuksien mukaan kaiken irti GIS-ohjelmistoista, on arkeomaantieteilijöiden keskeisin tutkimusväline Maanmittauslaitoksen ylläpitämän Kansalaisen kartta-paikan etäisyysmittaustoiminto (Nieminen 2010a: 66–69).

Tämän hellyttävän piirteen kautta Niemisen teos kuitenkin hetkellisesti erottautuu normaalista näennäisarkeologisesta kaanonista, jolle on tyypillistä – tiskiallasargumentointi (Fagan 2006: 36–37) – mahdollisimman monen tieteenalan tulosten näennäisesti vaikuttava mutta sisällöllisesti tyhjä referointi. Tyypillisenä esimerkkinä kehoitamme tutustumaan vaikkapa Juha Hiltusen teokseen *Torinon käärinliinasta* (Hiltunen 2009). ”Muinais-suomalaisen kadonnut kuningaskunta” -teos operoi arkeologian lisäksi muun muassa historian, epigrafiikan ja kansatieteen pelikentillä, sillä ennestään tunnetun aineiston uusi tulkinta ei voi rakentua tyhjän päälle.

Käsitteiden ja vastaavuuksien suurpiirteinen määrittely on teoksen perusteella myös arkeomaantieteelle tyypillinen piirre. Esimerkiksi 33,3 kilometrin etäisyys on mahdollista kohteille, jotka sijaitsevat 33,0 tai 33,6 km:n etäisyydellä toisistaan (ks. Nieminen 2010a: liite 2). Kuten seuraavassa luvussa tulemme osoittamaan, on pinta-alallisä säteen näennäisen mitättömästä kasvattamisesta huolimatta melkoinen ja lisää näin ollen osumien todennäköisyyttä. Suomen muinaista kuningaskuntaa etsitään lisäksi maantieteellisten etäisyyksien perusteella ottamatta varsinaisesti kantaa sii-

hen mitä etsitään toisin sanoen mikä tekee oletetuista maantieteellisistä säännönmukaisuuksista hallintojärjestelmän ja siitä edelleen kuningaskunnan – ”silloin elettiin jonkinlaisessa korkeakulttuurissa” (Nieminen 2010a: 2) -toteamus jatkokehittelyineen ei yksinkertaisesti riitä perusteluksi.

Sama suurpiirteisyys koskee tietysti kirjallisen lähdeaineekseen suhtautumista – pohjoismaiset saagat ovat tarpeen tullen eksaktia historiallista faktaa (Nieminen 2010a: 28). Tästä johtuen suureellisten väittämien esittäminen on näennäisarkeologiaan sisäänrakennettu mekanismi, sillä epävarmuus ja tulkinnallinen vaatimattomuus koetaan epäkiinnostavaksi tai peräti turhaksi. Tämä seikka tuodaan korostetusti esiin heti teoksen avauslauseessa ”Tämä kirja – tai pikemminkin sen tiedot – on tärkein kirja mitä koskaan ja missään on Suomen muinaishistoriasta kirjoitettu” (Nieminen 2010a: I). Aivan samaan tapaan, kadonneesta kuningaskunnasta kun on kyse, on täysin luontevaa esitellä suomalaisten kuninkaiden sukupuu (Nieminen 2010a: 30–31), ja todeta sen haarojen olevan edustettuina muun muassa Englannin ja Ruotsin myöhemmissä hallitsijasuvuissa.

Niemisen teos on tässäkin mielessä malliesimerkki näennäisarkeologiasta, joka kenttätutkimusten sijaan fokusoituu mahdollisimman rohkeiden väittämien esittelyyn ja flirttailuun esoteeristen ideoiden kanssa. Salattujen viestien dekoddaaminen on eräs tärkeimmistä viehätyksen aiheista, ja sellainenhan myöhemmin tarkemmin käsiteltävä 33,3 kilometrin verkosto nimenomaan on. Kirjoittaja myös herkkuttelee mahdollisuudella, että järjestelmää koskeva tietous olisi siirtynyt halki vuosisatojen vain harvojen tuntemana karttana (Nieminen 2010a: 76–79), mikä tietysti antaa loistavan pohjan salaliittoteorioille ja muulle ”kiinnostavalle” spekuloinnille. Tähän teemaan liittyy kivikirkkojen säännöllisten etäisyyksien ohella myös etäisyyden lukuarvo 33,3, jota Nieminen (2010a: 88) pitää ensisijaisesti 11,1 km:n päivämatkan kerrannaisena. Lisäksi päivämatkalle on todennäköisesti löydettävissä lukuisia

pituuksia ja niiden kerrannaisilla saa aikaiseksi melkein luvun kuin luvun.

Luku 33 ei ole esoteerisista asioista kiinnostuneen silmissä suinkaan vailla merkityksiä; sillä on merkitystä vapaamuurariiliikkeen ja esimerkiksi 33. leveyspiiriltä tavattavissa kaupungeissa on nähty sijaintinsa vuoksi jotain merkityksellistä (David 2005).

”Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta” on hyvä esimerkki myös aineiston valikoinnista. Kirjan liitteenä (Nieminen 2010a: liite 2) on luettelo kohteista, jotka tavalla tai toisella taipuvat 33,3 km:n normiin. Asia, joka jää tietysti ilmoittamatta, on informaatio luettelon pisteiden edustavuudesta suhteutettuna tarkasteltuun kokonaisaineistoon. Tilanne on likipitään sama jos maksalaatikko tulkittaisiin rusioidensa perusteella, mutta konteksti tyystin unohtamalla, pullaksi. Kun aineistosta pudotetaan pois kohteet, jotka eivät toteuta toivottua säännönmukaisuutta ja samalla eräille ”järjestelmän” pisteille annetaan mahdollisuus vaihtaa paikkaa – muun muassa oletetun ja arkeologisesti todentamattoman kirkonpaikan siirron myötä – on selvää, että perinpohjaisesti manipuloitu aineisto taipuu sangen helposti toteuttamaan tutkijansa tahtoa.

Näennäisarkeologian tunnusmerkkeihin kuuluu myös ylevä päämäärä, että tutkimusten lopputuloksena syntyisi havainto tai malli, joka tuottaa alalle suurta hyötyä tulevaisuudessa. ”Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta” -teoksessa loppusanoissa Nieminen (2010a: 101–103) painottaa nimenomaan, kuinka puuttuva data on mahdollista kääntää tutkimukselliseksi runsaudensarveksi. Tämä tapahtuu hyväksymällä ajatus, että 33,3 kilometrin systeemiin kuuluvat leikkaus- tai suorapisteet, joissa ei ole ainakaan toistaiseksi löydetty mitään arkeologista, voidaan käsittää erityisen potentiaalisiksi muinaisjäännöskohteiksi. Laskennallinen arvottaminen ei arkeologian piirissä ole sinänsä mitään uutta, ainakaan niille, jotka ovat inventointia suunnitellessaan käyttäneet paikkatietojärjestelmiä ennustavaan mallintami-

Taulukko 2. Lauhanvuoren ja Hiittisten kirkon koordinaatit YKJ:ssä ja ETRS89:ssä (≈WGS84) sekä niiden erotus. Koordinaatit on määritetty Kansalaisen karttapaikan (<http://kansalaisen.karttapaikka.fi>) avulla.

Kohde	X (YKJ)	Y (YKJ)	X (ETRS89)	Y (ETRS89)
Lauhanvuori	6903413	3248771	62,15236	22,17484
Hiittisten kirkko	6650576	3249627	59,89135	22,52242
Erotus		-856 m		-0,34758°

seen. Nieminen on myös luvannut, että hän osoittaa verkoston olemassaolon arkeomaantieteen ennustavaan mallintamiseen pohjatuvalle empiirisellä kenttätutkimuksella tulevana keväänä. Ennen kenttätöiden toteuttamista kannattaisi ehkä kuitenkin uhrata vielä muutama ajatus sille, mihin malli ja sen pohjalle hahmoteltu ”järjestelmä” oikein perustuu.

Projektioista ja etäisyyksistä

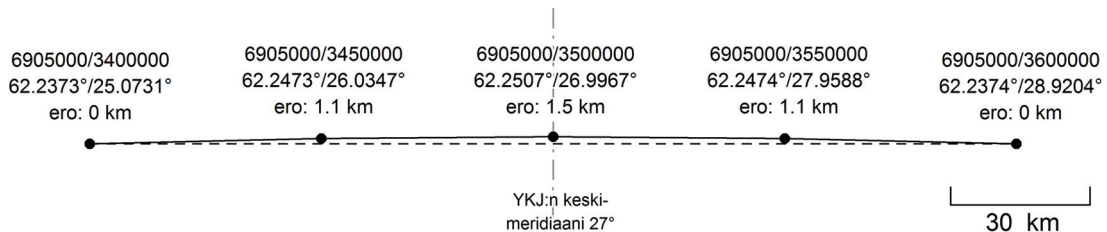
Nieminen esittää suomalaisten osanseen jo rautakaudella mitata pituuspiirejä tarkasti, koska Lauhanvuorelta Köyliön kirkkoon kulkeva ley-linja on tarkalleen pohjois-etelä-suuntainen (Nieminen 2010: 12–14). Teoksesta puuttuu tieto siitä, millä perusteella tämä havainto ja sitä seuranneet mittaukset on tehty. Liitteestä 2 päätellen niiden perustana on yhtenäiskoordinaattijärjestelmä (YKJ), joka vastaa kartastokoordinaattijärjestelmän (KKJ) kaistaa 3 levitetynä koko maan alueelle.

KKJ:ssä ja siten myös YKJ:ssä käytetyn Gauss-Krüger-projektion (GK) eli sivuavan poikittaisen lieriöprojektion ominaisuudet ovat kuitenkin esitetyn väitteen kannalta ongelma. Kyseisessä projektiossa karttapohjoinen yhtyy maantieteelliseen pohjoiseen ainoastaan keskimeridiaanilla, joka YKJ:n tapauksessa on 27° itäistä pituutta. Liikuttaessa keskimeridiaanilta kohti

läänttä poikkeaa maantieteellinen pohjoinen enenevässä määrin karttapohjoisesta oikealle ja itään liikuttaessa vasemmalle. (Wikipedia 2010a.)

Ilmiö on tuttu peruskartan käyttäjälle napaluvunkorjauksen muodossa. Lauhanvuoren sijaitessa likimäärin pituuspiirillä 22.175° E on ero jo merkittävä. Toisin sanoen mainittu suora olisi likimäärin pohjois-etelä-suuntainen ainoastaan YKJ:ssä: maantieteellisissä pituuksissa sen alku- ja päätepisteillä on eroa n. 0,35 astetta eli yli 19 km (ks. taulukko 2). Sama ongelma koskee luonnollisesti myös muita kirjassa mainittuja ja merkitykselliseksi tulkittuja suuntia.

GK-projektio on ongelmallinen myös pitkien ley-linjojen etsintää ajatellen. Järkevä määritelmä ley-linjalle maastossa on lyhin mahdollinen reitti linjan alku- ja loppupisteen välillä, jolle analogiana voidaan käyttää lentokoneen reittiä kahden pisteen välillä suorinta tietä. Pallopinnalla kuten maapallolla se on pisteitä yhdistävän isoympyrän kaari eli geodeettinen viiva (Kivelä 2001). YKJ:ssä olevat suorat eivät ole tällaisia, vaan ne kuvastuvat maantieteellisessä koordinaatistossa kaarina joitakin erikoistapauksia lukuun ottamatta. Virheen määrä ei ole vakio vaan se riippuu viivan pituudesta, sijainnista ja suunnasta. Monesti ero on kuitenkin niin suuri, ettei

Kuva 2. Jyväskylän korkeudella 100 km keskimeridiaanilta itään ja länteen ulottuvassa YKJ-suorassa ja maantieteellisen koordinaattijärjestelmän (WGS84) suorassa on suurimmallaan eroa n. 1,5 km.

YKJ-koordinaattijärjestelmää ole järkevää käyttää ley-linjojen etsintään (ks. kuva 2).

Kirjan merkittävimmät väitteet ovat seuraavanlaiset: rautakautiset kalmistot ja muut ”pakanapaikat” on aikoinaan rakennettu 33,3 km:n etäisyyksille toisistaan (Nieminen 2010a: 59, 72–73) ja tämä järjestelmä on edelleen havaittavissa niiden päälle rakennettujen kirkkojen keskinäisistä välimatkoista (Nieminen 2010a: 69–72). Lisäksi kirkkoja on paikoitellen rakennettu järjestelmää noudattaen aina 1800-luvun alkupuolelle asti (Nieminen 2010a: 78).

YKJ:n käytöstä etäisyyksien mittaamiseen seuraa jälleen ongelmia: siirryttäessä itä-länsi-suunnassa kauemmas keskimeridiaanilta mittakaavavirhe kasvaa (ks. taulukko 3) ja esimerkiksi 400 km etäisyydellä se on 1962 ppm (esim. Häkli et al. 2009: 8). Tuolloin 10 km:n matka maastossa on 10,02 km kartalla. 33,3 km:n etäisyyksiä etsittäessä aiheutuva virhe on siten maksimissaan noin 60 m luokkaa. Kun mitoissa sallittu virhemarginaali on liitteestä 2 päätellen ± 300 metriä, saattavat lähellä 33,0 km:n alarajaa olevat mitat – etäisyydestä keskimeridiaaniin riippuen – pudota marginaalin ulkopuolelle ja vastaavasti läheltä ylärajaa tulee mukaan uusia mittoja. Löydettyjen $33,3 \pm 0,3$ km etäisyyksien joukko on siten luultavasti osittain virheellinen: liitteessä 2 listatuista 215:sta etäisyydestä 8 kpl on välillä 33,00–33,03 km.

Niemisen mukaan rautakaudella olisi etäisyyksien määrittämisessä voitu käyttää kolmiomittausmenetelmää (Nieminen 2010: 89), jolloin ne olisi voitu laskea ottamatta maapallon kaareutumista huomioon. Tämä tietenkin edellyttää, että rautakaudella oli-

si osattu mitata tarkasti kulmia ja kahden lähtöpisteen välinen etäisyys linnuntietä sekä ratkaista epäsäännöllisiin kolmioihin liittyviä trigonometrisiä ongelmia. Samassa yhteydessä kirjoittaja toteaa, että pisteiden välillä on tuskin ollut näköyhteyttä eikä savumerkeistäkään ole ollut apua. Näkyvyys kahden 33,3 km:n päässä toisistaan olevan pisteen välillä vaatisi yli 20 metristen tornien rakentamista, jos refraktiota, paikallisia korkeuseroja ja kasvillisuutta ei oteta huomioon. Rautakaudella ei kirkontorneista olisi ollut apua, joten pisteiden välisen etäisyyden mittaaminen olisi vaatinut melko tiheän kolmiomittausketjun rakentamista. Modernin kolmiomittausmenetelmän kehitti 1600-luvun alussa hollantilainen matemaatikko Willebrord Snell, jonka mitauksissa noin 110 km matkalla virhe oli yli 3 prosenttia (Carlisle 2004: 204).

Projektion lisäksi huomionarvoinen seikka on 33,3 etäisyydelle sallittu ± 300 metrin virhemarginaali. Rautakautisten maanmittareiden olisi siis pitänyt pystyä mittaamaan kyseinen matka noin prosentin tarkkuudella. 600 metrin kaistale ei äkiseltään vaikuta merkittävältä kunnes laskee sen kokonaispinta-alan, joka on 125,5 km²! Tämä pinta-ala vastaa ympyrää, jonka säde on 6,3 km tai neliötä, jonka sivu on 11,2 km. Laskuissa ei ole otettu huomioon maanpinnan kaareutumista.

Nykyisten kirkkojen lisäksi etäisyyslaskuihin ja ley-linjoihin voidaan ottaa mukaan ainakin aikaisemmat tai huhutut kirkonpaikat, kappelit, kellotapulit, pappilat, kartanot, linnavuoret, vuoret, kalmistot, jatulintarhat, muinaiskaupungit, rajamerkit, tarinapaikat ja onpa rokkaan heitetty jopa Lemminkäisen temppeli.

Kuten aiemmin todettiin, pisteitä voidaan tarvittaessa siirtää, jotta laskelmat saadaan täsmäämään (Nieminen 2010: 9, 45). Kirjan sivulla 61 olevan kartan pohjalta laskettu pisteiden tiheys Lounais-Suomessa on noin 0,5 kpl/100 km², joten satunnaisessa pisteaineistossa sopivat etäisyydet eivät olisi mitenkään epätavallisia. Lähes jokaista kirkkoa kartalla edustaa vain yksi piste, joten kaikkia vanhoja kirkkojen paik-

Taulukko 3. YKJ:n mittakaavavirhe eri etäisyyksillä keskimeridiaanista.

Etäisyys keski- meridiaanista (km)	Mittakaava- virhe (ppm)
100	120
200	490
300	1100
400	1960

koja tai etenkin pappiloita ei ole siinä esitetty ja todellinen tiheys on siten vieläkin suurempi.

Kirkkojen paikat eivät suinkaan ole satunnaisia vaan niiden sijoittumiseen ovat vaikuttaneet muun muassa väestöpohja, muiden kirkkojen sijainti, liikenneyhteydet, topografia ja jopa kallio- tai maaperä. Suurten asutuskeskusten ulkopuolella saman kirkkokunnan kirkot sijaitsevat harvemmin lähellä toisiaan, mikä entisestään parantaa kirjassa esitetyn rengasmaisen alueen toteutumismahdollisuuksia satunnaispisteisiin verrattuna.

Pohjois-Suomi on kuitenkin jätetty tutkimuksen ulkopuolelle, ”koska maanpinnan kaarevuus alkaa tulla jo liian häiritseväksi tekijäksi” (Nieminen 2010: 95). Maapallo on muodoltaan navoiltaan litistynyt ellipsoidi, joten kaareutuminen on itse asiassa hieman voimakkaampaa päiväntasaajan kuin napojen lähellä. Ero on kirjassa esitettyjen väitteiden kannalta kuitenkin merkityksetön, sillä maan säde päiväntasaajalla on 6378,1 km ja navalla 6356,8 km (Wikipedia 2010b). Sopivien etäisyyksien puuttuminen pohjoisesta johtuu luonnollisesti matalammasta väestötiheydestä, jonka vuoksi asutuskeskukset ovat siellä etelää harvemmassa.

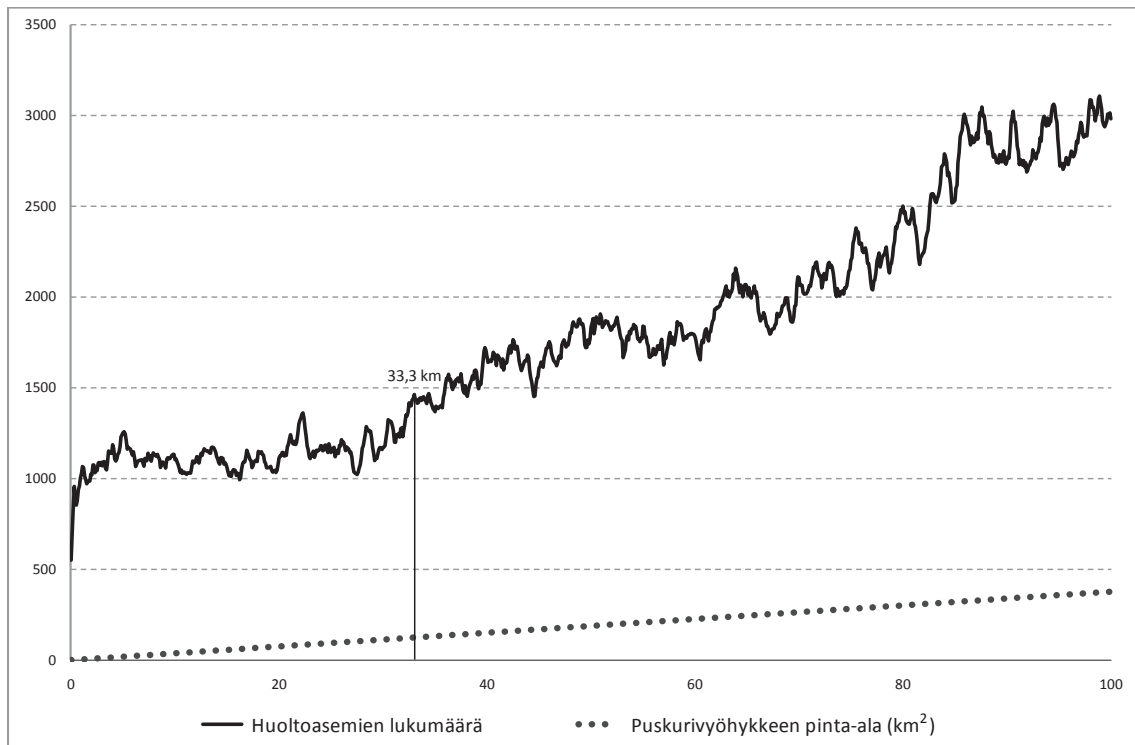
Jos kirkot olisi tietoisesti rakennettu 33,3 km:n etäisyydelle toisistaan, pitäisi tämän suunnitelmallisuuden näkyä piikkinä niiden välisten etäisyyksien jakaumassa. Tätä asiaa ei kuitenkaan ole tutkittu eikä tilannetta ole myöskään verrattu satunnaispisteisiin tai muihin kirkkoja vastaavalla tavalla jakaantuneisiin pisteaineistoihin. Nieminen (2010a: 65–73) kertoo huomaneensa ilmiön ensin sattumalta muutamien kirkkojen välillä, jonka jälkeen hän on lähtenyt etsimään vastaavaa etäisyyttä myös muualta. Toisin sanoen ainoa peruste 33,3 km:n merkityksellisyydelle on kategoriaan 33,0–33,6 km kuuluvien etäisyyksien näennäisen suuri lukumäärä. Nieminen (2010a: 101) vitsailee vastaavien etäisyyksien löytämisestä huoltoasemien sijainneista, joten päätimme valita vertailuaineistoksi juuri ne.

Bensaa suorissa

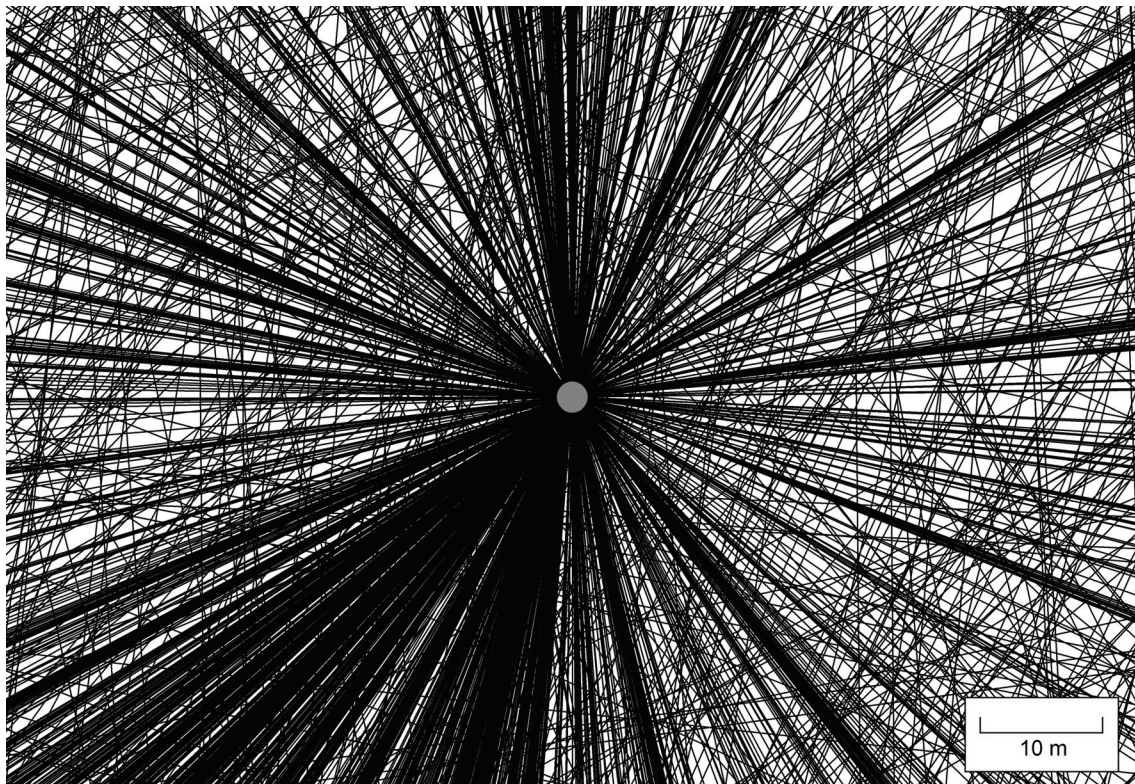
Sivulta <http://www.amg-lahti.org/tiedotot.html> on saatavilla GPS-laitteille tarkoitettuja POI-tiedostoja, joiden joukosta löytyy myös Suomessa sijaitsevien 2108 huoltoaseman koordinaatit. Asutuskeskusten ulkopuolella huoltoasemat ovat usein pienissä ryppäissä, jotka ainakin jossain määrin simuloivat kirkkojen vanhempien sijaintipaikkojen aiheuttamaa tilannetta. Toisaalta saman huoltoasemaketjun sisällä harkitaan huolella kuinka lähekkäin asemia kannattaa rakentaa, joten siinäkin mielessä tilanne muistuttaa kirkkojen rakentamista. Tarkastelu suoritettiin MapInfoon kirjoitettujen makrojen avulla, jotka piirsivät kaikki mahdolliset viivat pisteiden välille ja laskivat huoltoasemien lukumäärän 300 m buffervyöhykkeen sisällä. Laskenta suoritettiin kirjaa vastaavalla tavalla YKJ-koordinaatioita käyttäen.

Kun huoltoasemat yhdistetään toisiinsa viivoilla, syntyy niitä yhteensä 2 220 778 kpl! Viivojen määrä on laskettavissa kaavalla $n(n-1)/2$, jossa n on pisteiden lukumäärä. Olisi mielenkiintoista tietää kuinka monta pistettä Niemisen käyttämässä aineistossa on, sillä tämäkään perustavaa laatua oleva tieto ei käy teoksesta ilmi. 33,3±0,3 km:n etäisyyksiä huoltoasemien väliltä löytyy 1415 kappaletta, joten suuri määrä ”sopivia” etäisyyksiä saattaa syntyä helposti ilman erityistä pyrkimystä niihin. Etsityt etäisyydet painottuvat voimakkaasti suurimpien kaupunkien läheisyyteen kun taas Lapissa niitä on vain muutamia, aivan kuten on odotettavissa. 50,0±0,3 km:n pituisia etäisyyksiä löytyy hieman enemmän eli 1835 kpl.

Tämä on seurausta siitä, että etäisyyksimääritelmään sopivan alueen pinta-ala kasvaa renkaan säteen kasvaessa vaikka virhemarginaalit pysyisivätkin samoina: esimerkiksi 50 kilometrin ±300 metrin etäisyyksillä syntyvän renkaan pinta-ala on jo 188,5 km² (kuva 3). Luultavasti myös kirkkojen väliltä löytyisi ”sopivia” mitoja enemmän, jos etäisyyttä kasvatettaisiin 33,3 kilometristä. Nieminen on kuitenkin

Kuva 3. Huoltoasemien keskinäisen etäisyyden frekvenssi tarkasteluvälillä 0–100 km ja puskurivyöhykkeen pinta-ala etäisyyden funktiona.

Kuva 4. Esimerkki syntyvän viivaston tiheydestä Laukaan Arvidsonintien A24-aseman kohdalta.

ollut toisaalla vastahakoinen toimittamaan kokonaisaineistoa muiden käyttöön tämän asian toteamiseksi (nimim. Jukkis 19.11.2010).

Huoltoasemien sijaintia kuvaavat pisteet yhdistämällä syntyvä viivasto on niin tiheä, että sitä on mahdoton esittää Suomen mitataavassa (ks. kuva 4) vaikka viivojen on tässä tapauksessa määritelty alkavaksi ja loppuvaksi jonkin huoltoaseman kohdalla. Viivoja, jotka kulkevat 300 metrin virhemarginaalilla kahdenkymmenenviiden tai sitä useamman huoltoaseman kautta on aineistossa yhteensä 196 kappaletta. Korkea lukumäärä selittyy osin huoltoasemaryppäillä, mutta niiden yhdistelyn jälkeenkin jää samalle linjalle helposti jäljelle 8–10 osua. Jos viivojen sallittaisiin jatkua päistään, olisi niitä vieläkin tiheämmässä ja mahdollisuudet löytää usean huoltoaseman kautta kulkevia ”ley-linjoja” moninkertaisuisivat.

Lopuksi, jotta kirjoittajan väitteet linjoista ja niiden suunnista sekä osittain myös 33,3 km etäisyyksistä pitäisivät paikkansa, olisi Suomea rautakaudella asuttaneiden ihmisten pitänyt tietää muun muassa mihin nollameridiaani tullaan asettamaan ja millaista koordinaattijärjestelmää suomalaisissa peruskartoissa päädytään 1970-luvulla käyttämään. Toisaalta emme lainkaan epäile, etteikö moisia ilmiöitä olisi havaittavissa myös maantieteellisen tai minkä tahansa muun koordinaatiston ja projektion pohjalta. Kuitenkin edellä toteen näytetty havainto, että niitä voidaan löytää helposti virheellisistäkin lähtökohdista osoittaa mielestämme hyvin sen, kuinka triviaaleja tällaiset seikat ovat kun pisteiden lukumäärä on riittävän suuri ja etenkin jos niitä voidaan manipuloida.

Lopuksi – huomiotaloudellinen arvonlisä

”Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta” ei ole tutkimuksellisen otteensa tai havaintojensa puolesta millään tapaa uskottava, mutta silti teoksella on myös puolensa. Se on erittäin viihdyttävä ja helppolukuinen – matka vaihtoehtoiseen

muinaisuuteen vie aikaa tuskin tuntia enempää. Tämä onkin tietysti yksi niistä tekijöistä, mihin näennäisarkeologisten tekstien viehätys perustuu. Sanoutumalla aluksi *in expressis verbis* irti tieteen muotokielestä ja pelisäännöistä – ” - - minusta ei olisi koskaan kirjoittamaan mitään väitöskirjan näköistäkään, jossa joka lause pitäisi dokumentoida ja pakottaa sen nojaamaan johonkin varhaisempaan lähteeseen. - - mitä ihmeen järkeä on toistella isoisan aikaisia lauseita ja muodostaa niistä kooste, kun uuden etsiminen ja löytäminen on kuitenkin se juttu?” (Nieminen 2010a: II) – on selvää että lopputuloksena on vallan jotain muuta kuin ikävää ja tylsää tieteellistä tekstiä (Feder 2006: 11).

”Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta” on siis tämän päivän huomiotalousyhteiskunnassa käyttökelpoinen ja myös sen näköinen lukuelämys, jonka suurin osa lukijoista siirtää mielestään pian syrjään seuraavan elämyksen tieltä. Vastaavaa todellisuuspakoa on mahdollista harrastaa arkeologian parissa monella tavalla: toinen meistä kirjoittaa kolumneja Muinaistutkijaan nimenomaan tästä syystä. Ruohonjuuritasolla vankan suosion saavuttanut opiskelijavetoinen Arkeologiassa tohisee -lehti ammentaa sekin tästä samasta lähteestä – onhan kollektiivisesti säännelty sääntöjen rikkominen tapa kartoittaa arkeologin profession tulkinnallista marginaalia ennen kuin mopo karkaa iän myötä oikeasti ja lopullisesti käsistä.

Näennäisarkeologiseksi tutkielmaksi Niemisen teos ei ole metodeiltaan – näennäisoppiaineen näennäisestä perustamisesta huolimatta – kovin omaperäinen. Ley-linjoja on etsitty jo lähes vuosisadan ajan, eikä Ranskassa 1700-luvun lopulla käyttöön otetun metrijärjestelmän projisoiminen Suomen muinaisuuteen ole anakronismina hätkähdyttävä. Pikemminkin on hätkähdyttävää, ettei Nieminen tuo teoksessaan esiin luvun 33(,3 km) kytköksiä aiemmin ”tutkimaansa” vapaamuurariliikkeeseen, joka puolestaan onnistui jo 1700-luvulla projisoimaan erheellisesti toimintansa alkuvaiheet muinaiseen Egyptiin (Lefkowitz 1996:

106–121). Nykypäivän suomalaisten ”luontaisten” insinööritaitojen käyttäminen yhtenä perusteena rautakautisen eliittiluokan – kultillisia velvollisuuksia omanneiden luonnonfilosofi-noita-opettajien – olemassaololle (Nieminen 2010a: 48–49) voidaan sekin laskea anakronismi-kategoriaan.

Arviollamme teoksesta ”Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta” arkeologisessa kausijulkaisussa, olemme antaneet Niemiselle juuri sitä julkisuutta mitä hän toimillaan janoaa (Flemming 2006: 49, ks. myös Feder 2006: 11), kun lähtöolettamuksena on, että ”akateeminen maailma ei katso arvolleen sopivaksi kommentoida asiaa ollenkaan” (Nieminen 2010a: 101). Näennäisarkeologi saa näytelmässä haluamansa osan, joka on sorretun marttyyrin rooli. Tiedostamme myös, että roolin pystypäinen esittäminen tuo väistämättä hänen hartioilleen omiensa joukossa sankarin viitan. Mutta toisaalta emme näkisi hedelmällisenä sellaistaakaan tilannetta, missä arkeologikunta joko vaikenemalla hyväksyisi esitetyt väitteet tai olisi keskinkertaisuudessaan yksinkertaisesti kyvytöntä reagoimaan niihin. On päivänselvää, ettei tämäkään arvio saa aikaan muutosta arkeologian ja näennäisarkeologian rintamalinjoissa, mutta niiden rituaalinomaisesta kartoittamisesta ylle kirjoitettu kyllä käy.

Loppujen lopuksi järkipärisen dialogin synnyttäminen vaihtoehtoisen arkeologian tulkinnan kannattajien, nimittettäköön heitä tässä sitten kertaalleen näennäisarkeologeiksi, kanssa rinnastuu kokemuksena keskusteluyritykseen evoluutiosta kreationistien seurassa. Sitä on kuvattu yhtä turhauttavaksi kuin yritystä pelata pulun kanssa shakkia: se kaataa nappulat, paskoo laudalle ja lentää parvensa luo väittämään voittaneensa pelin. ”Jos ajattelit asiaa tarkastella kriittisesti niin on ehkä hyvä tietää että mikä metodi sinulla onkaan, me ollaan tehty se jo kauan sitten. Ja mitä aiotkaan ajatella, me ollaan sekin jo ajateltu kauan sitten. Kaikki ne kritiikit päättyy umpikujiin, mutta mikäs minä olen estelemään jos tehdä haluat” (nimim. Jukis 19.11.2010). Jäämme siksi kiinnostuneeksi

na odottamaan millaisen kujerruksen tämä arvio synnyttää.

Bibliografia

Tutkimuskirjallisuus

- Carlisle, R. 2004: *Scientific American Inventions and Discoveries: All the Milestones in Ingenuity From the Discovery of Fire to the Invention of the Microwave Oven*. John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey.
- David, G.A. 2005: Along the 33rd degree parallel: a global mystery circle? Peet, P. (ed.): *Underground!: The Disinformation Guide to Ancient Civilizations, Astonishing Archaeology and Hidden History*. Disinformation. New York. pp. 77–86.
- Fagan, G.G. 2006: Diagnosing pseudoarchaeology. Fagan, G.G. (ed.): *Archaeological Fantasies: How Pseudoarchaeology Misrepresents the Past and Misleads the Public*: 23–46. Routledge: London & New York.
- Feder, K.L. 2006: *Frauds, Myths and Mysteries. Science and Pseudoscience in Archaeology*. McGraw-Hill. New York.
- Fell, B. 1989: *America B.C. Ancient Settlers in the New World* (revised edition). Pocket Books. New York.
- Flemming, N.C. 2006: The attraction of non-rational archaeological hypotheses. The individual and sociological factors. Fagan, G.G. (ed.): *Archaeological Fantasies: How Pseudoarchaeology Misrepresents the Past and Misleads the Public*: 47–70. Routledge: London & New York.
- Hiltunen, J. 2009: *Valokuva Jeesuksesta? Torinon käärinliina tieteen, historian ja Uuden testamentin valossa*. Kirjapaja.
- Lefkowitz, M. 1996: *Not Out of Africa. How Afrocentrism Became an Excuse to Teach Myth as History*. BasicBooks. New York.
- Nieminen, J. 2010a: *Muinaissuomalaisten kadonnut kuningaskunta*. Oy Kirjaparoni. Helsinki.
- Nieminen, J. 2010b: *Cibolan seitsemän kaupunkia*. Mediapinta. Tampere.

- Niskanen, M. 2006: Stature of the Merovingian-period inhabitants from Levänluhta, Finland. *Fennoscandia archaeologica* XXIII: 24–36.
- Williams, S. 1991: *Fantastic Archaeology. The Wild Side of North American Prehistory*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Williams, W.F. 2000: *Encyclopedia of Pseudoscience. From Alien Abductions to Zone Therapy*. Facts on File, Inc. New York.

Sähköiset lähteet

- Häkli, P.; Puupponen, J.; Koivula, H. & Poutanen, M. 2009: Suomen geodeettiset koordinaatistot ja niiden väliset muunnokset. *Geodeettinen laitos, tiedote* 30. [pdf-dokumentti]. <<http://www.fgi.fi/julkaisut/pdf/GLtiedote30.pdf>>. Luettu 20.11.2010.
- Kivelä, S. K. 2001: *M niinkuin matematiikka, versio 1.12. Geodeettiset viivat; pallokolmiot*. [html-dokumentti]. <<https://matta.hut.fi/matta2/isom/html/pallo3.html>>. Luettu 20.11.2010.
- nimim. Jukkis 29.8.2008: *Muut kirjat*. [html-dokumentti]. <http://www.hermeetikko.com/15/index.php?option=com_content&view=article&id=143&Itemid=135>. Luettu 10.12.2010.
- nimim. Jukkis 19.11.2010: *Re: 33,3 km/kirkko*. [viesti n:o 319735 Skepsis Ry:n keskustelupalstalla]. <<http://keskustelu.skepsis.fi/html/Keskustelu-Viesti.asp?ViestiID=319735>>. Luettu 8.12.2010.
- nimim. Kane 22.9.2010: *Vs: Papulan hautalöytö*. [viesti Hermeetikko.com-keskustelupalstalla]. Luettu 6.12.2010. <http://www.hermeetikko.com/15/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=10&id=5087&Itemid=148#5096>
- Wikipedia 2010a: *Kartastokoordinaattijärjestelmä*. [html-dokumentti]. <<http://fi.wikipedia.org/wiki/Kartastokoordinaattijärjestelmä>>. Luettu 20.11.2010.
- Wikipedia 2010b: *Earth*. [html-dokumentti]. <<http://en.wikipedia.org/wiki/Earth>>. Luettu 20.11.2010.

Janne Ikäheimo luennoi keväällä 2011 näennäisarkeologiasta Oulun yliopistossa.

FM Wesa Perttola työskentelee määräämääräisenä yliopisto-opettajana Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineessa ja aloittelee väitöskirjaansa arkeologisten kohteiden automaattisesta tunnistamisesta lentokonelaserkeilausaineistosta.

Mesolympics 2010

Esa Hertell

The Eighth International Conference on the Mesolithic in Europe eli tuttavallisemmin MESO 2010-konferenssi, tai Mesolympics, järjestettiin 13.–17. syyskuuta Espanjan Santanderissa. Kyseessä on nimensä mukaisesti Euroopan mesoliittiseen kivikautteen keskittyvä konferenssi. Tapaamisia on järjestetty vuodesta 1973 alkaen eri puolilla Eurooppaa. Alkuaikojen symposiumeista on tullut nykymuotoinen laaja viikonmittainen konferenssi, joka järjestetään viiden vuoden välein. Santanderia edeltävät tapaamiset ovat 2000-luvulla olleet vuonna 2000 Tukholmassa ja vuonna 2005 Belfastissa. Kaikkien Meso-konferenssien tapahtumapaikat, vuodet ja konferensseihin liittyvät julkaisut on listattu oheisessa taulukossa.

Santander sijaitsee Espanjan pohjoisrannikolla ja on keskikokoinen varsin mukavan tuntuinen välimerellistä tunnelmaa imitoiva turistikohde. Meillä kaupunki tunnetaan parhaiten samannimisestä kansainvälisestä pankista. Konferenssin ajoitus pahimman turistisesongin jälkeen syyskuuhun oli mainio. Käytännössä se tarkoitti, että arkeologeja häiritsevää turistivilinää ei kaupungissa enää ollut havaittavissa ja puolet lounaspaikkojen ja baarien asiakkaista koostui eri maiden konferenssidelegaatioista. Varsinaisen konferenssin tapahtumapaikkana oli välittömästi merenrannalla sijainnut Santanderin Festival hall, joka on laajoihin tapaamisiin hyvin soveltuva konferenssitila auditorioineen.

Konferenssi oli jaettu kymmeneen teemaan (colonization processes, people

in their environment, landscapes and territories, settlements and dwellings, technology, regional identities, social relations, rites and symbols, current research, transitions). Tarkempi konferenssin ohjelma on tutkittavissa MESO2010-kotisivuilta osoitteesta <http://www.meso2010.com/programme.html>. Näiden lisäksi järjestäjät olivat toivoneet ehdotettavaksi erillisiä monografiasessioita. Pohjoiseurooppalaisittain mielenkiintoa herätti Blades and blademakers-monografiasessio, joka keskittyi Itämeren ympäristön säleteknologioihin. Kyseinen sessio pohjautui laajempaan kesällä 2009 alkaneeseen yhteispohjoismaalaiseen hankkeeseen, jonka tarkoituksena on muodostaa tutkimusverkosto pioneeri-asutuksen ja tähän liittyvien teknologisten kysymysten ympärille (<http://www.nordicbladetechnologynetwork.se>).

Konferenssin kuluessa suomalaisista arkeologeista kilparadalla esiintyivät Hilikka Oksala, Jarmo Kankaanpää ja Tuija Rankama. Maantieteellisesti kaikki esitelmät keskittyivät pohjoisimpaan Suomeen napapiirin pohjoispuolelle. Painotus oli siten hiukan erikoinen Suomen koko tutkimusaktiiviteettia ajatellen. Kotimaisissa postereissa kirjo olikin sitten laajempi kvartsista asuinpaikkatutkimuksiin ja esihistoriallisiin väestömuutoksiin. Muita Suomen arkeologiaa läheisesti koskettavia tutkimuksia olivat erityisesti esitelmät varhaismesoliittisesta asutuksesta Suomenlahden ympäristössä (Kriiska, Lisitsyn & Gerasimov), Viron mesoliittisista hautartuaaleista (Löhmus) ja kalastuksesta (Löu-

Kuva 1. Konferenssin osallistujia retkellä tutustumassa simpukkatunkiokohteeseen. Etualalla vasemmalla Petro Pesonen, keskellä keskustelevat Killian Driscoll ja Kjell Knutsson, taempana Tuija Rankama.

gas & Kriiska). Ruotsin puolelta Motalan kaivaukset ja niiltä löydetty mesoliittiset ihmiskallo- ja luulöydöt (Hallgren, Molin) olivat varsin mieleenpainuvia. Samalla ne väistämättä toivat mieleen kysymyksen kenttätutkimukseen panostetun rahoituksen mahdollisista eroista ja sen aiheuttamasta vinoutumasta Suomen ja länsinaapurimme arkeologian välillä. Tämä on osa-alue, jolla tarvitsisimme vertailevaa tutkimustietoa eri maista keskustelun pohjaksi ja kotimaisen arkeologian rahoituksen tason arvioimiseksi.

Teknologia-osiossa päästiin tutustumaan pääasiassa eri maiden kiviteknologiaan, muun muassa irlantilaiseen kvartsitutkimukseen (Driscoll). Pyreneiden tai Iberian niemimaalla kun oltiin, niin paikallista arkeologiaa käsitteleviä esitelmiä oli luonnollisesti tarjolla keskimääräistä enemmän. Näiden esitelmien seuraaminen um-

mikkona tarjosi mielenkiintoisia näköaloja alueen arkeologisen tutkimuksen kirjoon muun muassa kivistä, luista ja DNA:sta. Keskiviikko oli retkipäivä, jolloin otettiin fyysistä tuntumaa Santanderin lähellä sijaitsevaan kalkoliittiseen kalliopiiirroskohteeseen ja mesoliittisiin simpukkatunkioihin (kuva 1). Useimpien yllätykseksi tunkiot sijaitsivat puoliluolien sisällä ja täyttivät luolat kattoon asti. Konferenssin jälkeen viikonloppuna olisi ollut myös mahdollisuus osallistua retkelle ja tutustua laajemmin alueen muinaisjäännöksiin.

Konferenssin järjestelyt toimivat erittäin hyvin, vaikka päivät ja sessiot olivat varsin pitkiä. Maraton alkoi aamulla 8.30 ja jatkui iltaisin seitsemään asti. Yksittäiset sessiot kestivät pisimmillään kolmisen tuntia. Koska yksittäiselle esitelmälle varattu aika oli rajattu kymmeneen minuuttiin, yhdessä sessiossa ehdittiin pitää varsin

Taulukko. Meso-konferenssien tapahtumapaikat, vuodet, artikkelien määrä julkaisuissa sekä suomalaisten osuus artikkeleista. Luennot ja johdannot on karsittu pois artikkelien joukosta. Santanderin osalta mukaan on laskettu esitelmä- ja posteriastraktit.

Paikka	Vuosi	Artikkelien määrä	Suomalaisia	Suomalaisten osuus %	Julkaisu
Varsova	1973	30	0	0	Kozłowski 1973
Potsdam	1978	44	0	0	Geisler <i>et al.</i> 1981
Edinburgh	1985	60	1	1,6	Bonsall 1990
Leuven	1990	40	1	2,5	Vermeersch & Van Peer 1990
Grenoble	1995	68	0	0	Thévenin 1999
Tukholma	2000	82	5	6,1	Larsson <i>et al.</i> 2003
Belfast	2005	128	4	3,1	MacCartan <i>et al.</i> 2009
Santander	2010	260	11	4,2	

runsaasti esitelmiä. Ennätysten muodosti transitions-teeman perjantain iltapäiväsesio, jossa oli hengästyttävät 15 esitelmää yhteen putkeen ilman taukoja. Kolmessa tunnissa ehti siis saada aimo annoksen tuhtia tietoa metsästäjäkeräilijöiden ruoan valmistuksesta, sertiilouhoksiin ja DNA-tutkimukseen.

Jonkinlaisena miinuksena voitaneen mainita se, että sessioiden vetäjät eivät huomioineet puuttuvia esitelmiä, vaan seuraava puhuja päästettiin lavalla puuttuvan esitelmän tilalle. Sessioiden vaihtaminen ja mielenkiintoisten yksittäisten esitelmien jahtaaminen ei siis ollut mahdollista, koska aikataulut eivät pitäneet paikkaansa. Toisaalta pitämällä esitelmääjan kymmenessä minuutissa järjestäjät olivat pystyneet minimoimaan päällekkäisten sessioiden määrän. Toinen pieni miinus tuli tapahtumapaikan äänentoistosta, joka hankaloitti keskustelua ja esitelmöitsijöiden ja kysyjien kommunikointia

Meso-konferenssisarjaa voidaan pitää Euroopan tärkeimpänä konferenssitason tapaamisena, joka keskittyy Euroopan paleoliittisen kivikauden jälkeen eläneiden metsästäjäkeräilijöiden arkeologiaan. Suomalaisessa arkeologiassa käytännössä siis lähes kaikki kivikauden arkeologia lukeutuu konferenssin aihepiiriin. Onko suomalainen arkeologia pystynyt hyödyntämään tätä kanavaa tutkimuksiansa julkituontiin ja toisaalta herättämään kiinnostusta alueen arkeologisen aineiston tutkimukseen ulkomailla? Tätä voidaan arvioida tarkastelemalla suomalaisen arkeo-

logian tuloskehitystä ja lajien painotusta Mesolympialaisissa.

Oheisessa taulukossa on tarkasteltu suomalaisen arkeologian vaikutusta ja sen muutosta Meso-konferensseissa. Tätä on tarkasteltu konferenssimonografioissa julkaistujen artikkelien kirjoittajien kotimaan perusteella. Santanderin osalta tilasto on laskettu esitelmistä ja postereista, joten se ei ole täysin vertailukelpoinen muiden kanssa. Taulukosta havaitaan, että suomalaisten arkeologien vaikutus on kasvanut Meso-konferensseissa aiempaan verrattuna 2000-luvulla. Ennen 2000-lukua Heikki Matiskainen (1990a, 1990b) oli Suomen joukkueen ainoa edustaja. Tukholmassa vuonna 2000 suomalaisen arkeologian impakti oli suurimmillaankuudessa prosentissa. Tähän lienee vaikuttanut tapahtumapaikan läheisyys. Tämän jälkeen kotimaisen arkeologian suhteellinen vaikutus on vähentynyt Mesolympialaisissa tapahtuman etäännytyä kauemmas Suomesta.

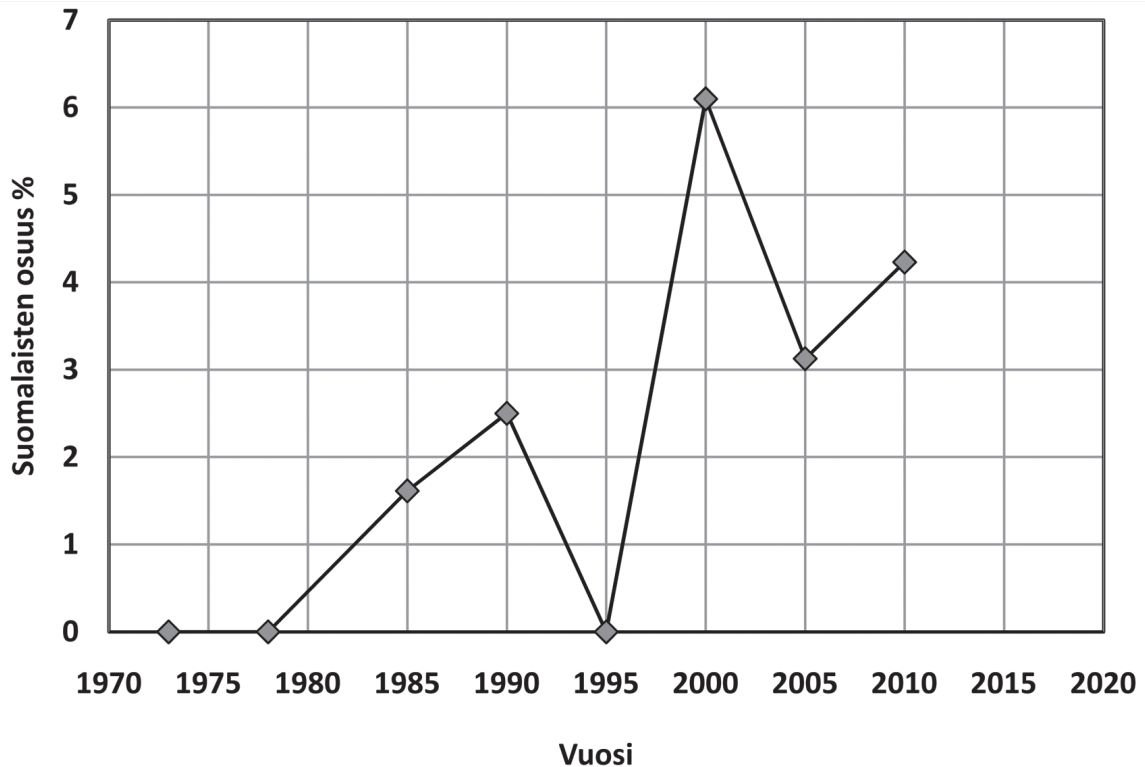
Miten kotimainen tutkimus on painotunut mesoliittisella kilpailukentällä? Meso-konferenssien perusteella Suomessa tehdyn tutkimuksen viime vuosien painopiste on ollut varhaismesoliittisessä kolonisaatiossa (Jussila & Matiskainen 2003; Kankaanpää & Rankama 2009; Rankama 2003; Takala 2003, 2009). Tässä lajissa suomalainen tutkimus voisi halutessaan ottaa kilpailussa johtoseman. Muissa lajeissa menestys on ollut vähäisempää. Suhteessa esikeraamiseen kauteen Suomen keraamista mesoliittista kautta on sivuttu vähemmän (Manninen 2009; Matiskainen 1990b). Keraamista me-

solliittista kautta käsittelevän tutkimuksen puuttuminen on mielenkiintoista, sillä muun muassa kahdessa viimeksi pidetyssä tapaamisessa Belfastissa ja Santanderissa yhtenä teemana oli asumustematiikka, jonka yhteyteen kotimainen asumuspainnetutkimuskin olisi hyvin sopinut. Keskeisenä syyllisenä kotimaisten kilpailijoiden puuttumiseen lienee terminologiamme. Meillä mesoliittisella kivikaudella tunnetusti tarkoitetaan useimmiten vain esikeraamista kivikautta.

Entäpä sitten tulevaisuus? Oheisessa kuvassa 2 on esitetty suomalainen tuloskehitys Mesolympialaisissa koko ajanjaksolta. Belfastin ja Santanderin konferenssien perusteella vuonna 2015 Belgradissa suomalaisten panos lienee noin 3–4 prosentin luokkaa. Aineistojen puutteesta menestys kilpakentillä ei ainakaan jää kiinni. Kotimainen arkeologia tunnetusti sisältää sellaisia helmiä, että monen muun maan edustajat olisivat vihreitä kateudesta, jos tuntisivat täkäläisten mesoliittisten asuinpaikkojen säilymisasteen, asumuspainannekylät, ke-

Kuva 3. Fredrik Hallgren mietiskelee puun alla.

Kuva 2. Suomalaisten prosentuaalinen osuus Meso-konferenssijulkaisuissa ja Santanderissa.

ramiikka-aineistot, jne. Jonkinlaista kiinnostuksen kasvua ulkomailla täläläisiä materiaaleja kohtaan voi olla myös havaittavissa konferenssijulkaisuissa esimerkiksi mesoliittisen keramiikan leviämisen osalta (kuva 3; Hallgren 2009).

Kokonaisuutena Santanderin-konferenssi oli miellyttävässä ympäristössä hyvin järjestetty tapaaminen, jollaisia toivoo kekevana tulevaisuudessa lisää. Antoisasta matkasta suuri kiitos kuuluu myös koko Suomen joukkueelle. Viimeisen päivän äänessä Norja ja Italia hävisivät vuoden 2015 olympialaiset Serbialle. Suomen joukkueen osalta Belgradin halpa hintataso ja nähtävyydet toivottavasti edesauttavat ennätysuuren joukkueen muodostuksessa. Ja kenties myös Tukholman kuuden prosentin ennätys voidaan siirtää historiaan.

Bibliografia

- Bonsall, C. (ed.) 1990: The Mesolithic in Europe. John Donald Publishers Ltd, Edinburgh.
- Geisler, H., Gramsch, b. & Schampe W. (eds.) 1981: Mesolithikum in Europa. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam.
- Hallgren, F. 2009: 'Foreign in origin and local in pattern': Mesolithic pottery around the Baltic Sea. McCartan, S., Schulting, R., Warren, G. & Woodman, P. (eds.) Mesolithic Horizons. Vol. 1 & 2. Oxbow books, 397-404
- Jussila, T. & Matiskainen, H. 2003: Mesolithic settlement during the Preboreal period in Finland. Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (eds.) Mesolithic on the Move. Oxbow Books, 664-670.
- Kankaanpää, J. & Rankama, T. 2009: The Sujala site in Utsjoki: Post-Swiderian in northern Lapland? McCartan, S., Schulting, R., Warren, G. & Woodman, P. (eds.) Mesolithic Horizons. Vol. 1 & 2. Oxbow books, 38-44.
- Kozłowski, S.K. (ed.) 1973: The Mesolithic in Europe. Warsaw University Press.
- Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (eds.) 2003: Mesolithic on the Move. Oxbow Books.
- Manninen, M.A. 2009: Evidence of mobility between the coast and the inland region in the Mesolithic of northern Fennoscandia. McCartan, S., Schulting, R., Warren, G. & Woodman, P. (eds.) Mesolithic Horizons. Vol. 1 & 2. Oxbow books, 102-108.
- Matiskainen, H. 1990a: The Chronology of the Finnish Mesolithic. Bonsall, C. (ed.) The Mesolithic in Europe. John Donald Publishers Ltd, Edinburgh, 379-390.
- Matiskainen, H. 1990b: Mesolithic Subsistence in Finland. Vermeersch, P.M. & Van Peer, P. Contributions to the Mesolithic in Europe. Leuven University Press, 211-214.
- McCartan, S., Schulting, R., Warren, G. & Woodman, P. (eds.) 2009: Mesolithic Horizons. Vol. 1 & 2. Oxbow books.
- Rankama, T. 2003: The Colonisation of Northernmost Finnish Lapland and the Inland Areas of Finnmark. Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (eds.) Mesolithic on the Move. Oxbow Books, 37-46.
- Takala, H. 2003: Recent excavations at the Pre-boreal site of Lahti, Ristola in southern Finland. Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (eds.) Mesolithic on the Move. Oxbow Books, 684-687.
- Takala, H. 2009: The flint collection from the Ristola site in Lahti and the cultural contacts of the earliest Postglacial settlement of southern Finland. McCartan, S., Schulting, R., Warren, G. & Woodman, P. (eds.) Mesolithic Horizons. Vol. 1 & 2. Oxbow books, 31-37.
- Vermeersch, P.M. & Van Peer, P. 1990: Contributions to the Mesolithic in Europe. Leuven University Press

Esa Hertell työskentelee tutkijakoulutettavana Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineessa.

Muinaissuomalaiset Pohjanmerenmantereella: MeZolith

Oula Seitsonen

Ben Haggarty & Adam Brockbank: *MeZolith. Book 1. The DFC Library. David Fickling Books. Random House. London. 2010.*

Esihistoriasta kertovia tasokkaita romaaneja julkaistaan harvoin, vaikka aineksia löytyisi Suomenkin muinaisuudesta runsain mitoin. Vain hieman kärjistäen voisi sanoa, ettei meillä ole esihistoriallista laatulukemistoa juurikaan syntynyt sitten Sakari Pälsin (1950) ja Björn Kurténin (1978, 1984) hengentuotteiden (ja näidenkin laadukkuudesta, ainakin kaunokirjallisesta näkökulmasta, voidaan keskustella). Ulkomailla paleofiktio sen sijaan on ollut paremmin

edustettu kirjallisuuden alalaji jo reilun vuosisadan ajan (esim. Abbott 1899; Achermann 1918; Boitard 1861; London 1907), ja esimerkiksi Kurténin kirjoissaan kuvaamia neanderthalilaisten ja sapiensin kohtaamista sivuavia juonikuvioita on esitetty myös muualla (esim. Golding 1955).

Nyt käsillä olevan kaltaisia, pieteetillä tehtyjä kivikauteen sijoittuvia sarjakuvaromaaneja ei ole aiemmin juuri julkaistu, ainakaan itse en keksi MeZolith-albumille yhtään hyvää vertailukohtaa. Kirja seuraa hienosti piirrettynä nelivärisarjakuvana Pohjanmerenmantereella asustavan Kansaheimon elämää. MeZolithin luojat, käsikirjoittajat Ben Haggarty ja piirtäjä Adam Brockbank ovat molemmat paremmin elokuvamaailmasta tunnettuja persoonia, mikä heijastuu heidän tapaansa tehdä sarjakuvaa.

Haggarty on keskisessä Euroopassa varsin tunnettu kansantarinoidentuntija ja -kertoja. Hän on 1980-luvulta lähtien panostanut suullisen kertomaperinteen henkiinherättämiseen, ja perehtynyt laajasti eri alueiden mytologiaan, muun muassa skandinaaviseen ja jopa suomalais-ugrilaiseen kansanperinteeseen. Tämä näkyy myös MeZolithin maailmassa. Kuvittaja Brockbank taas on toiminut monien Hollywood-tuotantojen storyboard artistina, esimerkiksi Harry Potter- ja Inkheart-elokuvissa.

MeZolith-sarja ilmestyi vuosina 2008–2009 viikoittain ilmestyneessä, nyt jo edesmenneessä TheDFC-sarjakuvalehdessä. Tästä johtuen kirja koostuu erimittaisista, pääosin lyhyistä episodeista. Juoni etenee

kuitenkin jouhevasti jaksosta toiseen, ja tekijät hallitsevat elokuvataustastaan huolimatta (tai sen ansiosta) sarjakuvailmaisun varsin suvereenisti. Albuminnimestä huolimatta tapahtumien ajoitus menee pikemminkin paleoliittikumien loppuun kuin mesoliittiselle ajalle. Tämä kauneusvirhe annettakoon kuitenkin anteeksi, sillä muutoin tekijät ovat perehtyneet aiheeseensa kiitettävällä antaumuksella (toisaalta, Paleolith ei ehkä olisi ollut lainkaan yhtä myyvä nimi sarjalle).

Brockbankin piirrokset ovat täynnä hienoja yksityiskohtia. Näistä monet saattavat jäädä keskivertolukijalta huomaamatta, mutta kiehtovat ainakin allekirjoittanutta uskottavalla toteutuksellaan. Detaljien kirjo ulottuu vaatetuksen yksityiskohdista, kuten meripihkakoruista, arkiseen esineistöön, hauta-antimiin, ja erilaisiin metsästysvälineisiin, sekä niiden käyttötapoihin. Lisäksi yhdessä tarinassa nähdään oppikirjaesimerkki ”klassisesta pohjoiseuraasialaisesta” shamanistisesta avustajahenkineen ja sielumatkoineen.

Suomalaisnäkökulmasta jännittävää on, että tekijät ovat päättäneet poimia heimon kielenkäyttöön englanninkielisen alkutekstin sekaan satunnaisia suomenkielisiä termejä: heimon nimi on siis *Kansa*, päähenkilö on *Poika*, shamaanihahmo on *Korppi Vehlo* (sic), heimon jumalhahmo on *Ullas*, ja niin edelleen. Tämä miellyttää ainakin joitakin suomalaisten alkukotiteorioiden ystäviä. Saa nähdä miten suomentaja (jos albumi joskus suomennetaan) tulee tämän termiasian ratkaisemaan.

Omaksi suosikikseni MeZolithin episodien joukossa muodostui kokoelman pisin ja polveilevin tarina *Jouston*-neidon (sic) ja *Talja*-nimisen miehen varsin onnettomasta rakkaudesta. Tämä, kuten muutkin tarinat, lainailee varsin vapaasti maailman kansanperinteestä ja tarustosta. Kuvissa vilahtelevia viittauksia eri kansojen mytologiaan onkin hauska bongailla lukemisen ohessa.

Takakannessa kirjaa kuvataan luonnehdinnalla ”Stone-age horror”, mutta kauhupuolta ei tarinoissa juuri esiinny *Kansan*-mytologian muutamia hirviöjaksoja

lukuun ottamatta. *Kansan*-tarinoiden osalta on kiinnostavaa kuinka Haggarty ja Brockbank rakentavat muinaiselle heimolle omaleimaista mytologiaa, joka kietoutuu läheisesti arkipäiväiseen elämään. Pääasiassa tarina keskittyy kuitenkin *Pojan* kasvutariinaan. Juonenrakentelu ja kirjan nimi, Book 1, lupaavat jatkoa, toivottavasti jo lähitulevaisuudessa.

Bibliografia

- Abbott, C. T. 1899. *The Cliff Dweller's Daughter Or How He Loved Her. An Indian Romance of Prehistoric Times*. F. Tennyson Neely, New York & London.
- Achermann, F. H. 1918. *Die Jäger von Thursee. Roman aus den Wildnissen der Steinzeit*. O. Walter, Olten.
- Boitard, P. 1861. *Paris avant les hommes. L'Homme fossile, etc. Histoire naturelle du globe terrestre*. Passard, Paris.
- Golding, W. 1955. *The Inheritors*. Faber & Faber, London.
- Kurtén, B. 1978. *Den svarta tigern*. Tammi, Helsinki.
- Kurtén, B. 1984. *Mammutens råddare*. Tammi, Helsinki.
- London, J. 1907. *Before Adam*. Macmillan, London & New York.
- Pälsi, S. 1950. *Kova Mies ja Nimetön. Romaani vuosituhansien takaa*. Otava, Helsinki.

Oula Seitsonen
Arkteekki ky.

Kirjoittaja on arkeologi, joka haaveilee voivansa jonain päivänä keskittyä sarjakuvien piirtämiseen ilman, että työt aina häiritisivät hyvää ja hauskaa harastusta.

Arkeologian elämysopintojen kurssitarjotin

Janne Ikäheimo

Aika entinen ei koskaan enää palaa. Hyvä niin. Vielä 1990-luvulla saatettiin arkeologisten yliopisto-opintojen puitteissa pönttää päähän joko antaumuksella tai sitten väkisin, laajan maantieteellisen alueen kulttuureja esitteleviä kataloginomaisia teoksia: hyvänä esimerkkinä Tadeuz Sulimirskin *magnum opus* Prehistoric Russia (1970). Joku jurakaudella opintonsa suorittanut arkeologi voi hyvänä päivänä muistaa lukeneensa tenttiin peräti ruotsin- tai saksankielisen kirjan. Tänään tenttikirjallisuuden valtakielenä on englanti, tuo tieteen kaikkivoipa kieli.

Tänä päivänä kaikki opiskelijat eivät kuitenkaan osaa oppia kirjoja lukemalla. Puhutaan erilaisista oppimisstrategioista ja -tyyleistä, joihin ympäröivän yliopistomaailman on sopeuduttava. Se tarkoittaa vaihtoehtoisia opetusmuotoja. Erityisen pinnalla on tällä hetkellä, sosiaalisen median ohella, kinesteettinen oppiminen sekä oppiminen elämyksen kautta. Tämä tarkoittaa mieleenpainuvien tuntohavaintojen sekä tunteiden assosioimista kurssin opetussisältöön opittavan asian omaksumiseksi.

Seuraavassa on esitetty muutama nykymuodin mukainen elämyksellinen visio vaihtoehtoiseksi opetussisällöksi tai -muodoksi. Ne ovat vapaasti muokattavissa ja sovellettavissa jokaisessa maamme korkeakouluopetusta arkeologiassa tarjoavassa yliopistossa. Mikäli niiden avulla satutaisiin jossain saavuttamaan opetuksen huippuyksikön asema, on yllekirjoittanut ansainnut pullakahvit.

Päivystävä arkeologi

Sosiaalista mediaa ja elämyksiä yhdistävä opintojakso sisältää nimimerkin luomisen julkiselle keskustelupalstalle. Suositeltavia ovat esimerkiksi Hermeetikko.com ja Suomi24.fi -palvelut. Tarkoitus on pyrkiä arkeologiaa käsittelevään faktapohjaiseen keskusteluun foorumin vakioasiakkaiden kanssa. Keskustelun tulokset dokumentoidaan ja analysoidaan oppimispäiväkirjan muotoon. Elämys muodostuu diskurssiin oleellisena liittyvän saivartelun ja epäloogisuuksien synnyttämästä mielentilasta, jota edesmennyt laulaja-lauluntekijä Gösta Sundqvist on luonnehtinut osuvasti sanaparilla ”nääntyneenä raivosta”.

Kokeellisen konfliktiarkeologian kurssi

Move over, muinaismiekkailu ... vain lallärit turvautuvat sianruhoon! Kokeellisen konfliktiarkeologian kurssilla sinua voidaan teloa vasarakirveellä, väkipuukolla tai vaikkapa aidanseipäillä. Suoriutuminen kurssista arvostellaan otetun *damagen* ja havaintopäiväkirjan perusteella. Lisää opintopisteitä on jaossa osallistumisesta muinaislääkinnälliseen jatkokurssiin, jossa tutustutaan henkilökohtaisesti mm. polttorautaan ja luusahaan. Tämä kurssi todellakin jättää jälkensä. Suositellaan erityisesti apotemnofilisia taipumuksia omaaville arkeologian opiskelijoille.

Erastes-eromenos -opinnot

Henkilökohtaiseen tai pienryhmäohjaukseen perustuva arkeologian kurssi, jonka luonteva kohderyhmä ovat miespuoliset arkeologian opiskelijat. Opetusmetodina käytetään antiikin Kreikassa suosittua *erastes-eromenos* -pedagogiikkaa. Opetus sisältö on neuvoteltavissa tapauskohtaisesti, mutta kiinteänä osana opintojaksoon kuuluu kenttätötaitojen parantamiseen tähtäävä osallistuminen yösuunnistuksen PEDE-rastiviikoille. Tarvittaessa kurssi on integroitavissa osaksi opinnäytetyön ohjausprosessia.

Kirjakekohötkyily

Ole oman elämäsi Robert Landgon ja ratkaise mysteeri yliopiston kirjaston lukusalin pöydälle kipatusta kirjakasasta vaihtelevien lukuelämysten kera. Kirjallisuuteen, jota kukaan ei muuten lukisi, on kätkeytyälyllinen esterata monine intertekstuaalisine johtolankoineen. Maaliin päästyäsi huomaat oppineesi kaiken tietämisen arvoisen esimerkiksi Bulgarian rautakauden tutkimushistoriasta tai inkiväärinviljelyn etnoarkeologiasta Mesoamerikassa. Suorittuasi kurssin kirjaston henkilökunta pakkaa sinulle ilomielin pönttäämäsi opukset pysyvästi kotiin vietäväksi.

Loisopettajatoiminta

Oulun yliopiston opetuksen kehittämissikön ohjauksen ulkopuolella kehitetty, useamman oululaisarkeologin jo vuosia sitten yhdessä visioima lähiohjausmenetelmä, joka tähtää tutkielmaan pakottamiseen. Loisopettaja syö ruokasi, juo viinasi ja roikkuu reppuselässäsi aina kun et kirjoita opinnäytetyötäsi (ks. kuva 1). Kun työsi käsikirjoitus avautuu työstettäväksi näytöpöydälle, loisopettaja kömpii sänkyysi ja nukahtaa pian näppäimistön naputuksen tuudittamana. Loisopettajien saatavuus on rajoitettu, mutta teho taattu – varaa omasi pian. Lisäpalvelu (maksullinen): tutkielman lukeminen ja kommentointi.

Kirjoittaja on kultakutrinen yliopistohöpöttäjä.

Kuva 1. Erastes-eromenos -opintojen tunnus havainnollistaa käänteisesti loisopettajatoiminnan idean (Attikalainen punakuviolautanen. Signeeraus: Epiktetos. Ajoitus: n. 520–510 eKr. The Metropolitan Museum of Art, New York).

Interpreting Iron Age funerals

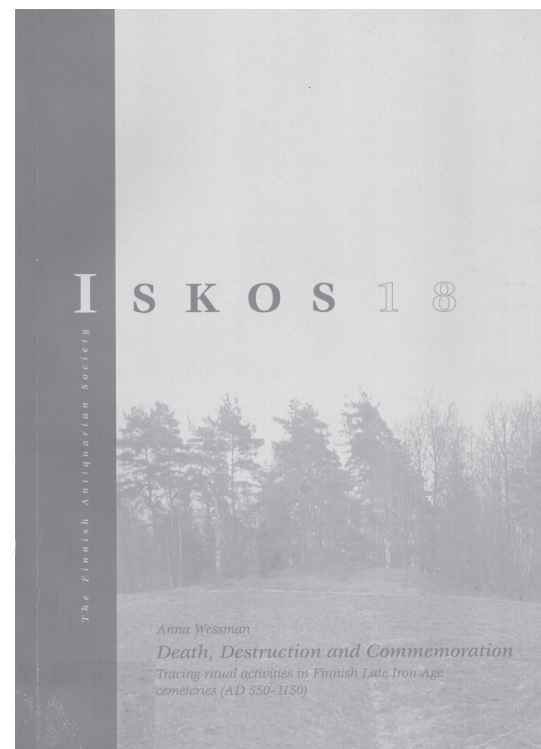
Anna Wessman

Death is something all of us will come across at some point of our lives. We are all affected by it, even though in different ways. The emotional aspects are perhaps the most obvious ones but there are also practical aspects to it, namely the disposal of the deceased through burial.

For archaeologists burials are an important source of information because they tell us so much of the living societies of the past. The work under examination includes five published articles and a summarising report. My thesis discusses several aspects of death which have been neglected in previous studies. My main concern lies in the rituals surrounding the death of an individual and in rituals that are performed much later as part of ancestor commemoration.

During the Late Iron Age, that is AD 550–1150, the dominant way of burial was cremation either in low earth-mixed cairns or in so-called cremation cemeteries under level ground. During this time, the settlement was first concentrated to the coasts and the river valleys, while large parts of the country were still wilderness areas, even though the settlement spread inland towards the end of the period populating new areas.

The cremation cemeteries under or below level ground could be described as large fields of stone with scattered artefacts, bone and ash from the funeral pyres. Since they lack an above-ground stone structure they become invisible above the grass and turf layers. They are often used for several hundreds of years, at times even a thou-

sand years. Thus, in time, the cemeteries have grown into large ones, their size being often hundreds of square meters but occasionally, large cemeteries can have a size of over 2 000 square meters.

Even though the burial custom is not easily found on top of the surface these cemeteries are often found on top of small moraine hills making them visual from a distance.

The burial form is mostly collective, which means that hardly any single graves can be detected in the cemeteries, except

from Merovingian period and early Viking Age weapon graves. This means that the deceased individual is not buried in one single place, but, instead, the bones and grave-goods are scattered along the cemetery in a way that makes them commingled with the other burials. Even though this collective way of burial has been accepted by most archaeologists, the phenomenon itself has not been studied before. The meaning behind this behaviour has remained a mystery.

Cremation cemeteries below level ground have been excavated during a time period of over a hundred years. The excavation techniques have naturally varied during this time and perhaps even improved during the years, but still when looking through old excavation reports one can clearly see that these cemeteries have not been excavated with spoons and toothbrushes, tools that are so often attached to archaeologists. Instead, seemingly heavy methods, such as crowbars, shovels and even pneumatic pikes (which is a sort of drill) have been used, as shown in the excavation of a cremation cemetery in 1938.

One might justly ask why these delicate and very complicated cemeteries have not been excavated with greater care. Why have they not been given the same attention as for instance inhumation graves? The collective form of burial is probably one reason. Perhaps, the commingled nature has not been seen as a ritual but instead as something that has happened by accident due to the cemeteries long time of use? If the bones and the artefacts are already mixed in the cemetery, then why bother?

In my thesis I have studied these cemeteries and their collectiveness by using a new approach, mainly with the help of ritual archaeology, landscape and memory studies. I have tried to get a wider understanding of these cemeteries, starting with the death of an individual, followed by the cremation process, the funeral and finally the commemoration of the deceased and the ancestors. This approach has forced me to go beyond the grave-goods and the mere

study of them. Hence, I have gained more information about the death rituals and perhaps also found explanations for why certain artefacts are found in these graves.

For example, there are several cases in my work, where artefacts, much older than the rest of the grave-good assemblage, are found. Moreover, these artefacts show clear markings of wear and tear, often being badly damaged either mechanically or by fire. This implies that they derive from older graves. The Bronze Age button from Salo, the fragments of a scabbard chape of Nydam type from Piikkiö and an Estonian enamel brooch from Huittinen have all been found in cemetery contexts that are several hundreds of years younger than the objects in question. Can this be explained so that the Iron Age man has had an interest in history and thus collected antiques? Perhaps, but it also has a wider meaning.

When a cemetery is erected in a place with older burials it has probably been intentional. It can be explained either by a long site continuity, meaning that people have buried their dead at the same place for centuries, even though the burial form has changed or it can be explained by reclaiming a site, meaning that newcomers to an area start to bury their dead on purpose in an old site in order to prove landownership rights. An often cited idea is that when you bury your dead in an area with older bones you can persuade others to believe that you have been living in the area for a much longer time than is actually the case.

An example of site re-use is Makasii-ninmäki cremation cemetery in Janakkala, in Häme region. The cremation cemetery was used during the Merovingian period and the Viking Age. During the 11th century an inhumation cemetery was erected partly on top of the cremation cemetery. One of the burials, dated to the Late Viking Age or early Crusade period, belonged to a woman. Instead of iron nails, the coffin had been nailed with weapons taken from the old cremation cemetery. The spearheads, knife, sword blade and hook were some 500 years older than the inhumation grave.

I have interpreted these old artefacts as ancestor worship. The old artefacts were valued by their new owners, perhaps due to their age or because they possessed certain qualities from their past owners. They might have been understood as heirlooms, even though they were retrieved artefacts that had been picked up from burials. Their high age also played an important part in the funerary rituals giving not only the deceased prestige as links in the long chain of ancestors. It was perhaps also a sign of nostalgia, like in Marcel Proust's *Search for a lost time*, during a period of big change, namely the change from cremation to inhumation.

To sum up, cemeteries were not only built on top of the older graves, but the graves were also excavated and opened, artefacts removed and taken back into circulation and, eventually, returned to the grave context.

FT Anna Wessman väitteli Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa lauantaina 4.9.2010 aiheesta "Death, Destruction and Commemoration: Tracing ritual activities in Finnish Late Iron Age cemeteries (AD 550–1150)". Vastaväittäjänä toimi professori Howard Williams Chesterin yliopistosta ja kustoksena professori Mika Lavento. Väitöskirja on julkaistu Iskos-sarjassa.

Tekstiilien valmistuksen sosiaalinen ja taloudellinen merkitys antiikin Keski-Italiassa

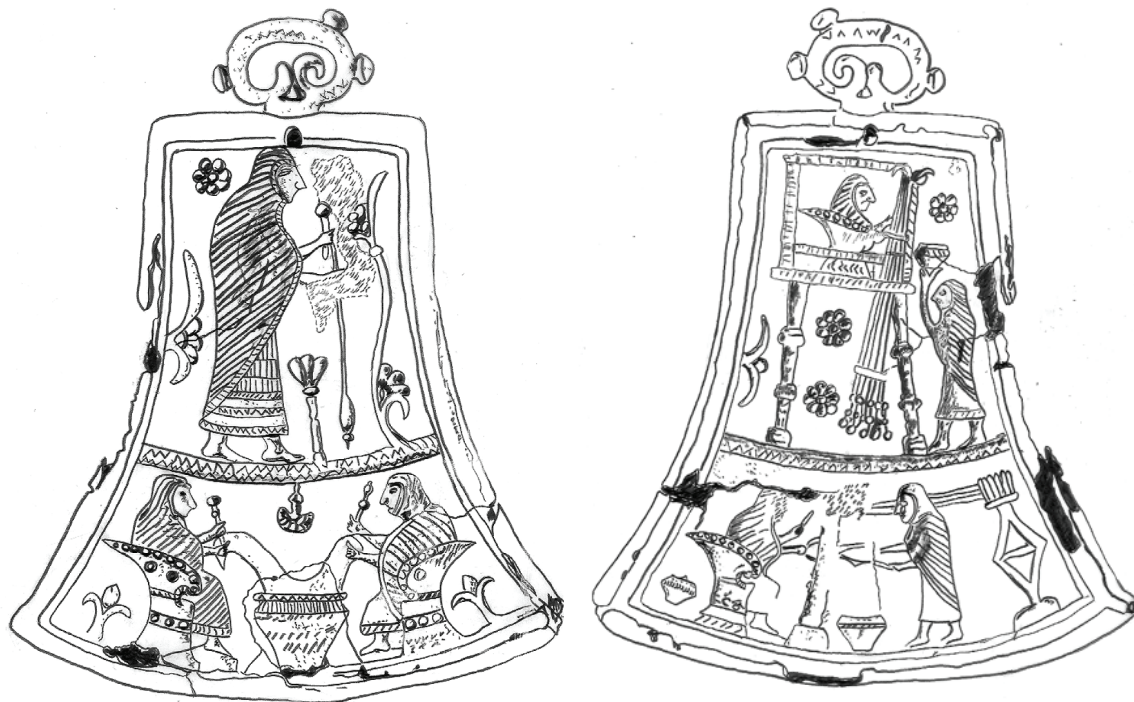
Sanna Lipkin

Väitöstutkimukseni on saanut alkunsa kahdesta lähtökohdasta, jotka ovat kehittyneet prosessin aikana huomattavasti. Syksyllä 2001 olin vaihto-opiskelijana Buffalon yliopistossa, New Yorkissa ja ennen sinne lähtöäni olin alkanut pohtia tulevaa pro gradu -aiheettani. Eero Jarva oli ehdottanut minulle aiheeksi Ficanasta löytyneitä tekstiilinvälineitä, mutta halusin vielä pohtia asiaa. Teoreettiselta näkökulmalta olin erittäin kiinnostunut gender-arkologiasta, mistä en loppujen lopuksi tiennyt yhtään mitään. Buffalossa erään kurssikirjan (Barker & Rasmussen 2000) si-

vulta löysin kiinnostavan kuvan, Bolognan *tintinnabulum*in (kuva 1).

Se kiinnitti huomioni kahdesta erisyydestä. Ensimmäiseksi se oli kirveen muotoinen, aivan kuten Kuusamon Lämsän kirvesriipus, josta olin tehnyt proseminaarityöni. Toiseksi siinä kuvataan naisia valmistamassa tekstiilejä. Naiset valmistamassa tekstiileitä olivat tutkimukseni lähtökohta myös aivan väitöskirjaprosessini alussa.

Koska tekstiilinvälineet ovat antiikin Italiassa ja erityisesti tutkimusalueellani, Keski-Italiassa (kuva 2), ollut melko vähän tutkittu aihe, oli minulla runsaasti valinnan

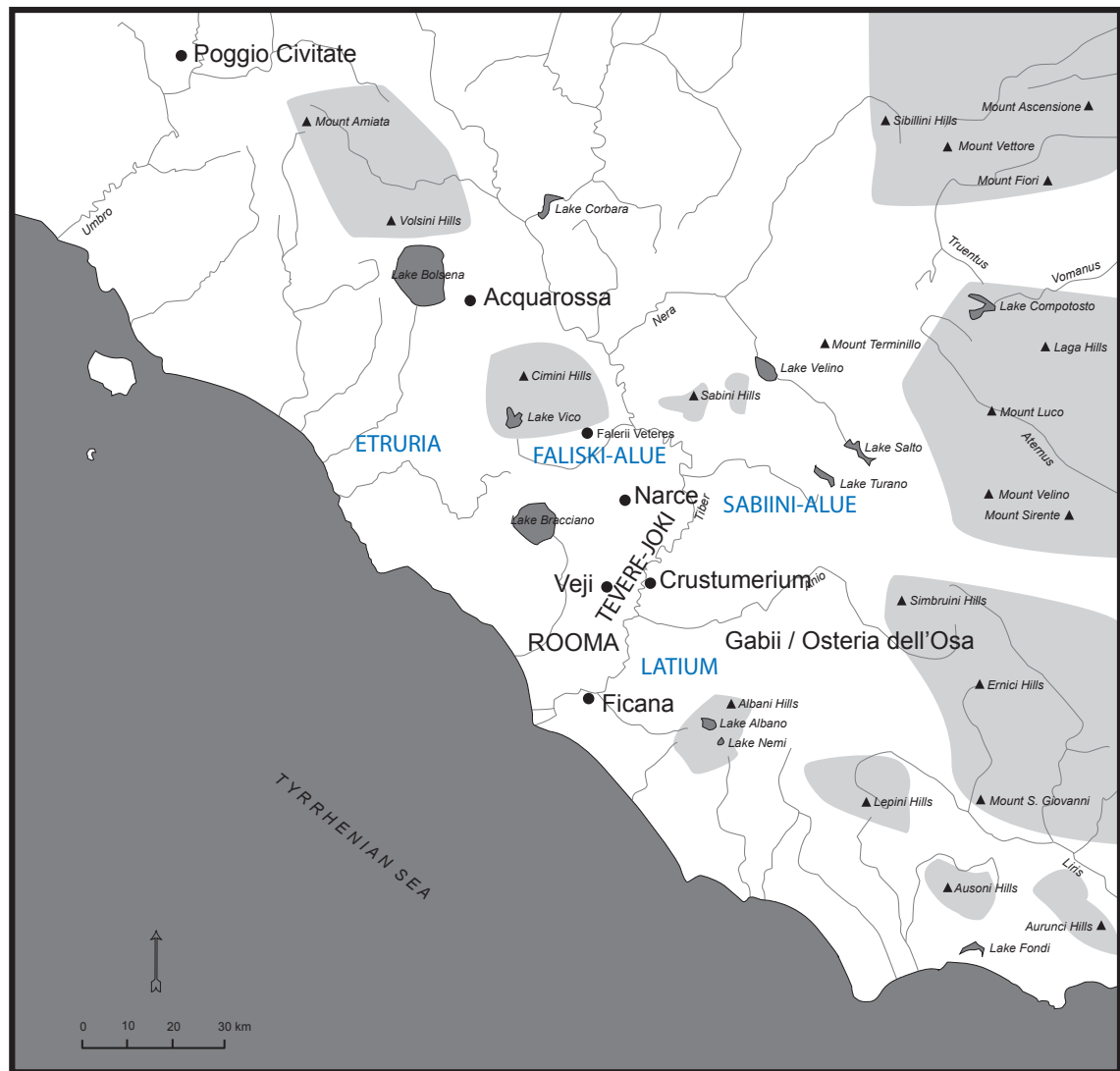
Kuva 1. Bolognan riipus. Piirros Sanna Lipkin.

varaa materiaalien ja lähtökohtien suhteen. Olen lähestynyt aihetta hyvin monelta suunnalta, mikä on ollut perinteistä tekstiiliarkeologiassa. Olen hyödyntänyt kokeellisen arkeologian tuloksia ja tulkinnat perustuvat post-prosessualistiseen tapaan ajatella sekä identiteettitutkimukseen.

Tekstiilit ovat olleet yksi ihmisten perusedellytys, niillä on suojauduttu kylmältä ja auringolta ja niiden avulla on voitu ilmaista omaa identiteettiään sekä asemaansa tai rooliaansa yhteisössä. Tekstiilivalmistus on ollut tärkeä osa arkipäivää, mutta sillä on ollut myös tärkeä uskonnollinen ja taloudellinen merkitys. Huimasta ajattelutapo-

jen muutoksesta huolimatta Bolognan riipus on yhä tärkeä osa tutkimustani.

Se ajoittuu rautakaudelle, noin 7. vuosisadalle eKr. ja siinä kuvataan tekstiilivalmistuksen eri vaiheita: lankojen käärmistä kehräpuihin, kehräämistä, mitä ilmeisimmin lautanauhatekniikkaa sekä kutomista loimipainollisilla kangaspuilla. Kuva-aiheen naisten sosiaalisten suhteiden ja aseman lisäksi se kuvaa eri tekniikoita sillä tarkuudella, että siitä voidaan päätellä monenlaisia yksityiskohtia etruskien kankaanvalmistuksesta, esimerkiksi kangaspuut ovat kaksi kerroksiset, mikä viittaa siihen, että niillä on kudottu pitkiä kankaita.

Kuva 2. Kartta Latiumista ja Etruriasta sekä faliski- ja sabiinialueista.

Toisaalta kutova nainen istuu, mikä viittaa siihen, että kudottava kangas on kapea.

Tutkimukseni myötä selvisi, että tämän riipuksen lisäksi myös monet muut antiikin kirjalliset ja ikonografiset kuvaukset kertovat tekstiilin valmistustekniikoista melko yksityiskohtaisia asioita, jotka vastaavat myös arkeologista materiaalia: tekstiilinvalmistusvälineitä sekä itse tekstiileitä. Kuten muun muassa Bolognan riipus viittaa, tekstiilin valmistus on nähtävä prosessina, joka alkaa kuitujen valinnasta ja päättyy valmiiksi vaatteeksi.

Pitkälle vielä historiallisella ajalla lan-kaa kehrättiin käsivärteinä ja kankaat kudottiin loimipainollisilla kangaspuilla. Näiden antiikkiset orgaaniset, puiset osat ovat pääosin kadonneet. Jäljelle on jäänyt vain pronssista, raudasta tai savesta valmistettuja välineitä. Väitöstutkimukseni tarkoituksena onkin tarkastella mitä tekstiilivälineistö kertoo paitsi tekstiilin valmistuksesta mutta myös tekstiilin valmistajien työstä ja arjesta. Asuinpaikoilta löytyneet tekstiilin valmistusvälineet kertovat työskentelystä siellä missä se on tapahtunutkin. Arkeologinen materiaali ei kuitenkaan ole suora kuvaus menneisyydestä vaan maasta löytyneet esineet ovat asuinpaikoilla monenlaisten hylkäämis- tai kadottamisprosessien seurauksena. Vain harvoin tekstiilivälineistöä on löytynyt niin sanotusti *in situ* eli juuri siltä paikalta ja juuri sillä tavalla kuin ne ovat käyttäjältään jääneet. Pari sellaista esimerkkiä on löytynyt etruskilaisesta Acquarossasta, missä kahden kangaspuun loimipainot ovat palon seurauksena tippuneet ja jääneet sille paikalleen, missä kangaspuut ovat seisoneet palon sytyttyä. Toiset kangaspuut löytyivät erään talon keittiöstä ja toiset ulkoa talojen välisestä käytävästä. Näiden loimipainorivien perusteella voidaan päätellä kudottavissa olleiden kankaiden ominaisuuksia sekä huomioida millaisissa paikoissa ja tilanteissa tekstiileitä valmistettiin. Hyvät valaistusolosuhteet ovat esimerkiksi olleet kudottaessa hyödyksi.

Useimmat säilyneet tekstiilivälineet ovat olleet keraamisia. Niihin kuuluvat

värttinänpyörät, lankarulliksi kutsutut kevyet painot sekä loimipainot. Värttinänpyörät ovat olleet kiinnitetyt nykyisin tuhoutuneisiin puisiin varsiin. Niin sanottuja lankarullia taas lieenee käytetty lautanauhatekniikassa, joko painollisina lankarullina tai painoina kudottaessa kapeita nauhoja tai viimeisteltäessä tekstiilien saumoja. Tekstiilientekovälineitä löytyy asuinpaikkojen lisäksi myös haudoista ja temppeleistä. Metalliset välineet, kuten värtnät, kehräimet tai lautanauhatekniikassa käytetty nauhan kiinnittimet ovat taas löydetty yksinomaan haudoista.

Tekstiilien valmistuksen katsotaan yleensä kuuluneen naisten elämän piiriin ja roomalaisessa kulttuurissa se onkin ollut yksi naisen hyveistä. Rautakautisen (900–600-luvut eKr.) hauta-aineistojen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että myös miehet mutta erityisesti lapset ovat osallistuneet vaatteiden ja muiden käyttötekstiilien valmistukseen. Hauta-aineistojen mukaan lapset ovat alkaneet harjoitella perustaitojaan jopa jo 3–4-vuoden iässä. Koska lapsikuolleisuus on ollut suuri, ja lapsia löytyy niin sanotuilta aikuisten hautausmailta siihen nähden suhteellisen vähän, suurin osa lapsista on haudattu muualle kuin hautausmaille. Nimenomaan alle 3–4-vuotiaita löytyy hautausmailta vain harvoin. Mutta minne nämä lapset haudattiin? Etruriasta ei ole juuri minkäänlaista tietoa, mutta Latiumissa ja faliskialueilla lasten hautoja löytyy asuintalojen räystäiden alta. Näistä haudoista tekstiilivalmistusvälineitä ei yhtä poikkeusta lukuunottamatta löydy, vaikka hautausmailla ne ovat melko yleisiä (myös alle 3–4-vuotiaiden haudoissa). Ylipäätensä jo se seikka, että pienet lapset (tenavaikäisten lisäksi on löytynyt joitakin jopa 12-vuotiaita) on haudattu asuinpaikoille, viittaa siihen, että heidän yhteisöllinen asemansa on ollut erilainen. Tekstiiliarkeologiseen aineistoon liittyvät päätelmät taas osoittavat, että heille annetut roolit ja odotukset kotitalouksien ylläpitoon liittyen ovat olleet toisenlaiset kuin vanhemmille lapsille asetetut odotukset. Ne taas ovat olleet

yhteydessä heidän motorisiin taitoihinsa sekä kykyyn keskittyä taitojen opettelemiseen. Hautaamistapojen erilaisuus voi myös olla yhteydessä käsitykseen ihmisyydestä, sillä joillakin asuinpaikoille haudatuilla lapsilla on ollut eläessään oireita, jotka viittaavat Downin syndroomaan ja jotkut ovat kuolleet väkivaltaisesti.

Osa teini-ikäisistä on osannut vaikeampia tekniikoita, kuten lautanauhatekniikan. Siitä ovat osoituksena yksittäisistä haudoista löydetty monet eri kokoiset värttinänpyörät, joista keveimmillä on pystytty kehräämään hiuksenhienoa lankaa sekä ”lankarullat”.

Tällaiset monen tekstiilivälineen löytöryhmät ovat yleisimpiä nuorten ja nuorten aikuisten haudoista kun taas vanhemmilla naisilla yleisin löytö on yksi värttinänpyörä. Värttinä oli helppo kantaa mukana ja on ilmeistä, että naisten tuli valmistaa lankaa jatkuvasti, sillä se vei huomattavan paljon aikaa.

Naisten asema Latiumin ja Etrurian yhteisössä on ollut arvostettu ja onkin esitetty, että heillä olisi ollut tärkeä rooli kirjoittamistaidon leviämässä. Varhaisimmat kirjoitukset ovat löytyneet nimenomaan tekstiilivalmistukseen tarkoitetusta tekstiilivalmistusvälineistöstä.

Tutkimuksen aloitusperiodin aikaan, myöhäispronssikaudella ja varhaisrautakaudella (1200–770 eKr.) tekstiileitä valmistettiin jokaisessa kodissa ja sieltä käsin työskentelivät myös niin sanotut tekstiiliammatillaiset. Asuinpaikoilta saattaa löytyä yksittäisiä majoja tai taloja, joiden löytöateriaalien joukossa on keveitä värttinänpyöriä tai lankarullia. Ensimmäiset merkit työpajatyöskentelystä ovat rautakauden lopulta (770–580 eKr.) Etrurian Poggio Civitatesta Murlost, jonka aineistoa vastaväittäjäni Margarita Gleba on tutkinut. Muualta Etruriasta tai Latiumista ei ole vastaavia samanaikaisia työpajoja toistaiseksi löydetty, mutta aivan antiikin Rooman ulkopuolelta on sijainnut tasavalta-aikainen ”tekstiilityöpaja”, josta on löydetty sadoittain loimipainoja. Rooman tasavalta-ajalla (480–27 eKr.) siirryttiinkin

kasvaneen väestön ja armeijan ylläpitopaikoiden myötä orjatyöhön.

Eräs tutkimukseni tavoite on ollut peilata valmistusvälineiden, kymmenien säilyneiden tekstiilien sekä antiikin kirjallisten ja kuvallisten lähteiden antamaa tietoa kokeellisen arkeologian tuloksiin: antiikin välineistä tehdyillä jäljennöksillä kokeiltiin miten ne ovat toimineet ja millaisia lankoja ja kankaita niillä on voitu valmistaa. Olen tehnyt näitä kokeita itse, mutta olen myös hyödyntänyt muiden kuten Kööpenhaminan Centre for Textile Researchin kokeita. Näillä tiedoilla on helpompi jäsentää tutkittavana olevia materiaaleja niiden ominaisuuksiensa mukaisesti. Esimerkiksi loimipainojen painon ja leveyden suhde vaikuttaa suoraan kudottavan kankaan laatuun, jolloin yksittäisestä loimipainosta voidaan suurinpiirtein sanoa, millaisen kankaan kutomista varten sitä on käytetty tai että kehrääminen on vienyt huomattavasti enemmän aikaa kuin kulloinkin kehrätyn lankamäärän kutominen.

Yksi merkittävimmistä kokeellisen arkeologian avulla todennetuista tuloksista onkin, että tekstiilien tekeminen on vienyt huomattavan paljon aikaa. Yhden vaatekappaleen valmistaminen on vienyt muutamasta viikosta yli vuoteen riippuen sen laadusta. Siksi ei olekaan yllättävää, että tekstiilien taloudellinen arvo on ollut suuri. Vertaamalla kokeellisen arkeologian antamia tuloksia tekstiilien valmistukseen käytetystä ajasta 301 jKr. kirjoitetun Diocletianuksen ediktin tuotteiden maksimihintoihin voidaan todeta, että tekstiilien hinnat ovat erityisen korkeita nimeomaan siksi, että niiden valmistaminen on vienyt paljon aikaa. Ansaitakseen tarpeeksi rahaa ostaakseen tavalliselle ihmiselle tarkoitetun tunikan, kutojan on täytynyt tehdä töitä useita viikkoja. Hinnoissa on siis huomioitu sekä materiaali- että työntekijäkulut. Tekstiileillä ja niiden valmistuksella on siis ollut huomattava taloudellinen merkitys.

Teoreettisena lähtökohtanani on ollut sosiaalitarkeologinen identiteettitutkimus. Vielä graduvaiheessa olin hyvin kiinnostunut gender-arkeologisesta näkökulmasta,

mutta Pohjoismaisen arkeologisen tutkijakoulun Istanbulissa järjestämässä seminaarissa havahduin tutustumaan identiteetin eri osapuoliin. Sitten minun mieleeni painautui Meskellin ja Peurcellin (2007) lause, jossa he totesivat, että identiteetin eri osa-alueiden rajaylitykset ovat identiteetin tutkimuksessa mielekkäintä. Tutkimukseni olen pyrkinyt toteuttamaan tuota ajatusta pohtimalla yhtä identiteetin osa-aluetta kuten sukupuolta muiden osa-alueiden kautta, joita ovat ikä, sosiaalinen status tai etnisyyt. Näin yhdistäen kävi ilmi, että tekstiilin valmistuksessa tärkeintä ei ollutkaan naisten tekemä työ vaan myös ihmisten ikä lapsuudesta vanhuuteen, yhteiskunnallinen luokka sekä taito ja ammattimaisuus vaikuttivat niihin identiteetteihin, joita tekstiilin valmistajilla oli. Nämä identiteetit vaihtuivat kasvamisen, aikuistumisen, ja vanhenemisen myötä, samoin kuin ne muuttuivat varakkuuden, etnisyyden tai taitojen kehittymisen myötä. Ei siis voida määrittellä vain yhtä ainutta tekstiilinvalmistajille kuulunutta identiteettiä.

Tämä näkökulma kulkee läpi työni ja sen voi löytää olettamuksena työni jokaisesta johtopäätöksestä.

Bibliografia

- Barker, G. & T. Rasmussen 2000. *The Etruscans*, Oxford and Malden, Massachusetts.
- Meskel, L. & R.W. Peurcel 2007. Identities. L. Meskel & R.W. Preucel (eds) *A Companion to Social Archaeology*: 121–141. Malden, Oxford, Carlton.

Sanna Lipkin väitteli Oulun yliopistossa lauantaina 27.11.2010 aiheesta "Textile-making in central Tyrrhenian Italy from the final Bronze Age to the Republican period". Vastaväittäjänä toimi Dr. Margarita Gleba (University College London) ja kustoksena dosentti Eero Jarva.

Kalliolle kukkulalle rakennan minä villani?

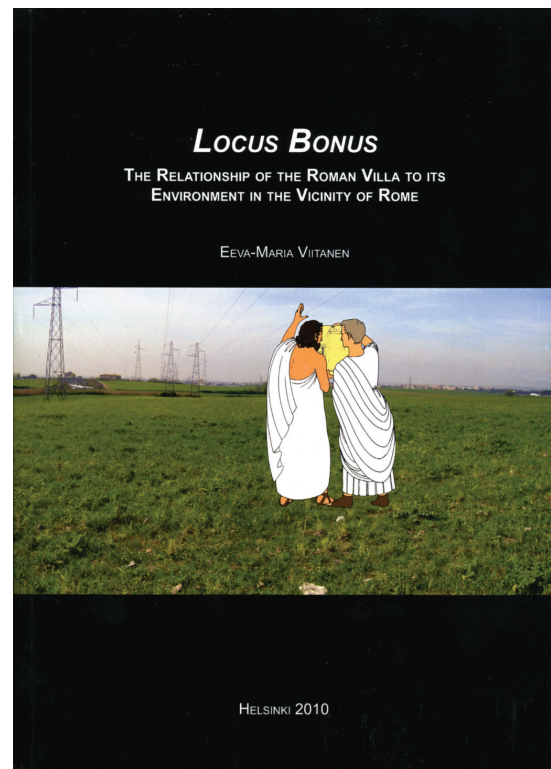
Juha Tuppi & Sanna Lipkin

Eeva-Maria Viitanen: Locus Bonus. The Relationship of the Roman Villa to its Environment in the Vicinity of Rome. Helsinki. 2010. ISBN 978-952-92-7923-4 (nid.), ISBN 978-952-10-6450-0 (PDF).

Roomalaisen maaseutuelämän keskeinen elementti oli *villa*. Villoja on ollut monen-tyyppisiä ja roomalaisten auktorien kirjoittamat maaseutuoppaat ovat antaneet ohjeita rakennusten sijoittamiseen ja maatilan paikan valitsemiseen. Villojen ja niiden ympäristön välisen suhteen selvittäminen onkin Eeva-Maria Viitanen väitöskirjatutkimuksen tavoitteena. Aikaisemmin villojen suhdetta sekä luonnolliseen että ihmisen luomaan ympäristöön on tutkittu vähän.

Viitanen on rajannut tutkimusalueekseen antiikin Rooman koillis-, itä- ja eteläpuoleiset alueet (noin 500 km², s. 2). Rooman ympäristöseudulla on ollut suuri merkitys kaupungin taloudelle ja se on toiminut myös kaupunkilaisten loma-kohteena. Tästä näkökulmasta tutkimusalueen valinta on kiinnostava.

Latinan kielen sanan *villa* määrittely arkeologisten kohteiden osalta on joskus nähty ongelmalliseksi. Maaseudulla on ollut useamman tyyppisiä asuintaloja ja maatiloja, joista toiset ovat olleet pieniä ja toiset suuria. Arkeologisessa termistössä nämä erityyppiset asujaimistot ovat saaneet monenlaisia nimityksiä (kuten *casa rustica* eli maalaistalo tai *fattoria* eli maatila), Viitanen on pohtinut perusteellisesti nimityskriteerejä sekä kronologisesti villan alkua. Milloin maaseutuasumusta ja tilaa voidaan siis kutsua villaksi? Sekä historialliset että arkeologiset lähteet antavat tähän

oman näkökulmansa, mutta selvyiden vuoksi Viitanen on päättänyt käyttää *villa*-termiä puhuttaessa villoista yleisellä tasolla. Typologisesti villat on jaettu atrium-, peristyyli-, portiikki- ja paviljonkivilloihin¹ niiden arkkitehtonisten ominaisuuksiensa perusteella (s. 9).

Väitöskirjan tavoitteena on pohtia villojen ympäristön toistuvia luonnonolosuhteita ja niiden vaikutusta villojen rakennuspaikan valintaan (s. 11). Tutkimusmenetelmänä on käytetty GIS-paikkatietoanalyysijä. Jokainen luonnonolosuhde on myös johtanut paikan valinnan sosiaalis-

ten ja taloudellisten kriteerien pohdintaan: geologinen tietous lisää tietoa rakennusmateriaaleista, maaperä maataloudesta, vesi ja maasto terveellisyydestä, näkyvyys ja tiet/kaupungit/kylät maaseudun ideologisista ja sosiaalisista merkityksistä (s. 12–13). Väitöskirja rakentuukin edellä mainittujen seikkojen mukaisesti lukuihin. Viimeisessä luvussa pohditaan kaiken yhteistä summaa ja sitä mikä oli villan ideaali sijaintipaikka. Rakenteellisesti väitöskirja on selkeä ja teksti on kieleltään sujuvaa. Muutamia leski- ja orporivejä lukuun ottamatta, taitollisia epäkohtia on vähän.

Lähdeaineistona antiikin auktorit ja arkeologinen materiaali

Tutkimus pohjautuu julkaistuihin tietoihin villoista sekä kirjallisiin lähteisiin. Rooman ympäristössä on tehty useita inventointeja, jotka ovat tutkimuksen pääasiallinen aineisto. Joitakin villoja on myös kaivettu. Kirjallisista lähteistä merkittävimmät ovat Marcus Porcius Caton (2. vs. eKr.), Marcus Terentius Varron (1. vs. eKr.) ja Lucius Junius Columellan (1. vs. jKr.) kirjoitukset. Heidän maatalousoppaansa keskittyvät maatilojen tuotantoon ja talouteen. Sosiaalisia аспекteja sen sijaan kuvaavat Cicero (1. vs. eKr.) ja Plinius nuorempi (1. ja 2. vs. jKr.). Myös piirtokirjoitukset antavat tietoa muun muassa maanomistajista ja rakennusten käyttötarkoituksista.

Väitöskirjan alussa (luvut 1 ja 2) käsitellään perusteellisesti tutkimuksen termistöä, aineistoa sekä käytettyjä metodeja. Italialaisten ja etenkin Quilici & Quilici Giglin metodisen osaamisen ja määrittelyn heikkous saavat osakseen kriittiset sanansa (s. 20–22). Koska inventointeja on tehty useilla erilaisilla menetelmillä ja arkeologeilta on puuttunut yhteiset kriteerit tietojen julkaisemisen perusteista, on luonnollista, että Viitasen aineisto on laadultaan hyvin heterogeenistä. Siitä huolimatta hän on pystynyt jakamaan 1941 löytöpaikkaa säilyneiden elementtien mukaisesti (s. 25). Ensimmäisen luokan maatiloissa on säilyneyt selkeitä rakenteita, tuotantoon liittyviä löytöjä (kuten myllykiviä), arkkitehtonisia

koriste-elementtejä, arvokkaita materiaaleja (marmori, travertiini) sekä monentyyppistä keramiikkaa. Neljännen luokan maatiloista on sen sijaan jäänyt jäljelle keramiikka- ja tiilikeskittymiä sekä joskus rakennusmateriaalia. Kaksi muuta luokkaa sijoittuvat säilyneisyydeltään näiden väliin.

Geologian merkitys villan sijainnille

Paikan geologia määrittää useita sen ympäristötekijöitä, kuten pinnan muotoja, maaperän koostumusta ja vesivarantoja. Antiikin kirjallisten lähteiden perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei geologiaa käsitetty tällä tavalla kokonaisvaltaisena, useampaan edulliseen ominaisuuteen vaikuttavana asiana: sitä ei mainita kertaakaan otollisen rakennuspaikan valintakriteereistä puhuttaessa. Geologian merkityksen arvioinnin pohjustamiseksi Viitatan tarkastelee Rooman maaseudun geologiaa, siihen viittaavia antiikin kirjallisia lähteitä sekä arkeologista todistusaineistoa. Villojen sijaintien geologista aspektia lähestytään kolmella tavalla: villojen sijaintien levinneyttä verrataan geologisten muodostumien alueisiin, rajapintoihin ja käyttökelpoisten rakennusmateriaalien saatavuuteen.

Analyysin tulokset tukevat antiikin lähteiden mielipidettä: villojen tasainen levinneisyys eri geologisten muodostelmien alueilla ja tarpeellisten rakennusmateriaalien läheisyys ja kattava levinneisyys tutkimusalueella (resurssit enintään 10 km etäisyydellä sijainnista riippumatta) viittaavat siihen, että paikan geologiaan ei ole erityisesti tarvinnut kiinnittää huomiota. Ainoat poikkeukset ovat villojen odotusarvoa pienempi määrä vedenpinnan vaihteluiden muodostamien sedimenttien alueilla ja niiden sitä vastoin korkea määrä Sabatinivuorten alueen paleosoleilla, eli muinaisilla maaperäkerroksilla, jotka ovat peittyneet myöhempien geologisten kerrostumien alle. Ensimmäinen poikkeama voi olla seurausta sedimenttien arkeologisia jäännöksiä peittävästä vaikutuksesta, vaikka toisaalta tulvien uhka ja tukevan peruskallion puuttuminen saattoivat vaikuttaa valintaan. Toinen poikkeama johtuu

mahdollisesti Sabatinivuorten vulkaanisten paleosolien suosiollisesta vaikutuksesta maaperän hedelmällisyyteen. (s. 50–51)

Luvun tutkimusongelman käsittely tapahtuu kattavasti eri lähteiden valossa ja todistusaineiston analyysi on vakuuttavaa. Tulokset vahvistavat antiikin lähteiden kautta saatua kuvaa geologian vähäisestä merkityksestä valintaprosessissa, mutta myös tuovat esille sen seikan, että mikäli geologiset resurssit eivät olisi niin kattavasti saatavilla koko Rooman maaseudun alueella, voisi tilanne olla toinen. Muutama huomio luvusta lieenee kuitenkin paikallaan: käsitellessään alueen geologian vulkaanisia muodostelmia Viitanen listaa niihin kuuluviksi tuffin, vulkaanisen hiekan (*pozzolana*) ja laavan (esim. s. 41, taulukko 3.1); oikea geologinen yleisnimitys tulivuorenpurkausten yhteydessä tuotetun laavan jäähtyessä muodostuvalle kiviainekselle on kuitenkin basaltti. Huomionarvoinen on myös Viitanen oikeutetusti painottama Tiberin tulvimissyklin vaikutus jokilaakson topografiaan (s. 42–44): merenpinta oli nykytilannetta metrin alempana arkaaiselta kaudelta 100-luvulle eKr. sijoittuvalla ajanjaksolla, minkä jälkeen se nousi saavuttaen nykytilannetta metrin korkeammalla olevan tason noin 400 jKr. Vesistöjen vaihtelut ja niiden aiheuttama sedimentoituminen ovat epäilemättä vaikuttaneet menneisyydessä rannikon ja rantojen muotoihin sekä vanhempien geologisten resurssien saavutettavuuteen, mutta myös nykyhetkessä löydettyjen arkeologisten kohteiden määrään.

Villa roomalaisella maaperällä

Villan omavaraisuuden ja tuottavuuden kannalta hedelmällinen maaperä ja riittävät vesivarannot olivat olennaisessa asemassa. Maaperän laatu on vaikuttanut koko maatalouteen: viljelysten lisäksi karjanhoidolle oli huonot puitteet, jos laidunmailla ei kasvanut edes rehua. Viitanen taustoittaa villojen suhdetta maaperän laatuun esittelemällä Rooman maaseudun maaperätyypit, niiden hedelmällisyys, laatu ja soveltuvuus eri viljalajikkeille, muinaisesta maataloudesta kertovat kirjalliset ja arkeologiset lähteet,

sekä palynologinen todistusaineisto maatalouden harjoittamisesta tutkimusalueella. Lähdemateriaalin analyysi aloitetaan vertaamalla eri villaluokkien sijoittumista hedelmällisyydeltään parhaiden maaperien yhteyteen. Tutkimuksen piiristä jätetään pois se osa tutkimusalueesta, jolta ei ole riittävää tietoa maaperästä (s. 56, alaviite 261). Seuraavaksi tarkastellaan eri aikojen merkitystä paikan valintaan. Lopuksi aineistoa lähestytään vielä viljeltyjen maataloustuotteiden kannalta.

Tulokset asettavat odotetusti maatalouteen liitettävät villat hyvälaatuisille ja hedelmällisille maaperille. Villaluokkien kannalta suurimpia ja rikkaimpia villoja on ollut hieman vähemmän parhailla maaperäalueilla suhteessa vaatimattomampiin villoihin (s. 73–74, taulukko 4.6): tämä selittynee sillä, ettei rikkaiden omistajien ole tarvinnut niinkään huolehtia villan tuottavuudesta. Maaperän valinnassa on havaittavissa myös ajallista vaihtelua: toiselta vuosisadalta eKr. lähtien villojen rakentajien on ollut pakko hyväksyä myös hieman heikompilaatuisia maaperäalueita, johtuen oletettavasti siitä, että parhaat maat oli jo varattu (s. 78–79); toisaalta myös Tiberin ja Tusculumin nouseminen vauraiden villanomistajien suosioon on varmasti siirtänyt painopistettä pois viljavammilta mailta (s. 76–77, 80). Hyvien maaperäalueiden suosiminen on myös mahdollistanut monipuolisen maataloustuotteiden viljelyn, mikä näkyy arkeologisessa ja palynologisessa todistusaineistossa (s. 79).

Huolimatta siitä, että saatavilla ollut Rooman maaseudun maaperäanalyysidata ei kata koko tutkimusaluetta, on aineistosta saatu käytettävän materiaalin pohjalta tyydyttävä kuva Rooman maaseudun maaperästä ja sen merkityksestä rakennuspaikan valinnalle. Vaikka tulokset seuraavatkin odotuksia, on analyysin pohjalta saatu mielenkiintoisia yksityiskohtia esiin, esimerkkinä markkinapaikan läheisyyden tärkeys villoille, jotka eivät olleet omavaraisia tai maataloustuotantoon painotuvia. Loppuun pari huomiota luvusta: Rooman maaseudun maaperätyyppien

käsittelyn yhteydessä esitetty taulukko 4.1 (s. 57) käyttää runsaasti kvalitatiivisia adjektiiveja määritellessään maaperäalueiden ominaisuuksia. Kyseiset arvot olisi mielellään nähnyt auki kirjoitettuna vaikka alaviitteessä siitäkin huolimatta, että niiden todetaan perustuvan FAO:n maaperäresurssien viitetietokantaan. Viitanen esittämä kriittisyys nykyisen maaperän käytöstä muinaisen tilanteen analysoimiseen (s. 58) on myös olennaista: vertailu Pompeijin hautautuneiden maaperäkerrosten analyysin kanssa perustelee riittävästi nykymaaperäanalyysin käyttökelpoisuuden käsillä olevassa tutkimuksessa.

Veden ja maaston merkitys

Veden saanti ja sen läheisyys ovat olleet yksi tekijä valittaessa villan rakennuspaikkaa. Sadevettä voitiin kerätä säiliöihin, vettä saatiin myös kaivoista sekä akveduktien tuomana kaukaisilta lähteiltä. Vesi oli sekä ehdoton perusedellytys että yllisyys (niissä villoissa, joissa oli kylpylä ja vesilähteitä), mutta se saatettiin nähdä myös ongelmana (s. 88, 92–93, 100–101). Seisova vesi, suoalueet sekä välitön veden läheisyys ovat olleet vältettyjä alueita sekä kirjallisten lähteiden että arkeologisen materiaalin perusteella. Epämiellyttävien hajujen ja myrkyllisten höyryjen lisäksi malariaa kantavat hyönteiset viihtyivät kosteilla paikoilla. Sen tyyppisiä paikkoja vältettiin mahdollisuuksien mukaan ja sisäänkäynnit neuvottiin suuntaamaan vedestä pois päin ja Viitanen mukaan näin myös tehtiin. Villat rakennettiin korkeammille paikoille, jonne hyönteiset eivät jaksaneet lentää (s. 104). Parhaat rakennuspaikat otettiin käyttöön ensin ja Viitanen tutkimuksen mukaan vähemmän suositut kohteet tulivat rakennetuiksi asutuksen ollessa tiheimmillään kahtena ensimmäisenä vuosisatana jKr. Vaikka roomalaiset eivät ymmärtäneet malarian ja hyönteisten yhteyttä, hyönteisten asuttamia alueita pidettiin epäterveellisinä. Viitanen kuitenkin toteaa, ettei malaria ole ollut yhtä tavallista ja väestölle tuhoisaa kuin mitä se on ollut samoilla seuduilla

myöhemmin aikoina. Myös tulvat saattoivat tuhota maatiloja, mutta siitäkin huolimatta villoja rakennettiin, mitä ilmeisimmin taloudellisista syistä, jokien penkoille (s. 93).

Villan sijoittamispaikkaan vaikutti myös maastonmuodot: korkeus, kaltevuus ja suuntaus. Näitä eri näkökohtia Viitanen on analysoinut kiinnostavin tuloksin. Hänen tutkimuksensa mukaan muun muassa suuret ja ylläiset villat sijaitsivat korkeammilla paikoilla kuin vaatimattomammat (s. 118), rakennuspaikaksi valittiin yleensä mäenharjanteet tai rinteiden kielekkeet ja itäisiä rinteitä vältettiin mitä ilmeisimmin kylmien talvituulten vuoksi ja siksi että kesäisin saataisiin viilentäviä tuulia (123).

Villojen näköalat ja niiden näkyvyys

Otollisten tuulten lisäksi merkityksellinen tekijä villan sijaintia valittaessa ovat olleet siltä avautuvat näköalat; eivät pelkästään esteettisessä mielessä, mutta myös alueen hallinnan kannalta sekä villan mailla että sen sisällä. Näköalan tärkeys heijastuu myöhemmällä tasavalta-ajalla sitä koskevassa lainsäädännössä: maanomistaja ei saanut rakennuksellaan estää kokonaan auringonvalon pääsyä naapurin tiluksille (s. 124). Samalla tavoin villan näkyvyys ympäristöstään määritti alueen omistusta. Hyvän näköalan ja näkyvyyden saavuttamiseksi paikan valinta tuli suorittaa huolella. Näiden aspektien todentamiseksi Viitanen perehtyy Rooman maaseudun yleiseen näkyvyyteen ja näköaloihin, niiden käsittelyyn antiikin lähteissä ja riittävästi säilyneiden arkeologisten jäännösten asemaan näköalojen ja näkyvyyden suhteen. Lähdemateriaalin analyysi tapahtuu tarkastelemalla näköaloja riittävästi säilyneiden villojen eri osista tarkoituksena selvittää, oliko villojen pohjakaava ”avoin” näköalan vuoksi ja miten näköala oli mahdollista kokea. Lisäksi havainnoidaan, missä määrin villat näkyivät ympäristöönsä.

Tunnettujen villojen perustusten pohjalta on vaikea todeta erityistä avointen tilojen tavoittelua; valtaosassa villoja tunnistettujen avointen tilojen osuus on noin

30%, mutta kolmanneksessa niistä se on yli 40% (s. 135). Tunnistetun avoimen tilan määrä ei vaikuta korreloivan säännönmukaisesti villan pinta-alan kanssa: tähän tulokseen voi myös vaikuttaa se seikka, että näköaloihin liittyvät tilat olivat luonnollisesti usein sijoitettu ylempiin kerroksiin, jotka ovat yleensä tuhoutuneet täysin (s. 130, 135–136). Villoista avautuvat näköalat käsittivät yleensä ympäröivän maaseudun, Rooman kaupungin horisontissa, vuoristoa (useimmissa tapauksissa Albanovuoret) sekä erilaisia vesistöjä. Hallitun, ihmisen muokkaaman maaseudun näkymät kesytämättömän luonnon, kuten vuorten tai meren kehystämänä saattoivat luoda katselijalle tilusten hallintaa kontrastin kautta korostavan vaikutelman. Näköalojen pääpainotus vaikuttaa kuitenkin olleen laajoissa näkymissä kaukaisuuteen, eikä niinkään lähiseuduille: tämä yhdessä villojen välisten pitkien etäisyyksien kanssa voidaan tulkita eristäytymisen kokemuksen sekä yksityisyyden ja oman rauhan tavoitteluksi. Villan sisäisten näköalojen merkitys oli luultavasti lähinnä vaihtelun luomisessa maaseudun näkymille (s. 136–138). Villan korkea sijainti ja sen näkyminen ympäristöönsä viesti epäilemättä sen omistajan vallasta: esimerkiksi Cicero kirjoitti haluavansa forumille näkyvän kaupunkiasunnon Palatinuskukkulalta edistääkseen poliittista uraansa. Ykkösluokan villat sijoittuvatkin yleensä korkeille ja alueensa näkyvimmille sijainneille, jotka mahdollistivat sekä laajat näköalat sekä hyvän näkyvyyden (s. 138–140, 142). Toisaalta tapaukset, joissa villa on rakennettu vähemmän näkyvälle paikalle, voivat myös kertoa niiden omistajien pyrkimyksestä yksityisyyteen (s. 140–141).

Muinaisten ihmisten kokemusten rekonstruointi on usein haastava tehtävä. Tässä suhteessa yksi seitsemännen luvun tavoitteista, valtaosin tuhoutuneiden rakennusten tarjoamien näköalojen tarkastelu ja analysointi, on ehkä myös sen hypoteettisin osuus. Villojen jäännösten vähäisyydestä ja fragmentaarisuudesta huolimatta Viitanen onnistuu kuitenkin tarjoamaan perusteltuja tuloksia kirjallisen ja arkeologisen lähdeai-

neiston pohjalta: sijainnin näköaloilla ja sen näkyvyydellä on ollut merkitystä, erityisesti suurempien villojen kohdalla. Lisäksi tutkimus tuo esille villojen kaksijakoisuuden niiden näkyvyyden suhteen; toisaalta mahdollisuutta kokea yksityisyyttä ja omaa rauhaa on arvostettu ja tavoiteltu, mutta villan näkyvyys on tietyissä tapauksissa ollut tärkeä myös alueellisen, sosiaalisen ja/tai poliittisen vallan merkinä.

Liikenneyhteyksien ja ympäristön merkitys

Vaikka lähes kaikki villat harjoittivat maataloutta vaihtelevalla painotuksella, siitä huolimatta harvinaista oli täysin omavarainen. Lisäksi omistajalle oli eduksi päästä helposti mailleen: näistä syistä johtuen hyvät liikenneyhteydet ja markkinapaikan läheisyys olivat olennaisia kaikille villoille. Rikkaan villan vilkkaasti liikennöidylle päätielle näkyvä sijainti saattoi myös tuoda villan omistajalle mainetta ja vaikutusvaltaa, vaikka villat eivät pääsääntöisesti koskaan sijainneetkaan pääteiden yhteydessä, vaan yleensä päätielle johtavan, toissijaisen tien varrella yksityisyyden varmistamiseksi. Myös naapurusto vaikutti varmasti paikan valintaan, erityisesti vaatimattomammilla, maatalouteen painottuvilla villoilla, joille yhteisöllisyys oli tärkeää maanviljelyn ja/tai karjanhoidon kannalta. Sosiaalisesta ja itsenäisestä asemasta sekä mahdollisesti myös konkreettisesta eristäytymisestä huolimatta villat olivat osa niitä ympäröivää maaseutua (s. 143–144). Viitanen pyrkii lähestymään villojen suhdetta niiden ympäristön liikenneyhteyksiin ja muuhun asutukseen antiikin kirjallisten lähteiden ja arkeologisen todistusaineiston kautta. Lähdemateriaali analysoidaan muinaisten liikenneyhteyksien sekä kylien, asutuskeskusten ja pysähdysasemien läheisyyden suhteen. Lisäksi analyysissa tarkastellaan kirjallisten lähteiden perusteella tunnetun myöhäisen tasavalta-ajan ja varhaisen keisariajan taitteessa tapahtuneen maanjaon (*centuriation*) merkitystä asutuksen sijoittumiselle sekä naapuruston vaiku-

tusta sekä sosiaalisena että konkreettisena ympäristönä valinnassa.

Villojen suhde tutkimusalueen teihin sekä kyliin ja kaupunkeihin on luonteeltaan sama kuin geologiaan: tieverkoston kattavuus ja muun asutuksen tiheys Rooman maaseudulla tekee pelkkien etäisyyksien analysoinnin turhaksi, koska lähes 80% alueesta oli enintään vain noin 2 km etäisyydellä jostain päätiestä, ja vain muutaman minuutin kävelymatkan päässä hyvästä toissijaisesta tiestä (s. 151–152). Lisäksi, sijainnista riippumatta, villa oli aina suhteellisen lähellä kaupunkia tai kylää (s. 155). Käyttökelpoisen datan saamiseksi Viitanen luo teille säteeltään 500 m mittaiset puskurivyöhykkeet, jotka kattavat noin 21% tutkimusalueesta: villaluokkien 1–3 todetaan sijoittuvan hieman odotusarvoa paremmin vyöhykkeille, kun taas 4-luokan villat eivät osoita tilastollista poikkeamaa. Lisäksi kolmannes 1–3-luokkien villoista sijoittuu tärkeiden teiden risteysten yhteyteen (s. 152–153). Villojen määrän kasvu Rooman maaseudulla osuikin ajallisesti yhteen alueen tieverkoston kehittämisen kanssa 200–100-luvuilla eKr. (s. 144). Maanjaolla on saattanut olla vaikutusta rakennusoikeuksien kannalta, mutta koska alueiden jako perustui oletettavasti topografisiin piirteisiin, kuten jokiin, ojiin, teihin ja harjanteisiin, eli samoihin seikkoihin mitkä vaikuttivat osaksi myös villojen paikan valintaan, on jakoa ja sen merkitystä villoille vaikea rekonstruoida tyydyttävästi topografian ja arkeologisten jäännösten pohjalta (s. 154–155). Naapuruston merkitystä sosiaalisena kontekstina epäsuorasti kommentoivat Cicero, Plinius nuorempi ja Symmachus antavat kuvan, jonka perusteella villanomistajat seurustelivat lähinnä sosiaaliselta statukseltaan samankaltaisten roomalaisten, kuten esimerkiksi senaattorien kanssa Rooman ulkopuolella (s. 147). Vähäisten kirjallisten lähteiden välittämästä kuvasta on mahdotonta todeta varmasti, mikä oli todellinen tilanne. Konkreettisesta näkökulmasta ympäristön suhteen maatalouteen painottuminen tapahtui lähinnä tasangoilla; vuorten ja kukkuloiden

rinteille sijoittuvat villat olivat yleisesti ottaen vauraampia, ajanviettoon tarkoitettuja vapaa-ajan asuntoja. Tästä johtuen antiikin lähteiden muodostama kuva saattaa myös tietyssä mielessä pitää paikkansa: villojen eri alueiden painotukset hyvin todennäköisesti muodostivat joka tapauksessa omantyyppiset yhteisönsä (s. 161).

Puskurivyöhykkeiden luominen tieyhteyksille ja niiden piiriin jäävien villojen analysointi osoittaa tieverkoston kattavuudesta huolimatta liikenneyhteyksien tärkeyden. Teihin liittyvän arkeologisen aineiston tarkastelu toi myös esille mielenkiintoisen aspektin: myöhäistasavaltaajalla ja varhaisella keisariajalla hautoja oli runsaasti pääteiden varrella, mutta tilanne vaikuttaa muuttuvan 100-luvulta jKr. lähtien, jolloin haudat siirtyvät maanomistajien alueille ja villojen yhteyteen. Syynä tähän on mahdollisesti ollut käsitys julkisen infrastruktuurin kuulumisesta keisariperheelle, jolloin niiden välillinen käyttö oman nimen ”mainostamiseen” ei ole ollut sopivaa; toisaalta taas konkreettinen tilanpuute on voinut pakottaa myöhemmät hautaukset pois pääteiden yhteydestä (s. 151). Hautaukset pääteiden varsilla ovat kuitenkin varmasti olleet yksi tärkeä alueenhallinnan osoittamisen muoto, ja myös tässä mielessä pääteiden läheisyys on ollut tärkeää villan sijainnin kannalta. Vaikka kylien ja asutuskeskusten tiheys Rooman maaseudulla tekee vaikeaksi niiden merkityksen todentamisen villoille pelkän läheisyyden perusteella, ovat ne epäilemättä olleet olennaisessa asemassa villan paikan valinnassa. Lisäksi villanomistajan vauraus, sosiaalinen asema ja villan painotus joko maatalouteen tai viihdekäyttöön ovat todennäköisesti myös vaikuttaneet sen sijainnin valintaan. Lopuksi vielä huomio 3–4-luokkien villojen levinneisyyttä teiden suhteen esittävistä kartoista 8.2.b ja 8.3.b (s. 152–153): villojen sijaintien laatikkomaisen säännöllinen keskittyminen Via Praenestinan ja Via Labicanan ympärillä johtunee alueella suoritettujen tutkimusten asettamista rajoista eikä villojen todellisesta levinneisyydestä, mutta tämä ilmiö olisi silti ollut

hyvä selittää lyhyesti auki tekstissä tai alaviitteessä.

Villan optimaalinen sijainti Rooman maaseudulla

Vaikka tutkimuksen lähdemateriaali, villojen arkeologiset jäännökset, ovat yleisesti vaillinaisia johtuen joko niiden osittaisesta tutkimisesta tai niiden tuhoutumisasteesta, asettamalla ne suurempiin konteksteihin tutkimusalueen maantieteen, ympäristön ja muun arkeologisen materiaalin kanssa on niistä saatu väitöksen kannalta luotettavaa informaatiota tutkimusongelmiin vastaamiseksi. Yhdeksännessä luvussa mallinnetaan villan ideaalin sijainnin kriteerejä aikaisempien lukujen tulosten pohjalta, tuloksena viisi olennaista huomiota villan paikan valinnassa: 1) vaikka paikan geologiaa ei sinänsä pidetty oleellisena, maaperän hedelmällisyys oli selkeästi vaikuttava tekijä paikan valinnassa, 2) roomalaiset akveduktit ja veden ohjattavuus tarvittaville alueille tekivät vesivarantojen läsnäolon vähemmän merkitykselliseksi paikan valinnan suhteen, vaikkakin tiheet ja vauraat asuinalueet sijoittuvat yleensä vesilähteiden ympärille, 3) korkeaa sijaintia suosittiin ja villat rakennettiin mahdollisuuksien salliessa harjanteille tai erityisesti länsi-pohjoissuuntaan antaville rinteille, 4) yhteys Roomaan johtavaan päätiehen oli tärkeää, mutta villaa ei haluttu rakentaa pääteiden varsille, ja 5) sijainnin tarjoamat hyvät näköalat ja villan näkyvyys ympäristöönsä olivat myös olennaisia seikkoja paikan valinnan kannalta. Analyysin perusteella yli 60% villoista, jotka ajoittuvat ensimmäistä vuosisataa jKr. varhaisemmiksi, sijaitsivat edellä mainittujen kriteerien määrittämällä parhailla sijainneilla. Myöhempien villojen tilastollisesti laajempi asettuminen vähemmän edullisille sijainneille selittynee yksinkertaisesti parhaiden alueiden täytymisellä (s. 164–165).

Lopuksi

Tutkimuksesta voidaan löytää perinteisiä arkeologisia lähtökohtia, sillä todetaanhan

sosiaaliset ja taloudelliset seikat tärkeiksi tutkimuksen kohteiksi. Teoreettisten lähtökohtien esittelyä ja pohdintaa olisi kuitenkin mielestämme voinut laajentaa, sillä näin Viitasen oma viitekehys ja teoreettinen positionti omalla tutkimuskentällään jäävät hieman epäselviksi. Siitäkin huolimatta Viitasen tutkimus kertoo ansiokkaasti roomalaisten käsityksistä ja suhtautumisesta liittyen villojen rakentamispaikan valintaan.

Lähdemateriaalina käytettyjen villojen jäännösten määrä ja luettelointi on kiitettävää ja antaa kattavan ja vahvan pohjan tutkimusalueen suhteen antiikin kirjallisten lähteiden, geologisen, topografisen ja arkeologisen todistusaineiston avulla tehdyille päätelmille. Tutkimus esittelee ja määrittelee perustellusti villan sijainnin valinnassa Rooman maaseudulla vaikuttaneita aspektoja ja luo käyttökelpoisen mallin, joka valottaa villan sijainnin valintaprosessia sekä auttaa tunnistamaan otollisia alueita vielä löytämättömien villanjäännösten kannalta.

FT Eeva-Maria Viitasen väitöskirja *Locus Bonus* tarkastettiin 2.10.2010 Helsingin yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi professori Nicola Terrenato (University of Michigan) ja kustoksena professori Mika Lavento. Väitöskirja on luettavissa E-thesis palvelussa osoitteessa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6450-0>.

FM Juha Tuppi valmistelee Keski-Italian tieuria koskevaa väitöskirjaansa Oulun yliopistossa

FT Sanna Lipkin on Muinaistutkijan päätoimittaja

Loppuviite

¹ Paviljonkivillassa yhdistyy elementtejä kaikista kolmesta ensin mainitusta; niissä on atriumin ympäröimiä huoneita, pylväikköjen ympäröimiä suljettuja sisäpihoja sekä joidenkin rivissä sijaitsevien huoneiden edessä on portiikki.

Muinaistutkijan näyttely- ja tapahtumakalenteri vuodelle 2011

Espoo

ÖTZI - Alppien jäämies, KAMU Espoon kaupunginmuseo, 4.9.2010–27.2.2011

Helsinki

Kyökin kautta. Koruja ja käyttötaidetta kierrätysmateriaaleista, Hotelli- ja ravintolamuseo, 3.5.2011–21.8.2011

Liikkuva koti, Kulttuurien museo, 2.3.2011–7.8.2011

Maisemoitu ympäristö, Suomen rakennustaiteen museo, 5.10.2011–4.12.2011

Merelle - 150 vuotta purjehdusta Helsingissä, Helsingin kaupunginmuseo, Hakasalmen huvila, 27.5.2011–8.1.2012

Naisten huoneet - 100 vuotta elämää ja tekoja, Helsingin kaupunginmuseo, Sederholmin talo, 9.3.2011–28.8.2011

Näkin kengissä, Suomenlinnan vedenalainen kulttuuriperintö, Suomenlinna-museo, 20.5.2011–31.12.2011

Olipa kerran ihan pimeetä, näyttely lapsille, Kulttuurien museo, 17.2.2010–31.12.2013

Pieni suuri maailma, Teatterimuseo, 25.3.2011–5.6.2011

Unelmien koti. Nukkekodit Suomen kansallismuseossa, Suomen kansallismuseo, 12.11.2010–6.11.2011

Hyvinkää

Meripihkasta teknologiaksi, Suomen Rautatiemuseo, 9.10.2010–26.4.2011

Ilomantsi

Lippa ja lieri – Päähineen kulttuurihistoriaa, Möhkön ruukkimuseo, 1.5.2011–31.8.2011

Imatra

Imatran ja lähiseudun arkeologiaa, Imatran kaupunginmuseo, 4.6.2010–8.12.2013

Inari

Juoksa - Saamelainen jousi, Saamelaismuseo Siida, 8.10.2010–30.1.2011

Joensuu

Ravennan mosaiikkeja, Pohjois-Karjalan museo, 29.1.2011–20.3.2011

Kemiönsaari

Gamla krukväxter / Vanhoja huonekasveja, Sagalundin Museo, 27.11.2010–31.5.2011

Manlig fåfänga / Miehinен turhamaisuus, Sagalundin Museo, 27.11.2010–31.5.2011

Kokkola

Keskiaika, K. H. Renlundin museo - Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo, Museokortteli, 15.9.2011–16.10.2011

Kotka

Chic - näyttely asusteista, Kymenlaakson museo, 11.2.2011–28.8.2011

Venäjän keisarillisen laivaston aarteet, Suomen merimuseo, 10.6.2011–27.11.2011

Lieto

Kalevala Korun puuesineitä ja pronssikoruja, Liedon Vanhalinna, 4.5.2011–29.5.2011

Venäjän vallan aikaiset sotilasaseet, Liedon Vanhalinna, 15.2.2011–1.5.2011

RAHA - kerätty ja kätetty, Nautelankosken museo, 1.5.2009–31.12.2011

Lohja

Puutarhan lumo - puutarhojen historiaa, Lohjan museo, 20.10.2010–27.11.2011

Pori

Muinaiset rannat / Forntida stränder, Satakunnan Museo, 22.9.2011–29.1.2012

Kivikaudelta kaupunkiin - Lasten kesäleirit, Satakunnan Museo, 7.6.2011–10.6.2011

Raasepori

"Huussi - ulkokuone ja sen historia", Snappertunan talomuseo, 14.6.2011–28.8.2011

Raisio

Rautakausi, Raision museo Harkko, 22.4.2010–18.9.2011

Rautalampi

Savutuvan aikaan Savossa, Rautalammin museo, 2.1.2011–30.12.2011

Tampere

Junalla halki Siperian, Lenin-museo, 14.1.2011–17.4.2011

Likainen menneisyytemme, Työväenmuseo Werstas, 21.9.2010–13.2.2011

Turku

Ajaton aarre - Hopeaa 1600-luvulta nykypäivään, Turun museokeskus, Turun linna ja Turun kaupungin historiallinen museo, 12.11.2010–10.4.2011

Muumiolla menee lujaa, Turun museokeskus, Turun Biologinen museo, 14.10.2011–30.9.2012

Oikeaan aikaan, Turun museokeskus, Turun linna ja Turun kaupungin historiallinen museo, 16.4.2010–1.5.2011

Savusaunasta yleiseen saunaan, Turun museokeskus, Kuralan Kylämäki, 3.5.2011–18.9.2011

Vesi ja sen puute, Turun museokeskus, Luostarinmäen käsityöläismuseo, 3.6.2011–31.8.2011

Vaasa

Pohjalainen 1600-luku, Pohjanmaan museo ja Terranova Merenkurkun luontokeskus, 2.12.2011–3.3.2012

Yli-Ii

Kierikin Pakkaspäivät, Kierikkikeskus Yli-Ii, 4.3.2011–5.3.2011

Lisätietoja: [www.museot.fi/näyttelykalenteri/](http://www.museot.fi/nayttelykalenteri/)

Myönnettyjä apurahoja

Alfred Kordelinin säätiö

FM Krista Vajanto 21.000 €, väitöskirjatyöhön

Suomen rautakauden tekstiilien värit ja värjäysmenetelmät

FT dosentti Eero Jarva ja työryhmä 32.000 €

Crustumerium-hankkeen julkaisutyöskentelyyn

Koneen Säätiö

FM Minna Leino 22.800€, väitöskirjatyöhön 3. vuosi

Väitöskirjatutkimus Suomenlinnan vedenalaisesta kulttuuriperinnöstä

FM Mia Lempiäinen 22.800 €, väitöskirjatyöhön

Elinkeinot ja maaseutu ympäristö Lounais-Suomessa rautakauden lopulla. Paleoetnobotaaninen tutkimus.

FT Kristiina Mannermaa 25.200 €, post doc -tutkimus

Kotieläinten pitoa, metsästystä, kalastusta, kaupankäyntiä ja vaihtoa vanhassa Helsingissä tutkiva väitöskirjan jälkeinen tutkimus

FM Tanja Katariina Ratilainen 22.800 €, väitöskirjatyöhön

Tiilirakentaminen keskiajan Suomessa

FM Miikka Tallavaara 22.800 €, väitöskirjatyöhön

Hunter-gatherer population dynamics and cultural processes in Stone Age Finland

Muinaistutkija-lehti / Sanna Lipponen 14.000 €

Post doc -poolin kautta

FM Sanna Lipponen, 14.000 € 1. vuosi / 44.000 € 2. vuosi, post doc -tutkimus Italiassa

Identities and Craft Specialisation in Pre-Roman Crustumerium (Central Italy) / Wool fibre and sheep/goats in Central Italy